

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041 - 4255

BELLE TEN

Cilt: XXII

Sa. 87

Temmuz 1958

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 9 5

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, Etüdler :

Sayfa

MELLAART, JAMES: Second Millenium Pottery from the Konya plain and Neighbourhood (with 9 plates and 1 map)	311
ALBEK, AZİZ : Ayasofya harabesi hakkında kısa rapor (53 resimle birlikte).	347
———— : Raport sur les ruines d'Ayasofya (avec 53 figures).....	350
SAYILI, AYDIN : İslam and the reise of the seventeenth Century Science.	343
GÖKBİLGİN, TAYYİB : Korvin Mathias (Mátyás) ın Bayezid II ye mektupları tercümeleri ve 1503 (909) Osmanlı - Macar muahedesi nin Türkçe metni (11 fotokopi ile birlikte)	369
———— : La traduction des Letters de Korvin Mathias à Bayezid II et le texte turc du traité Hungaro- Ottoman de 1503 (909) (avec 11 photokopies)	382
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İ. H. : Onaltıncı asır ortalarında yaşamış olan iki büyük şahsiyet : Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler (6 fotokopi ile birlikte)	391

Tebliğler :

ŞENYÜREK, MUZAFFER : Hatay vilâyetinde yeni araştırmalar	443
———— : New researches in the Hatay province	343

Bibliyografya :

1957 yılının ikinci yarısında T. T. K. Kütüphanesine gelen kitap ve dergiler	445
--	-----

Kapak resmi : Pişmiş topraktan arslan ritonu, Kültepe'de, Kolonistler şehrinin II. katında bulunmuştur. M. ö. ikinci binin başlangıcı.

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLETEN

Cilt: XXII

Temmuz 1958

Sayı : 87

SECOND MILLENIUM POTTERY FROM THE KONYA PLAIN AND NEIGHBOURHOOD

by JAMES MELLAART

British Institute of Archaeology at Ankara

Introduction : The pottery, which forms the subject of this paper, was collected by the writer during a series of surveys in Southern Anatolia during the years 1951 - 1954. During these surveys, mostly on foot, large numbers of prehistoric sites were found, but a complete survey of the Konya plain, originally intended, had to be abandoned as the distances involved were too great to be traversed on foot. Moreover the richness of many mounds in broken pottery was often so great that the carrying back of potsherds over considerable distances became too much of a burden. In an area like that of the Konya plain, mechanical transport is required if one really wants to visit every mound.

To give the reader an idea of the number of sites in this region, the writer may be allowed to quote a case of Çumra, where in the course of a week over twenty mounds were recorded and visited, where the map marked only nine. Around Konya the same rate was found and if one assumes that this is normal all over the plain, and there seems to be no reason why it should not be so, then the total number of mounds should amount to 200-250, whereas about 90-100 mounds are marked on the Turkish map. About one in every three mounds shows occupation in the second millenium B. C. Usually these are the big mounds.

The number of third millenium mounds is much greater, a feature observed all over the south of Anatolia. The implications of this are not yet clear; one might think that the population of several villages joined in establishing cities, and though in certain cases this may have happened, it cannot be the sole reason. Already in the third millenium both city and village mounds are found in this extremely fertile plain and there is abundant evidence that the population in the chalcolithic period was considerable.

The Konya plain can be divided geographically in three distinct areas;¹ the plain of Konya proper, where the mounds centre on the triangle formed by Konya, Çumra and Yarma. North of Konya the mounds thin out and only line the roads leading to Akşehir by Kadinhan and Ilgin and to Cihanbeyli and across a stretch of inhospitable semi-desert to the Ankara region. Lack of water is the reason why the mounds are rare north of the town of Konya. South of it lies the well watered triangle, which owes its fertility to the numerous branches of the Çarşamba Çay, which coming from the Lake of Beyşehir feeds the Suğla Göl, dry in summer as its name suggests, and breaking through the mountains discharges its water into the Konya plain. Numerous irrigation channels, now dry and neglected, testify to a period of past prosperity. The date of these is unknown, they may be anything from Selçuk to prehistoric. Mounds line the many watercourses, most of them long since dried up and others rise along the slightly raised edges of what are now rather dismal marshes, but at one time pleasant lakes, dotting an otherwise rather dreary, but fertile level plain, the vastness of which reminds one of Mesopotamia or Central Iran rather than of highland Anatolia.

South of Çumra low limestone ridges form a barren barrier separating the level plain from the equally fertile one around Karaman. A line of sites along the track of the railway line form the connection and mark the ancient road. North of Karaman sites are common, stretching up to the foot of the gigantic mass of Kara Dağ. This mountain has on its top (2271 m.) the remains of a shrine with an hieroglyphic inscription, dating from the Late Bronze Age, now almost

¹ See map of Southern Anatolia at the end of this paper.

hidden beneath the ruins of a church of the early Christian era.² Further to the west, on one of the isolated rocks sticking up in the plain near the western slope of Kara Dağ, lies Kizildağ,³ pleasantly overlooking the Hotamis lake. This is a fortress and shrine with rock cut steps, roughly incised relief and hieroglyphic inscriptions, dating from the same unknown ruler of the Late Bronze Age, who calls himself "great king", but whose name still cannot be read. The name does not correspond to any of the Hittite kings, the names of all of which, written in hieroglyphs, are now known.⁴ Was the maker of these reliefs a local ruler? This is not impossible, for little is known about the political organisation of these parts and their relation to the Hittite state is still unknown. Whereas many scholars assume that this region was part of the Lower Land and therefore Hittite territory, others hold that it might have been the easternmost part of Arzawa, i. e. Mira. East of Karadağ and Northeast of the Karaman plain the country gradually takes on the appearance of a desert, which is very pronounced near Karapınar. Isolated rock outcrops and mountains, such as Mekke Dağ, stud the plain and mounds are rare. In the enclosed valley north of Karapınar there are some, leading from the big mound near that town to the famous site of Emirgazi, where a series of sculptured stone altars and a trough belonging to one of them was found during the last century. These are supposed to have come from the large mound at that site and excavation here might produce interesting results.

These four altars and the offering-trough bear an identical hieroglyphic inscription recording that Tuthaliyas (IV), king of the Hittites set up these monuments for a series of gods and that he built the town of . . ni(?) - na, the name of which is unfortunately terribly mutilated.⁵ This is very unfortunate, for it would have been very useful to have one more town identified in addition to Hattusas,

² Ramsay and G. Bell, *Thousand and one churches* p. 241, 505.

³ *ibid.* p. 505, figs. 371-376 and Gueterbock in Halil Edhem Hâtıra Kitabı 1, 1947, p. 63, fig. 9-12. *Archiv Orientalni* I, 1937, pl. XCIII-IV.

⁴ i. e. of the Hittite Empire period. Bossert; *Asia* p. 74. This king's father is called Mursilis, one of the three Hittite kings of that name or another? For Mursilis III (Urhitesup), see now Otten in *MDOG* 87, 1955, p. 19-24, figs 3-5.

⁵ *Bulleten* XVI, 1952, p. 516, pl. CXXIII. *Archiv Orientalni* I, 1937, pl. LXXIII-IX.

Kanesh, Tuwanuwa, Hupisna, Tarsus and Adana, to mention only those on which unanimity has been reached.

Further east, one reaches the third major part of the Konya plain; the plain which now extends between Ereğli and Bor. A large marshy lake stretches all the way across the plain from the northern foothills of the Taurus range to the mountains, known as Karaca Dağ. Not a single site was found round the north, west or southern shore of the lake and it was a cause of surprise to the writer that no mounds occurred in the well watered valley, which runs into the Taurus mountains south of Ereğli, at the head of which the famous rock relief of Warpalawas, King of Tuwana (the old Tuwanuwa), of the second half of the 8th century B. C. is found. There is a series of mounds along the dried out bed of the Kizilca Su, which runs in the middle of the plain from Tuwanuwa (Öküzlühisar or Kemerhisar) to Çiller Hüyük and discharges into the lake of Ereğli. This plain is much less fertile than the two others described above and, at least at present, suffers from salt deposits. The small number of sites suggests that this may always have been the case.

Textual evidence shows that this part of the country was counted as part of the land of Hatti, after its conquest by Labarnas, the first Hittite king reigning c. 1750 B. C., two generations before Mursilis I, who sacked Babylon c. 1650. B. C. Our survey did not reach beyond Bor and the pottery from Acemköy illustrated here was collected on a trip, not during the survey. A large cluster of sites lies in this fertile land watered by a stream, which has its sources on Melendiz Dağ. A thorough survey would be well worth while and could be accomplished in a relatively short time. Scattered sites, no doubt lining old trade routes like the magnificent Seljuk hans near them, exist in the almost waterless country between the Aksaray plain and Konya. Here a car is absolutely needed as the mounds and villages are few and far between and no public transport is available. Only one large site, Tosun Hüyük, was reported, but there may be more.

Few mounds occur along the road leading from Konya to Akşehir, after one has passed the Bozdağ. Though Early Bronze Age pottery was found on each of the mounds along that road, there is a curious absence of second millenium wares between Bozdağ and Argıthan. In the Akşehir region it is common, though not half as frequent as

earlier pottery. Was this region perhaps semi-nomadic at this period or do the sites lie further north in what is now a desolate waste? It is possible that forest, which still covers a part of the mountains south of the road, extended further northward in those days, making the country less desirable for agriculturalists.

Once one crosses these mountains and descends into the great mountain trough, the lowest parts of which are now covered by the extensive lakes of Beyşehir, Eğridir and Suğla, mounds are again common, but with the single exception of Kızılviran, halfway on the road from Konya to Beyşehir, all are of medium or small size. Judging by the amount of pottery collected, these regions also had seen more prosperous days in the third millenium, and round the Beyşehir Lake occupation dates back at least to the beginning of the fifth.

Beyond the Eğridir lake different, though contemporary, cultures are found, best represented by the large site of Beycesultan Hüyük, now in progress of being excavated by the British Institute of Archaeology under the direction of Mr. Seton Loyd. South of the Konya plain and hidden in the mountain fastness of the Taurus lies the valley of the Göksu, the ancient Calycadnus. There can be little doubt that the name of this river, like that of the present Tarsus Çay, the Cydnus, is of respectable age and related to the second millenium name of Kizzuwadna(s), a kingdom whose centre lay in the Cilician plain. An ancient road leads from Karaman over an only slightly elevated plateau up to the edge of an enormous gorge cut by the river. From there it reaches the plain of Mut in a series of descents and continues through, at times very rocky country to Silifke at the mouth of the river. Originally the castle rock, on which traces of early occupation were found, must have been bathed by the waves of the Mediterranean. In the second millenium B. C. it may still have been a port. From Silifke a coast road leads by Lamas to Cilicia.

There is good archaeological evidence to suggest that the Calycadnus valley formed a comparatively easy means of communication between the Konya plain and the South Coast since at least the fourth and probably also the fifth millenium. Maltepe, some twenty five kilometres south of Mut, is a most impressive site situated on a ridge in the plain overlooking the river and with a good spring of water gushing from the foot of the rock. Second millenium pottery is as abundant as that of the third and first.

The second road from the southern plateau through the Gülek Boğazı, the classical Cilician gates, also shows evidence of having been in use since the dawn of civilisation. A big site, Seive (or Zeive) tepe near to and north of Gümüş station lies in the upper part of the pass and at a point where a road branches off to the famous silver mines of Bulgar Maden. Bossert mentions enormous slag heaps near the site ⁶, which incidentally is not a mound but is built on a flat topped isolated and easily defensible rock above a stream. These I failed to see, perhaps because I was not looking for them or because of the unpleasant weather conditions under which the site was visited in December 1951.

Having briefly sketched the geography and the distribution of sites in the area under consideration, a few words must be said about some of the main sites found. Though not the largest, an honour which in our opinion must be reserved for the monstrous site of Domuzboğazlıyan, c. 20 km. southeast of Konya, the large mound of Kara Hüyük, 8. km. to the west of Konya is one of the most impressive mounds in the plain as well as one of the richest in surface remains. Since our visit it has been chosen as the site of an excavation by Professors Sedat Alp and Ekrem Akurgal of Ankara University for the Türk Tarih Kurumu.

The initiative taken by our Turkish colleagues in the excavation of this large mound in an otherwise hardly known area, is greatly to be welcomed, as great things may be expected from this mound. Already five successful seasons have been completed and though no preliminary report has yet been published, their results are eagerly awaited as they will form the basis for the correct attribution of surface finds all over this vast area, as well as show in what respects the civilisation of the Konya plain differed from or agreed with that of the neighbouring regions: the Halys basin, Cilicia and Southwestern Anatolia. The excavation of Kara Hüyük and its parallel further west at Beycesultan should go far in elucidating the sequence and quality of the civilisations of the peoples on the southern plateau, not only in the second but perhaps also in the third millennium B. C. For the time being our dating will have to be tentative.

⁶ AfO XVII, 1955, p. 61 estimate of 500.000 tons of silver slag.

Among other prominent mounds in the Konya plain proper we must mention Sircali Hüyük, c. 5km. north of the new town of Çumra, a very large and high mound with a high citadel and extensive lower parts. The mound is covered with second millenium and Iron Age pottery, and a deep hollow, perhaps a sign of a gate, is visible on its southeastern side. Then there is Alibey Hüyük, west of Cumra (c. 15 km.) and on the Konya - Karaman, road which is a large flattopped mound with abundant second millenium pottery, but unfortunately overgrown. Seyetihan on a ford in the Çarşamba Çay, c. 10 km. east of Cumra is a mound, up to c. 35m. high, all of which appears to be third millenium or earlier, but second millenium pottery covers the extensive slopes of the lower city.

It is remarkable that the mound in the middle of Konya, known as Alatin Tepe, should have produced next to no second millenium wares. Perhaps it is present nearer to the centre, away from the trial trench made by R. O. Arik, which was placed near the edge of the mound. Obviously this was not such a large site in the period with which we are concerned here and Kara Hüyük held the place of honour in this district. There are many more huge mounds in the region, but not having visited them, we have no information about what may or may not be there.

On the shore of the Suğla Lake lies the interesting site of Ortakaviran Hüyük, the second and southern one of that name.⁷ Though of medium size, it is a very striking site and rich in second millenium pottery. Ten to twelve kms. further north and west of the river is the large mound which goes under the nondescript name of Büyük-Hüyük or Büyüktepe, where the same pottery is common. Near Karaman there is a medium size mound south of the town, Hüyükdeğirmende with the same ware, whereas the large mound in the same town, which bears the proud castle of the dynasty of the Karamanoğulları, is rather disappointing as modern filth covers most of its exposed surface, the rest being taken up by modern dwellings. Nevertheless a full sequence from third millenium to modern times was established. Büyük Günü Hüyük, c. 15 km. east of Karaman, has plentiful second millenium pottery but is difficult to reach. About 30 km. south of

⁷ AŞ IV, 1954, p. 240.

Karaman lies the large mound of Kozlubucak, perched on the edge of a gorge, rather like Maltepe in the Calycadnus valley. Of the sites visited in the Ereğli region, only Kara Hüyük and Sincirli Hüyük are worth mentioning as substantial sites with pottery of this period, but then are heavily overlaid by Iron Age deposits. At the entrance to the Cilician gates, 5 km. N. W. of Ulukışla, lies a ruined fort called Han Tepe on an isolated knoll, commanding the road. Pottery of our period as well as later wares litter the slopes. Other sites in this district have already been mentioned. The site of Tuwanuwa is disappointing as classical remains form a protective blanket covering the early site, directly below the highest part of the village.

The chronological background.:

As the proper chronological setting for our finds, i. e. the stratified series of deposits from Kara Hüyük is not yet available, we must rely for dating on the published results of the excavations at the following sites: Kültepe, Boğazköy, Mersin and Beycesultan.⁸ Tarsus, which is still unpublished, Sizma, a most inadequate report on which appeared in *AJA*⁹, and Kusura¹⁰, the sequence of which has recently been shown by the Beycesultan excavations to be incomplete and telescoped cannot be used for establishing questions of chronology.

Chronological questions are always complicated and the chronology of Central Anatolia is no exception. Kültepe has a most reliable sequence and very adequate tie-up with Mesopotamia, which allows for the establishment of an absolute chronology, but, unfortunately it covers only the first part of the second millenium and the link with Boğazköy, which has a good representative collection of pottery types for the second half of the millenium, has not yet been firmly establis-

⁸ Kültepe; T. and N. Özgüç; Kültepe Hafriyatı (I) 1948 (Ankara 1950), (II) 1949. (Ankara 1953), *Belleten* XVII, 65, 1953, p. 10 ff; XVII, 66, 1953, p. 298ff. XVIII, 71, 1954, p. 372ff; XIX, 73, 1955, 64ff.

Boğazköy; K. Bittel; *Kleinfunde* (1937), Boğazköy-Hattusa (1952), p. 103-110 Yazılıkaya, figs 69-71, *MDOG* 86, 1953, p. 12-23.

Mersin; J. Garstang. *Prehistoric Mersin*.

Beycesultan; *AS V*, 1955, p. 39ff.

⁹ *AJA XXXI*, 1927, p. 31ff.

¹⁰ *Archaeologia* 86, 1936, p. 87, 1937, p. 217 ff.

hed. The evidence from Kültepe, influence from which may have reached the Konya plain, as is suggested by the pottery recovered at Acemköy, is particularly significant. The sequence is best presented in tabular form and the dates added are based on the chronology of Goetze, following Sidersky and Thureau Dangin. The excavator of Kültepe, Prof. T. Özgüç follows Sidney Smith's chronology, which is c. 60 years lower for Hammurabi and the fall of the dynasty of Babylon. Goetze's arguments¹¹ seem convincing to me, and fit better into the Anatolian archaeological scheme than the lower chronology of Allbright and Cornelius which we cannot accept.

Kültepe sequence of levels with approximate dates

c. 2100 B. C. or a little earlier	Karum IV Karum III	use of Cappadocian and monochrome unpainted wares, no tablets.
c. 2000 B. C.	Karum II	Assyrian merchants established. Cappadocian ware almost gone and replaced by wavyline ware. monochrome ware predominant. Burnt and deserted for estimated period of 50 years.
c. 1900 B. C.		
c. 1850 B. C.	Karum Ib	Painted wares practically gone. new variety of monochrome pottery. Khabur imports. synchronism with Mari period and Pithanas and Anitas. tablets (also at Alishar) no imitation. Burnt.
c. 1800 B. C.	Karum Ia.	pottery developed from that of Ib, but poorer no tablets in the karum. extensive use of red wash. Burnt or deserted.
c. 1750 B. C.		

The Boğazköy sequence is difficult to relate to the Kültepe one, as neither the earliest Boğazköy nor the latest (Ia) pottery of Kültepe has yet been published. Not having that evidence, we propose the following link: whereas Boğazköy IVd seems to cover a long period stretching perhaps from Kültepe III, through II to Ib (do the Cap-

¹¹ A. Goetze in BASOR 122, 1951, p. 18ff; 127, 1952, p. 21 ff. Jaos 72, 1952 JCS IX, 1955, p. 22.

padocian tablets from Boğazköy belong to Kültepe II or rather Ib (like Alishar?), the beginning of the following period IV c may equate or at least overlap with Kültepe Karum Ia, unless there is a gap, for which, as far as I know, there is no evidence. A tablet in Hittite,¹² the earliest so far found, refers to the wars of Hattusilis I, but, as H. Otten has pointed out, was written after the events. A. Goetze suggests that it dates from after the death of his son Mursilis I, the destroyer of Babylon. As it was found on the floor, associated with a wall of level IVc, that level must come to an end some time after 1650 B. C.

There is no need to date the whole layer after 1650 B. C as Goetze does on the strength of the tablet.¹³ It should not be forgotten that objects found on the floor of a building belong to the last phase in which it was in use. The find of this tablet only shows that the level IVc came to an end after 1650, let us say c. 1600 or so, but nothing else. Bittel reports that the pottery from this level is still very much like that of Kültepe, by which he presumably means IB, but poorer and mass produced. This is exactly what T. Özgüç implies in describing the poor quality of most of the Ia ware. Fine pottery, typical of Karum II and IB was obviously on the decline. Whether this is due to competition with metal vessels as in Mesopotamia, or should be considered as the result of unsettled conditions due perhaps to Hittite conquests, is unfortunately not yet known. In the two following levels (IV b and a) at Boğazköy, which span the gap between let us say 1600 and 1440 B. C., the beginning of the Hittite Empire period, (represented there by levels III b and a (14th and 13th centuries), there are several shapes which are different from those of IVc and many new ones occur, which become typical of the Hittite Empire period. If we introduce the terminology, used in the rest of the Near East, the dividing line between Middle and Late Bronze Age should probably be drawn between Boğazköy IVc and IV b, or about 1600, about 50 years or so after the death of Mursilis I and the destruction of Babylon. This date is arbitrary and may later be adjusted, but for the present purpose it will do admirably.

¹² MDOG 86, 1953, p. 21, 59 ff. JCS IX, 1955, p. 22.

¹³ JCS IX, 1955, p. 22.

The sequence thus tentatively established is as follows:

Kültepe (Karum)	IV and III	2100	
„ „	II	2000	
„ „	I b	1850	
„ „	I a	1800—1740	1750 Labarnas
Boğazköy (Kale)	IV c	1800 ? or 1740?	
„ „	IV b	1600	
„ „	IV a	1500 ?	
„ „	III b	1400	
„ „	III a	1300—1180	

One more complication must be discussed before we turn to the pottery. That is the date of the end of Troy V, for it happens that our region like Cilicia and the Ankara region are part of a large west Anatolian province until the end Troy V. This was originally put by Blegen at about 1900 B. C. and though afterwards lowered to 1800, presumably in accordance with some form of the low chronology, other evidence, especially that from Cilicia with its Syrian and Mesopotamian contacts, suggests the correctness of the first estimate. This is not the place to discuss this complicated problem; the single implication of it for our region is, that the end of the Early Bronze Age at c. 1900. B. C. in these parts, coincides roughly with the destruction of Karum II of Kültepe, which may be related to the invasion of the Hittites (Nesites). If our reasoning is correct then the latest Early Bronze Age levels in our area should be succeeded by something contemporary with, though not necessarily related to, the pottery of Kültepe IB. None of the material found by the writer seems to contradict this assumption, but the Kara Hüyük excavations may confirm or deny it.

THE POTTERY

For the purpose of this paper the pottery from the area described above will be treated as a whole and any local peculiarities will be pointed out in the text and in the conclusions.

Red-cross bowls.:

Although red-cross bowls are culturally part of the end of the Early Bronze Age, the Troy V phase, and therefore not really belonging

to the period with which we are here concerned, it can now be shown that in many cases they do not die out completely at the end of that period and are still found at the beginning of the Middle Bronze Age at both Tarsus ¹⁴ and Beycesultan (VI). ¹⁵ It should therefore cause no surprise if some of these bowls were found in levels dated by the pottery to the early Middle Bronze Age. In the Konya plain they have been found at Seyeti Han Hüyük (fig. 2) and at Zincirli Hüyük ¹⁶ in the Calycadnus valley at Maltepe (fig. 3), and west of the plain at Orta-karaviran (fig. 1), at Kızılviran ¹⁷ and Hüyükü ¹⁸ as well as at Kuru-çay Hüyük ¹⁹ near Akşehir. A variant, the multiple cross bowl, occurs at Kara Hüyük (fig. 4). Parallels for these bowls can be quoted from Troy V ²⁰, Birgi, Tavşanlı, Eğret ²¹, Beycesultan VII (end of Early Bronze Age, equals Troy V) and VI (transitional to the Middle Bronze Age) ²², Kusura (transitional B to C) ²³, Dinar, Pınarbaşı Göl, Gündürle, Medet Hüyük and Yassı Hüyük (Acipayam) ²⁴, Polatlı II ²⁵, Bitik and Karaoğlu. ²⁶ In Cilicia they were found at Mersin ²⁷ and Tarsus ²⁸. In the Halyas basin they are unknown, but red-cross depata from Alishar (late Ib) ²⁹ and the mound of Kültepe ³⁰ (same period) are related. Multiple cross bowls are much less common, but were found at Polatlı II ³¹ and at Akviran, a complete example from this site being in the museum of Afyon Karahisar ³². The distribution of

¹⁴ AJA LI, 1947, p. 385.

¹⁵ AS VI.

¹⁶ base bearing cross only.

¹⁷ like fig. I.

¹⁸ with bead rims like Beycesultan VII-VI.

¹⁹ rim destroyed, type unrecognisable.

²⁰ Blegen, Troy II, figs. 256. 13.; 254, 9, 14.

²¹ found by the writer, unpublished.

²² see 15.

²³ Archaeologia 87, 1937, fig. 14, 13.

²⁴ found by writer, still unpublished.

²⁵ AS I, 1951, fig. 13, 12.

²⁶ Bitik and Karaoğlu, still unpublished.

²⁷ Prehistoric Mersin, p. 189.

²⁸ AJA LI, 1947, p. 384 see forthcoming publication of Tarsus excavations, now in print.

²⁹ OIP XIX, pl. I, VII below. OIP XXVIII, p. 164, pl. IV, 7; pl. VIII.

³⁰ AS IV, 1954, p. 20.

³¹ AS I, 1951, fig. 13, 14.

³² unpublished - patterns of dots between arms of multiple cross.

these bowls is distinctly western and across the Aegean they occur again in Greece, at the end of the Early Helladic period, at Korakou, Asine, Tiryns (cup, not a bowl), Eutresis, Orchomenos, Kirrha, and Malthi.

Cappadocian ware :

The contemporary and Central Anatolian equivalent of West Anatolian Troy IV-V, Cappadocian ware, has left few remains in the Konya plain. Only at Acemköy did an hour's search yield a handful of these sherds. This is remarkable little and the fact that of all the other sites only Zencirli Hüyük, half way between Ereğli and Bor produced two decadent looking Cappadocian fragments, suggests that the Hasan and Melendiz Dağ formed the Southwestern frontier of the region, where it was in common use. North of the Kirşehir basin, the Southern Halys region, the same phenomenon is found. The line of mountains stretching from Akdağ in the East, through Deveci Dağ and the mountain near Yozgat to Çiçekdağ and Elma Dağ near Ankara seem to form the northern limit of this interesting painted pottery. It is of course possible that some of the many mounds in the Aksaray district may produce more of this ware, but to the writer at least, this does not seem very likely.

The sherds from Acemköy (figs, 6,7, 8) do not offer any striking novelties. However fig. 8 is ribbed rather like the bands of that very rare class, relief ware. With these occurred some sherds with a decadent style of painting (figs.9 and 10), parts of closed vessels, wheel-made in contrast to Cappadocian ware, which is invariably formed by hand. Fig. 9 is decorated in dull mat red paint on a pink surface, a type of decoration which is quite common throughout the Konya plain. The other is decorated in mat red and black on buff polished ware with very carelessly executed design. No parallel pieces were found in the Konya plain. The date of these last pieces may very well be later than Cappadocian ware and may be as late as Kültepe Ia. A sherd from Hatunsaray of wheelmade buff ware with designs in red paint (Fig. 5) seems unrelated to the wares described above and seems more related to the Cilician Middle Bronze Age painted pottery, which extends up the Calycadnus valley, unless it is some

³³ Blegen, Troy II, p. 227.

local ware, as yet unknown. Several sherds of the same ware were found at Seyeti Han Hüyük.

Cilician Middle Bronze Age painted ware. :

Pottery which can definitely be ascribed to this class was found in the Calycadnus valley at Maltepe and though it may also be present at Silifke, the scarcity of the pottery and the bad condition of most of the sherds found there made any attributions uncertain. Along the coast road leading to the Cilician plain it was also found at the site of Tömükkale near Elvanlı³⁴. So far Mersin had been the westernmost mound from which it was reported. It now appears that the Calycadnus valley was always closely related in culture to that of the Cilician plain, though open to influences emanating from the Konya district. The sherds found belong to "Eye jugs" (fig. 61, and an identical one from Elvanlı). Different from the usage of Cilicia is the bright red (though mat) paint and the simplicity of pattern, consisting solely of parallel bands (Fig. 63) rather like Khabur ware. Many of these sherds were found. Only two other designs, consisting of careless zig-zags and a tree pattern (fig. 62) were different.

Unpainted pottery.:

The pottery of the second millenium, used in the Konya plain and neighbourhood, is monochrome, that is, slipped and burnished, washed or plain ware without any painted decoration. The following varieties of wares are found in the second millenium;

- a) deep red slipped and burnished. This is rare, but occurs at Karaman.
- b) orange-red slipped and burnished. Very common, especially at Kara Hüyük.
- c) buff slipped and burnished, sometimes creamy white. Common everywhere.
- d) black, olive-green to grey burnished slip. Very rare, occurs at Sizma and Sircalı Hüyük.
- e) orange ware with an orange polished slip. Presumably import from C. Anatolia.

³⁴ by the writer in 1951.

- f) deep red wash, often only on rims. polished or not very common.
- g) brownish-buff, grey or dull red with broad tooled burnish, leaving whitish streaks. Common at Çumra and Ereğli.
- h) pale red or brown washy paint, sometimes combined with grooving. Common.
- i) coarse plain ware, showing wheelmarks, left rough or wet-smoothed. Cut-off bases or mat impressions. Very common everywhere in our area as well as in Central Anatolia and in Cilicia.

At some later date it will no doubt be possible to date the range of each of these wares accurately, but at the moment the combination of certain datable shapes found only in some of the wares suggests that a-d are early, i. e. mainly of Middle Bronze Age date and that creamy white ware continues into the Late Bronze Age. To the same period we should ascribe the ware described under e. The rest we should be inclined to date mainly to the Late Bronze Age, though undoubtedly making its appearance already in the preceding period. Judging by the evidence from Kültepe a gradual decline in the pottery is a feature of the second millenium. The Late Bronze Age pottery of Central Anatolia and Cilicia is of unrelieved drabness. If our suggested dating is correct that of the Konya plain was no better. Imports of Mycenaean, such as can be observed in Cilicia³⁵, fortunate in its geographical position opposite Cyprus, are not attested for the Konya plain. The only reliable Mycenaean imports on the Anatolian plateau are one stirrup jar from Firäktin³⁶ and one sherd from Beycesultan III³⁷.

Types dateable at Kültepe to the level Ib of the karum or contemporary at Alishar in the Halys basin.

To this group belong certain beak spouted vessels; kantharoi; jugs with a spout on the handle; certain eggshaped jars with wide flaring rims; pedestalled vessels with teapot spout; jugs with trefoil and bifoil mouths; others with round mouth; rhytons in the shape of

³⁵ AS IV, 1954, p. 134-5.

³⁶ Still unpublished.

³⁷ found in the 1955 excavations.

animal heads and various shapes of cups and bowls. As none of the Kültepe Ia pottery is published, it is impossible to say whether some of these types may not have continued in use during that period, not only at Kültepe, but also in our region. There is no reason why shapes and wares already obsolete at that site may not have continued elsewhere. The parallel of Beycesultan, where pottery with shapes very like Yortan appear at the very end of the Early Bronze Age and others familiar at Kültepe in level II, reappear without predecessors in only slightly modified shape in the thirteenth century or, in other words, 600 years later, should give fair warning of the longevity of certain types. Incidentally it shows how dangerous it is to date single pots from new, that is, hitherto unknown, regions, by comparison with others, which are dated in distant contexts. In the intervening areas all kinds of unexpected developments may have taken place, of which we have no knowledge yet.

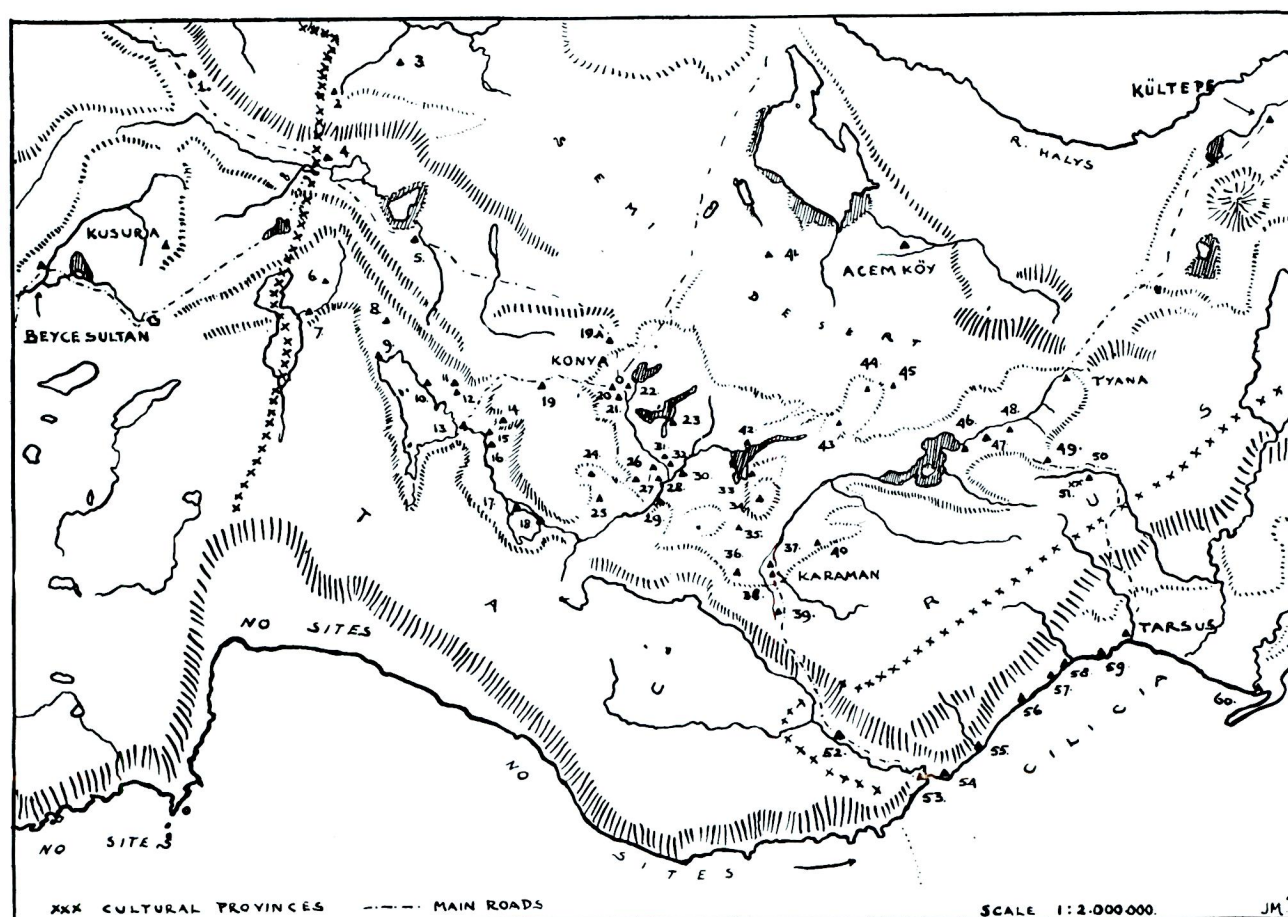
Beak-spouted Jugs. (figs. 13-19):

This very common Middle Bronze Age type is no doubt descended from distinguished Early Bronze Age ancestors. Some of the spouts must have belonged to enormous vessels. Sherds and broken spouts occur at most sites all over the region and especially at Kara Hüyük. Bearded spouts (figs. 14-16) are as common here as in the Late Bronze Age at Beycesultan³⁸ where, as far as we can see, they do not occur at the earlier period. The teapot spout (fig. 20) the only example found, is from Maltepe in the Calycadnus and has good parallels at Mersin. The absence of teapot fragments is rather remarkable, for both at Kültepe and the Halys sites on the one hand and at Beycesultan on the other they are a common feature from the beginning of the Middle Bronze Age onwards. Basket handles of similar teapots are also conspicuous by their absence. The Kara Hüyük excavations may throw some light on this problem, but, if they should prove to occur or even be common there, the fact that not a single fragment was found on any of the other numerous sites remains astounding. The origin of the teapot is Anatolian and pottery and metal versions³⁹ are

³⁸ AS V, 1955, p. 69. pl. IIIa.

³⁹ H. Schmidt; *Trojanischer Altertüemer*, p. 247, no. 617. *Belleten*, XVIII, 1954, p. Polatli; AS I, 1951, p. 47. fig II, 1, 3. Beycesultan VII, VI. 325, fig. 15

SKETCH MAP OF SOUTHERN ANATHLIA SHOWING SITES MENTIONED IN THE TEXT.



KEY TO THE NUMBERED SITES.

- | | | |
|--------------------------|------------------------|--------------------------------|
| 1. Akviran H. | 21. Konya East H. | 42. Kara H. |
| 2. Tez H. | 22. Evderesi H. | 43. Karapınar H. |
| 3. Hisar H. | 23. Domuzboğanlayan H. | 44. Tilkili H. |
| 4. Bolvadin H. | 24. Hatunsaray H. | 45. Emirgazi H. |
| 5. Akşehir H. | 25. Kara H. II. | 56. Çiller H. |
| 6. Ören H. | 26. Alibey H. | 47. Kara H. (Ereğli) |
| 7. Gelendost H. | 27. Sircali H. | 48. Zencirli H. |
| 8. Karaçayır. H. | 28. Batum H. | 49. Hantepe. |
| 9. Hozat H. | 29. Tumras H. | 50. Seive Tepe. |
| 10. Kesilmiş H. | 30. Seyeti Han H. | 51. Bulgarmaden (silver mines) |
| 11. Eflatun Pinar | 31. Ilmek H. | 52. Maltepe. |
| 12. Beyşehir Huyuk C. | 32. Çumra H. C. | 53. Silifke Castle Hill. |
| 13. Beyşehir H. | 33. Kizildağ. | 54. Tekirköy H. |
| 14. Fassiler. | 34. Karadağ. | 55. Lamas Castle Hill. |
| 15. Karahisar H. | 35. Mandasun. H. | 56. Tömükkale (Elvanlı). |
| 16. Evreği H. | 36. Illisre H. | 57. Soli |
| 17. Büyük Tepe | 37. Karaman H. | 58. Yümüktepe (Mersin) |
| 18. Ortakaraviran H. II. | 38. Hüyükdeğirmendere | 59. Kazanlı H. |
| 19. Kizilviran H. | 39. Kozlubucak H. | 60. Domuz H. |
| 19a. Sızma H. | 40. Büyük Günü H. | |
| 20. Kara H. (Konya) | 41. Tosun H. | |

by no means rare in the Early Bronze Age. Most of these beak-spouted vessels are made in red, buff or orange burnished ware. To give a list the sites at which they have been found would be tedious.

Kantharoi. (fig. 23, 39, 40).

This highly characteristic shape is found at Kültepe in level Ib only⁴⁰, and also occurs at Alishar and Boğazköy. Another specimen is known from Tyana, but Tahsin Özgüç, raises the question whether the bought pots from this place did not in reality come from Acemköy Hüyük. As both sites have mounds and villages on or near them, that is a question which will probably never be solved. In either case they would come from the Konya plain. A large fragment was found at Ortakaraviran (fig. 23) and sherds at Kesilmiş Hüyük near the Beyşehir lake and at Silifke (figs. 39, 40) The first two are of fine buff burnished ware, the other is very worn, so that little can be said of its original appearance. It has a sieve exactly like one of the Kültepe specimens⁴¹. These vessel were therefore used to drink something, which had to be strained, probably beer. The interest of the new specimens is, that, they greatly extend the geographical range of this type. The presence of one of these at Silifke opens up interesting possibilities of the road by which metal prototypes of this vessel made their way to Middle Bronze Age Crete, where a fine silver (!) one was found at Gournia⁴², and pottery copies are not uncommon. Silver does not occur in the island, but is very common in Anatolia and the presence of silver mines at Bulgar Maden at the upper end of the Cilician gates at the Eastern end of the Konya plain is most suggestive, when one thinks that the Calycadnus road leading to the port of Silifke is not so far away.

Nor should we forget to mention that, though unknown in pottery in the Middle Bronze Age at Beycesultan, the short footless type, found at Kültepe Ib⁴³, reappears there with a single handle in the metallic ware of levels III-I.⁴⁴

⁴⁰ K. Bittel in MDOG 72, 1933, p. 30, fig. 13 Kleinfunde; p. 47, pl. 32, 26 Kültepe (1949) excav. pl. LXXXI, 196-198, Belleten XIX, 73, 1955, fig 12. OIP XXIX, fig. 201.

⁴¹ Kültepe 1949 exc. pl. LXXXI, 202 and Alishar, OIP XXIX, fig. 201, c2734

⁴² J. Pendlebury; Archaeology of Crete, pl. XVIII, 4c (silver), 4b (pottery)

⁴³ Kültepe, 1949 exc. pl. LXXI, 200, 201, Belleten XIX, 73, 1953, fig. 13.

⁴⁴ Beycesultan II; AS V, 1955, p. 68, fig. 12, 1-5.

Jugs with a vertical spout on the handle. (figs. 26-7)

This is a most interesting type, which at Kültepe again appears in level Ib⁴⁵. As the peasants of the present day still make this type of shape in pottery and in wood, which is referred to in Turkish as a *çam bardak* or *ağaç bardak*, meaning vessel made of pine or wood, there can be little doubt it is a very old wooden shape, the pottery version of which, thanks to the material, boasts a more elegant shape than its primitive forerunner. A third millenium specimen is added (fig. 27) to show the same arrangement c. 500 years earlier. It comes from the same area as the later one, fig. 26. Broken off spouts of this type are common, but may easily be confused with modern ones or with parts of Turkish pipes. The spout is held to the mouth and the water is poured in. The larger opening is only used for filling. The type has not yet been found in the Halys, in Cilicia, or in the Beycesultan province, from which, however, one Early Bronze Age example exists⁴⁶. Different types from Tez H. and Hisar are in the Afyon Karahisar museum⁴⁷. They illustrate the western limit of the Konya group.

Eggshaped jars with wide flaring rims. (figs. 21, 21a, 41-48)

Another common type, rims of which can be found at nearly every site of the period. Unfortunately this type of vessel has a tendency to break very easily. Ribs and knobs or bars distinctly show its metal origin, representing the junction of the two sheets of metal of which the rim and the body were made. In the metal prototype each sheet was ribbed in such a way that the two interlocked and were then riveted together. This feature is an old one and can be seen on teapots from Troy II g, c. 2300 B. C., but the shape is a new one, not found before Kültepe II. c. 2000-1900. B. C. Not enough is preserved to show whether these types imitate the Kültepe II or Ib type. Kara Hüyük will no doubt produce some complete specimens. Handles of the earlier type were not found on our survey, so it is perhaps more likely that our examples are of the Ib variety⁴⁸.

⁴⁵ Belleten XIX, 73, 1955, p. 79. fig. 32.

⁴⁶ AS IV, 1954, p. 228, 337. (drawn wrong way up).

⁴⁷ unpublished.

⁴⁸ Belleten XIX, 73, 1955, fig. 29, 30, 5. Kültepe (1949 exc.) pl. XXXIII, 230-2 (II) and 233, 236 (Ib).

In Cilicia and Western Anatolia, including Beycesultan, this type is not found. Alishar, however, offers several parallels ⁴⁹.

Pedestalled vessels with teapot spout.

Though no fragments recognisable as belonging to this type were found by us, the type must be mentioned because a nearly complete specimen in the Afyon Karahisar museum was found at the mound of Bolvadin ⁵⁰ by peasants, and several others at Acemköy ⁵¹ and Tyana ⁵². It is therefore likely that this type may have been in use in the Konya plain also. At Kültepe it belongs to level Ib, but the finest specimens are from Alaca Hüyük ⁵³ and Alishar ⁵⁴. The metallic features of the shape need hardly be emphasised. Though present in Cilicia, this shape has not appeared at Beycesultan or anywhere else in the west of Anatolia.

Large jars often with so-called royal seal impression, and vessels in the shape of a bunch of grapes.

Both types represented at Kültepe in level Ib occur at Acemköy ⁵⁵ but no recognisable fragments were found in our area so far.

Jugs with trefoil of bifol mouths. (figs.22)

Fragments of these are common, but they are mostly of poor buff ware and obviously much used in daily life. The specimen illustrated is however provided with a fine polished buff slip and comes from Gelen-dost near the eastern shore of the Eğridir Lake. Parts of ribbed necks, buff, red or brown, occur very often all over our area. The shape appears first at Kültepe Ib ⁵⁶, but is likely to have lasted until the end of the Bronze Age. Complete specimens are required in order to see whether the shape suffered any change during this long period.

⁴⁹ OIP XXIX, pl. VII. left.

⁵⁰ unpublished.

⁵¹ Kültepe (1949 exc.) pl. XXXVII, 254-5. The Bolvadin vase resembles no 255.

⁵² A. Goetze, Kleinasien (1933), fig. 5. top row left.

⁵³ AJA LI, 1947, pl. XXXBI a, fig. 2 Al. h. 96.

⁵⁴ OIP XXIX, fig. 191.

⁵⁵ Kültepe (1948 exc.) fig. 447 (Acemköy) cf. Alishar OIP XXIX, pl. Vi, Boğazköy (AA 55, 1950, p. 579, Kültepe, op cit. fig. 160 (Acemköy) cf. Belleten XIX, 71, 1955, fig. 29.

⁵⁶ Kültepe (1949 exc.) p. 156, figs. 100-102 (Ib). For some from level II see ibid. p. 157.

Jugs of this type are common all over Anatolia, including even the Northwestern group of Troy VI, but shapes vary considerably. Its origins are probably metallic and good early specimens occur in Cilicia in the local E. B. 2, ⁵⁸, i. e. contemporary with Troy I. Fragments from the Konya plain in the preceding E. B. I period suggest that the shape may be older still. To suggest a Syrian origin, as many scholars have done, now seems unnecessary, as no Syrian examples are as early as the Anatolian ones.

Round mouthed jugs.

Rims of such vessels are common, but undistinguishable from the same type with vertical spout on the handle. From the fragments no indication of the shape was gained. Occurs in all wares and presumably has a long time range. Common at Kültepe Ib⁵⁹, and in C. Anatolia and Cilicia. Rare in western Anatolia, both in Beycesultan and Troy cultures.

Some of the smaller ones (figs. 37, 38), may belong to *flasks*, *lentoids* or *bottle shapes*. Lentoids are common, (figs. 4-6), but their date is most likely Late Bronze Age. A neck like fig. 38, in fine red burnished ware may belong to a Late Bronze Age Syrian spindle bottle, such as occur in Cilicia. It was found near the coast at Tekirköy Hüyük, east of Silifke. Askoi, common in the Late Bronze Age at Beycesultan ⁶⁰ and Troy VI ⁶¹ represent a shape not yet found on the plateau or in Cilicia ⁶², as far as we know.

Of *Rhytons* in the shape of animal heads, so far one has been found at Sizma ⁶³. That specimen, now in the Konya Classical Museum, is of buff polished ware.

⁵⁷ Blegen, Troy III, fig. 321 (shape B 35).

⁵⁸ AJA LIII, 1949, pl. XIII, F. 1

⁵⁹ Kültepe (1949 exc.) pl. XXV, 117-121.

⁶⁰ AS V, 1955, p. 72, fig. 14, I-4, pl. Va. Beyce III-I, i. e. c. 1400-1050. B. C.

⁶¹ Blegen, Troy III, fig. 322, shape B 41. Late Troy VI, i. e. c. 1475-1300.

⁶² askos with attached incised base, however occurs.

Tarsus; AJA LI, 1947, pl. XCIX, 2-L. B. 2 i. e. 1400-1100 B. C., Maltepe, fig. 36 Ras Shamra; C. Schaeffer, Ugaritica II, fig. 81, 8, 11. Late Bronze Age. Pighades near Myrtou. unpublished.

⁶³ AJA XXXI, 1927, p. 37, fig. 18.

Fine red burnished rims (figs 49-50) may belong to some kind of jug or jar.

Cups. (figs. 25, 56-58).

Simple one-handled cups, often in red wash ware like their late. Early Bronze age ancestors, are common, but such a simple shape is likely to have had a long life and they are therefore relatively difficult to date.

This particular type occurs as early as Troy IV and Beycesultan IX and VIII and examples of that date from the Konya plain are also known ⁶⁴. What may be new is the addition of a raised base, as most of the early ones have flat bases.

Jars.

Rims like figs 49-50 may belong to jars and the fine finish suggests on the whole an early date. Jar, fig. 24. on the other hand, may belong to the Late Bronze age if one might judge by the fabric and certain resemblance to jars from Beycesultan level IV. It seems safer to abandon the attempt to date it. Several pieces found in the Konya plain have relatively pronounced broad ribs and may belong to jars, but in my opinion are possibly some still unknown type of small jug ⁶⁵. The ware is plain or with a red or brown wash. The date is uncertain. This type was quite common, but only fragments were found, several at Kara Hüyük, Sırcalı, and Alibey near Cumra, and a few at Tilkili and Zencirli mounds.

Several fragments of what seem to have been *bathtubs* of the square type were found and noted, but on account of their weight not collected. They occurred at Kizilviran, Apa Saraycık, Sırcalı, Kara Hüyük II, and the mound on the eastern outskirts of Konya. This shape occurs first in Kültepe Ib ⁶⁶, is frequent in the Halys region (Alishar, Alaca, Boğazköy) ⁶⁷ and is found also at Tarsus and Beycesultan⁶⁸. At the latter sites it belongs to Late Bronze I (c. 1600-1400 B. C.) and 12 th and 11th century B. C. respectively. The latter regions no doubt derive this type from Central Anatolia.

⁶⁴ AS IV, 1954, p. 210, p. 228, 313 from Seyeti Han. H.

⁶⁵ K. Bittel, Kleinfunde, pl. 30, 12. or jar? cf. XXIX, fig. 206, c22594.

⁶⁶ Kültepe (1949 exc) pl. XXXV, 246-7.

⁶⁷ OIP XXIX, fig. 205; AJA LI, 1947, p. fig. 5 Al. c 363, Boğ-Hattusa, pl. 48

Miniature vessels.

The charming habit of making large numbers of fine miniature vessels, which is a characteristic of the Middle Bronze Age levels (VI - IV) of Beycesultan, may also have prevailed in parts of the Konya plain.

A nicely burnished buff polished cup (fig. 28) was found at Alibey Hüyük and fragmentary jars came from Karaman (fig. 29) and Acemköy (fig. 30).

A similar vessel (fig. 31) provided with holes to be used as a sieve, was found at Sircalı Hüyük. The first three and possibly the fourth also are of Middle Bronze age date. Fig. 29 has close parallels Beycesultan, level IV.⁶⁹

There remains the large class of bowls, by far the most common shape on all mounds and the one, which is the most difficult to date without the help of the Kara Hüyük excavations. Some light may, however, be thrown on it by comparison with similar ones from Kültepe and Beycesultan, where a certain plastic device in the shape of an imitation metal handle, occasionally found in our region, is particularly common and fortunately well dated.

The bowl shape, on which this type most frequently occurs at Beycesultan is a sharply carinated bowl with flattened bead rim and a ring base, a shape of extremely pronounced metallic origin.⁷⁰ Fortunately its cognate, with a heavy rolled rim, has recently turned up in graves of the Kültepe Ib period, in metal⁷¹. That does not mean that this is the beginning of the shape, which appears already at Kültepe in the second level (c. 2000-1900 B. C.) as well as at Polatlı II and late Troy V⁷². The appearance of this bowl is therefore roughly con-

⁶⁹ Tarsus; AJA LI, 1947, p. 386, pl. XCVII, 5-6 - L. B. I, i. e. c. 1650-1400 B. C. Beycesultan Ia. late twelfth or early eleventh century B. C. It has a seat like the Boğazköy specimens.

⁶⁹ 1955 excavations, unpublished.

⁷⁰ see forthcoming AS VI, 1956.

⁷¹ Belleten XIX, 73, 1955, p. 68, figs. 22, 60, 58, 64, cf. ibid. XVIII, 71, 1954, p. 388f. fig. 36.

⁷² Kültepe (1949 exc) p. 163, figs. 166-7 (level II) Polatlı II; AS I, 1951, fig. 6, group 2.

Troy V (shape A 23, the most typical shape of Troy V and early VI-M. B. A. Blegen, Troy II, figs. 237, ii; 253; 254; 257, 18.

temporary, everywhere north of the great arid depression in the centre of Anatolia.

Its metallic origin is now beyond doubt and its sudden appearance in Anatolia may be explained as the result of the Assyrian metal trade, for in Assyria almost the same shape had been known for centuries. There it can be traced back to a similar but deeper version to the Ninivite 5 period⁷³ and from there to the late chalcolithic of Tepe Siyalk III 6 in Western Iran ⁷⁴.

At Beycesultan possible ancestors appear in the VIIth level, contemporary with Troy V and in its later phase with Kültepe II, but the very metallic type does not occur until level V, which may overlap with Kültepe Ib, to which period the earliest specimens in the Konya plain are also likely to belong. (figs. 75 from Sırcalı and another from Sızma in black burnished ware in the Konya Classical museum and fig. 76, from a big mound on the edge of the last valley before Eflatun Pinar coming from Beyşehir.)

Fig. 72. from near Karaman may be a later variant. and fig. 73. from Gelendost shows similar but different relief ornamentation. To this same group belongs the use of a vertical plastic bar, fig. 74 81, 82 from Ortakaraviran with a parallel at Hüyükdeğirmende and fig. 83 from Sırcalı Hüyük near Çumra These two new types of bowl must certainly date from the Middle Bronze Age and, on the strength of the parallels from Beycesultan IV for the plastic bar, we should say, rather late in the period, roughly contemporary with Kültepe Ia.

The plastic handle and vertical rib or bar ornamentation occurs also at Bayraklı ⁷⁵, the earlier pottery of which is so much like that of the Middle Bronze Age of Beycesultan, that one might almost consider it as its westernmost outpost. The "handle" ornament is also very common in the Tavşanlı region which is the northernmost limit of the culture found at Beycesultan ⁷⁶. The vertical bars occur however at

⁷⁴ LAA XIX, 1932, pl. LIII, LIV, 5; LXI, 5-7.

⁷⁵ R. Ghirshman; Fouilles de Tepe Siyalk I, 1938, pl. LXX, s. 39. The date of these last levels (III. 6. and 7) is disputed, either Ubaid (Late) or contemporary with Gawra XI a, i. e. early Uruk period.

⁷⁶ E. Akurgal in *Dil Tarih Coğrafya Dergisi*, Ankara, VIII, 1950 pl. VIII a

⁷⁶ writer's survey, November 1955.

Polatlı VI ⁷⁷, Halaşlar near Gerede ⁷⁸ and at Bitik. In the Halys this type of ornament has not yet been found, nor does it occur in Cilicia, and at Kültepe only a stone bowl, found by peasants, shows it ⁷⁹. There can be little doubt that it is essentially a western and more specifically a feature of the Beycesultan culture. In the North-western province of Troy VI it does not occur, and the very similar decoration bowls from Thermi ⁸⁰ are related to those of Bayraklı rather than to those of Troy. A very similar plastic handle occurs already on an Early Helladic bowl from Zygouries ⁸¹, the shape of which is unparalleled in Greece.

The dating of the carinated and inverted rim bowl to the Middle Bronze Age on the evidence of Beycesultan agrees with dating by Kültepe evidence. It is unfortunate that such cross datings are rather limited in number. It is interesting to notice that such bowls as show the "handle" ornament are of the classical Beycesultan shape, i. e. thin, sharply carinated, and metallic. One wonders whether they could have been exported, but the value can not have been very great and it seems much more likely that metallic prototypes with these useful handles, two to a bowl, were exported.

These very thin carinated bowls with bead rim (figs. 77, 79, 80 with handle) occur mainly in the region immediately round Konya, especially at Kara Hüyük, as well as further west in the Lake district.

Not a single example was found further south or east, except at Hüyükdeğirmende, where however the carination has been modified to a gentle curve. Whereas the former are in buff burnished ware, the latter are red. This precision may seem exaggerated, but it is remarkable that some of these western types occur at a few sites in the plain in profusion and are wholly absent in the rest. The normal eastern variant of this bowl is heavier and less graceful, but nevertheless of metallic origin, as the metal specimens from Kültepe Ib show. With the Halys basin the Konya plain shares this shape and the same ones are also found as far west as Kara Hüyük, (Eskişehir) ⁸² and

⁷⁷ AS I, 1951, p. 50, fig. 12, 10, 11.

⁷⁸ see AS VI, 1956.

⁷⁹ I. Gelb; Hittite Hieroglyph Monuments, 1939, pl. LXV, 343. Gelb mistook the thing for a hieroglyph!

⁸⁰ W. Lamb; Excavations at Thermi. pl. XLVI, 9, 6.

⁸¹ Blegen, Zygouries, fig. 61.

⁸² see note 78.

Köprüviran, 25 km. west of Kütahya, where they are however mixed with West Anatolian ones ⁸³.

As these bowls are by far the commonest thing on any second millenium mound in western or central Anatolia, this short diversion on variants may be useful to other archaeologists engaged on surveys of this kind. The bowls illustrated in figs. 81-85, seem to have a rather restricted distribution; 83 is from Sircalı, 84 from Apa Saraycık, 85 and the rest from Ortakaraviran.

A group of inverted rim bowls from Acemköy (figs. 86-88) have deep red slips inside and a band over the rim in Kültepe fashion. The inside often bears a pleasant radial burnish. Though very much like similar bowls from Kültepe II, this type may continue into a later phase. Fig. 89 from the same site leads to the thinner and more typical Middle Bronze type, figs. 90-95. This type is widespread all over our area and is also found in the same period in the Beycesultan province, where there is evidence for an Early Bronze age origin. In the same way the Acemköy bowls are descendants of the Alishar III and ultimate Alishar Ib type. Handles are rare in our area, in contrast to Kültepe. Only at Zencirli and Karaman were the typical Kültepe handles found ⁸⁴. Another common type is shown in figs. 96-99; it is found all over the area. Their precise date can not yet be determined.

Variations on the carinated bowl are illustrated in figs. 100-124; nos. 100 and 113, 119 and 121 are of western type, the others eastern.

The pottery of the last two plates is difficult to classify and date. Figs. 125-7 all have parallels in Kültepe II and as the first two come from Zencirli and Acemköy ⁸⁵, not far from the area where Kültepe influence may be expected, they could be relatively early. Fig. 128 seems related. The next two (129-130), as well as Fig. 155 are of class g, showing a broad strokeburnish. Other bowls are furnished with horizontal grooves, figs. 132, 133, 149. The fine orange buff burnished class, represented by figs. 150-154, all from Kara Hüyük, we are inclined to date to the Middle Bronze Age, as their descendants of the later period are made in plain wares. Bowls decorated with rope impressions, fig. 131, 163, 181 and the platter 192, are probably of

⁸³ see note 76.

⁸⁴ Kültepe (1949) exc) c. g. fig. 164-5.

⁸⁵ *ibid* (1948 exc) figs. 289, 300 and (1949 exc) figs. 431,

Late Bronze Age date. At Beycesultan this ornament is sparingly used in level II (13th century), but is common, especially on platters like fig. 192, all during level Ib and Ia (12th and 11th centuries B. C.)⁸⁶. The bowls, figs. 134-148, 156-158, I would be loath to date; carinated shapes like figs. 145-148 and 158, no doubt already appeared in the Middle Bronze Age as kitchen ware and probably continued in use in the following period. The same applies to 156 and 157, which are very common in the Konya plain. A variant of 157 has a strainer spout, a good example of which is in the Konya museum from Sizma. Rim lugs like fig. 164 are typical of M. B. A. Cilicia and also occur in the Halys basin, as well as at Polatlı⁸⁷. In the Southwest they are very rare. Basins like fig. 158 and 165 may belong to any period.

Class h. is illustrated in figs. 159-162, all from the Çumra area, but it is also quite common in the region Ereğli-Bor. Further west it was not found.

A class of plain ware bowls, figs. 166-172 often with bases with spiral impressions or carelessly hacked off the potters wheel with a knife, are not uncommon in our area. These are obviously mass produced kitchen ware and also occur at Beycesultan in the Great Burnt Palace, where they are usually better made and covered with a red, brown or buff wash⁸⁶. The type can be traced to the last phase of the Early Bronze Age (Beycesultan VII) At the end of the M. B. it disappears there, but in the Konya plain it continues into the L. B. A. To the same period I would ascribe the rest of the pottery on this plate, but always granting that some of them made their appearance slightly earlier. For instance "anti-splash" bowls like figs. 173, 184-5, are already found in the Troy V period of Polatlı II⁸⁹. Bowls and big plates, figs. 175-183 and 186-191 are extraordinary common in the whole area as well as in Cilicia⁹⁰. The plates often show pronounced wheelmarks. They are also common at Boğazköy.⁹¹ Both

⁸⁶ AS V, 1955, fig. 10, 17; 12, 8; 14, 2 (level II), fig. 20, 9-18, p. 86. (level I) 458.

⁸⁷ AS I, 1951, fig. 12, 8, 9.

⁸⁸ see AS VI, 1956.

⁸⁹ AS I, 1951, p. 46 and fig. 6, group 4, 1-7.

⁹⁰ AJA LI, 1947, pl. XCIX, i. 3. p. 386.

⁹¹ K. Bittel; Yazılıkaya, fig. 71, 14, 19, 22, 24.

types are absent in the Beycesultan province. These last groups are nearly always plain and only rarely does a band of red paint occur round the rim (fig. 191).

Only one more remark must be made about the plates; in fabric and shape they are remarkably similar to the wheelmade plates of the Troy II-V period, and when the latter are provided with a wash, no difference can be seen. Only in association with other pottery can one be certain of the date of these plates. In the past Troy II-V plates may easily have been mistaken for Late Bronze Age ones in areas away from the Troad.

The last two plates of pottery have been treated less exhaustively than the rest, but there can be little doubt that the pottery of the period here illustrated is mainly kitchen ware, mass produced and of little chronological significance. Nor would a close comparison with similar wares from Boğazköy⁹² be very profitable at the present state of our knowledge. When the Kara Hüyük excavations have been completed and published, a better basis for comparison will have been established.

Conclusions.

A steady degeneration of the potters' tradition in Central Anatolia, observable as early as level Ia of the karum at Kültepe, is very marked in our region also. This is not an isolated phenomenon, but can be observed equally well in the Eskişehir plain, Ankara region, Cilicia, Syria, Palestine and at an earlier date in Mesopotamia and Egypt where after the end of the chalcolithic age, pottery becomes second to metal and stone vessels. The cause of this decline in Central Anatolia we can probably ascribe to cheapness of metal. In the Middle Bronze Age a large number of fine shapes show an unmistakable metal origin. Such copies imply that the metal originals were not within everybody's reach and the potter obliged his clients with close imitations. When in the Late Bronze Age metal became much more common, the need for imitation of metal vessels ceased and pottery was only made for ordinary kitchen purposes and therefore mass produced.

⁹² *ibid.* figs. 69-71. Boğazköy-Hattusa, fig. 31a.

⁹³ *Sümeroloji Araştırmaları* I, 1941, p. 913-950, summary p. 950.

It is very interesting to notice that the west of Anatolia and the Aegean did not share in this movement. Fine pottery continues to be made until the very end of the Bronze Age (and after). At Beycesultan, Troy, Bayraklı, and Thermi, Late Bronze Age pottery continues imitating metal prototypes, at the first site with great success. The chalices and fruitstands from the third and second levels, dating to the 14th and 13th centuries B. C. is the most elegant ware ever produced in Western Anatolia and, as suggested by certain scholars, could compete in fabric and finish with some of the finest wares of Archaic Greece. In the Aegean fine painted pottery occurs side by side with elaborate metal vessels, often of silver and gold, and copies of these continue to be made as in western Anatolia to the very end of the Bronze Age. Had the potters, art declined in Greece as much as it did in Central Anatolia, where the renaissance of painted pottery in the Iron Age was seldom of great artistic value, we might never have had such works of art as were produced by the Greek potters and vase painters in the Archaic and Classical periods.

This fundamental difference of Western and Central Anatolian culture can be traced back to the third millennium B. C. and may have its roots in the Chalcolithic age. K. Bittel has emphasized it in his book, *Kleinasiatische Studien*, p. 190-1 and came to the conclusion that it is not merely a difference of outlook, conditioned by the physical geography of the country, -one between lush lowlands and harsh highland plateaus-, but is more essential and implies a difference of population. This conclusion is fully supported by the new evidence. Western Anatolian culture is not confined to the lowlands, but, at least, in the second part of the Early Bronze Age, overlapped onto the plateau, where the pottery of Southwestern Anatolia and the Konya plain show no relations to that of Central Anatolia. At that period, even Cilicia shows a remarkable resemblance to the culture of Troy II-V, which can hardly be explained as a mere coincidence. Although the line of demarcation between Western and Central Anatolian cultures is not constant and is subject to substantial fluctuation from time to time, the existence of these two large provinces remains.

In the third millenium, Western Anatolian culture was dominant over large areas of the plateau, whereas in the second and first, Central Anatolian prevailed.

The geographical distribution of the wares discussed above can be seen on the map which accompanies this paper. The cultural "frontier" between Konya plain and Beycesultan groups is well established, which does not mean that there is a sudden change if one crosses the line. If more were known about it, one would no doubt find a considerable overlap and a mixture of both cultures. The pottery from Gelendost and the Bolvadin region does in fact show that such an overlap really existed. The Calycadnus is another such area; in the earlier part of our period it may have been closer related to Cilicia, in the later both it and Cilicia itself show a civilisation closely linked to that of the Southern plateau. Mycenaean pottery is however imported in Cilicia, no doubt from Cyprus but neither in the Calycadnus valley, nor in the Konya plain, was any found. Syrian imports occur in Cilicia and perhaps at Tekirköy near Silifke, and incised flask stands, like the one from Maltepe (fig. 36) and Tarsus are exported to Ugarit and Cyprus. From the comparisons made throughout this paper it will be clear that the second millenium culture of the area under consideration was most closely related to that of M. B. A. Central Anatolia and to Late Bronze Age Central Anatolia and Cilicia. Only a few shapes, perhaps imported, show any contact with the Beycesultan province of Western Anatolia. That of the Northwest of Anatolia, often referred to as Troy VI, has hardly entered in the discussion as its relations are with the Beycesultan province and not with any area on the Central plateau. Where this culture originated is a problem by itself, but it can safely be said that it had its roots in the earlier civilisations of the third millennium B. C. According to our finds, the Konya plain, Cilicia and the whole of western Anatolia had a more or less related civilisation during the last two centuries or so of the Early Bronze Age, which came there to an end c. 1900.

At Kültepe, karum level II, which we date c. 2000-1900 B. C., the characteristic shapes of the Central Anatolian Middle Bronze Age are already present, which shows conclusively that the origin of that ware must go back at least to the beginning of that level if not earlier. Levels III and IV, indeed show it, even if not in such elaborate form. Now these levels are probably contemporary with the Alishar III period, during which parts of the Halys basin used Cappadocian ware, but others did not. What was used at Alaca and Boğazköy at this period? Did the simple Alishar Ib ware continue or did the Middle Bronze

Age types already make their appearance there? So far neither Boğazköy nor Alaca has provided an answer to this question. How is it that such sophisticated shapes of the M. B. A. nearly all of which are copies of metal prototypes, developed in so short a time from rather unassuming ancestors like Alishar Ib? Enough is known of Central Anatolia to exclude the possibility of its origin in some, as yet, unknown area there. Is it not much more likely to assume that the new ware with its elegant shapes and strongly metallic features is an imitation of the metal vessels in copper, gold and silver, which no doubt adorned the places of such Hattic kings as the Great King of Burushattum, the king of Kanesh, the king of Hattus, the King of Kusara and countless others at the time that these rulers amassed wealth from Cappadocian trade with Assur in the karum level II period and no doubt also earlier, at the time of level III and IV, perhaps with the mighty kings of the third dynasty of Ur?

It would not be the only time in Anatolian history that metal vessels, used by kings and nobles, set the tone and when is this more likely to have happened than at a time, when, as E. Bilgic has shown⁹³, the main exports of Anatolia to Assyria consisted of the precious metals gold, silver and iron? We may notice that the distribution of this distinctive new pottery is roughly the same as the extent of the Assyrian trade in Central Anatolia at the time of Karum II. In addition, the new pottery appears first at Kanesh, the chief karum and centre of the trade. Surely that is no coincidence.

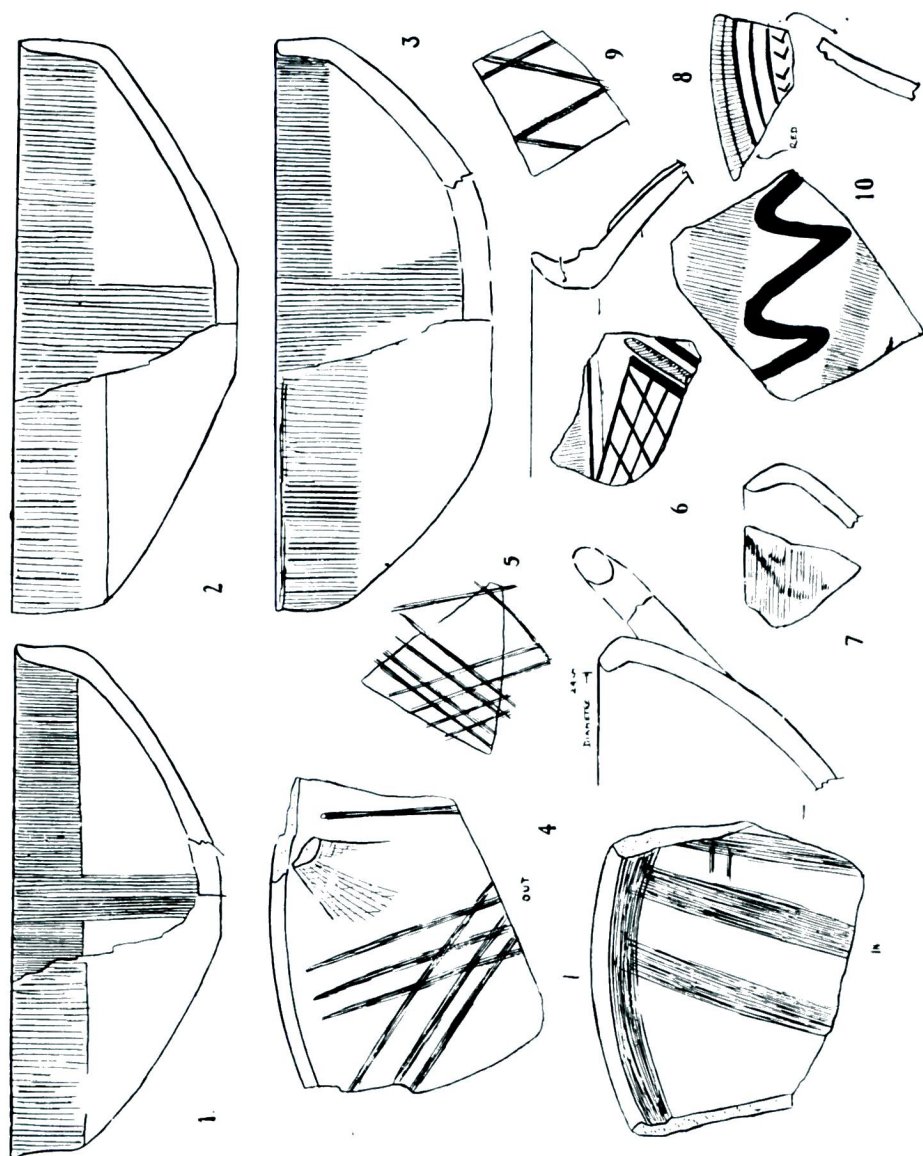
Ankara, January 1956

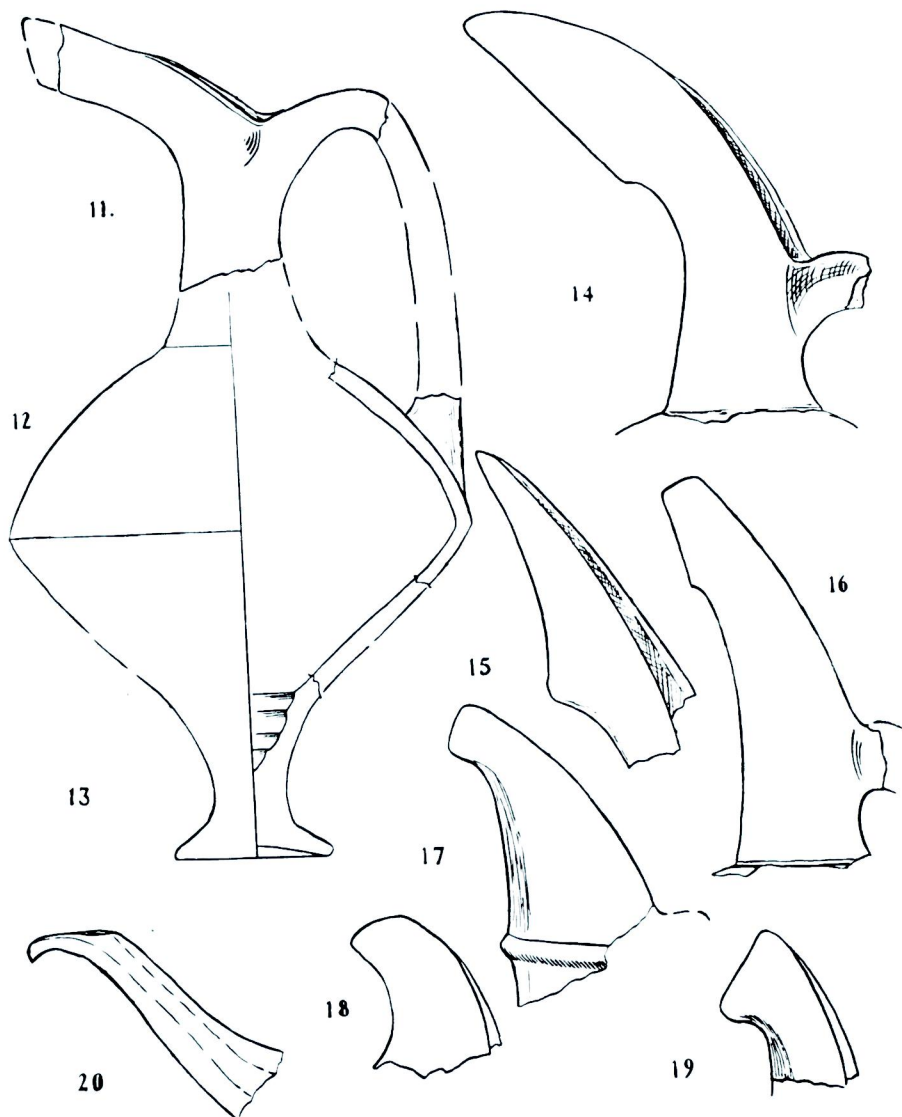
CATALOGUE OF SECOND MILLENIUM POTTERY

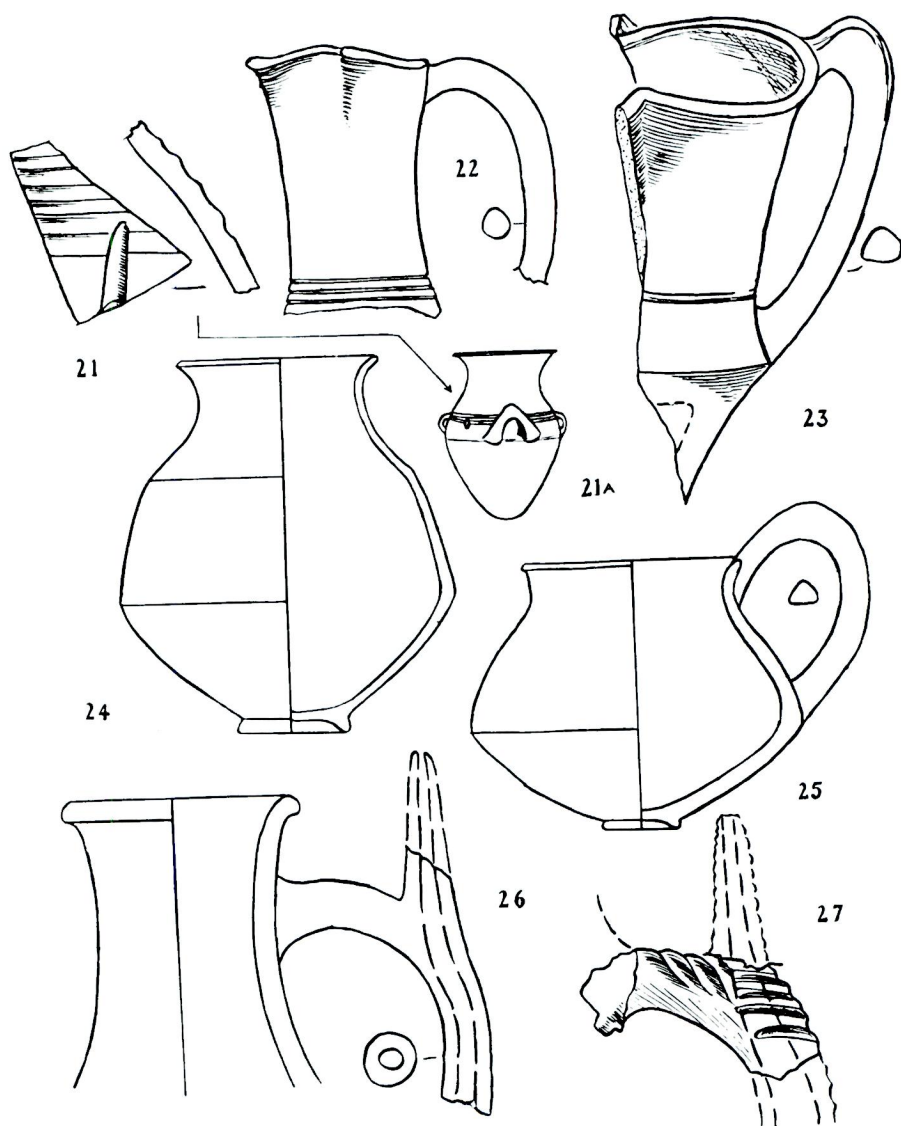
All pottery is wheelmade buff or reddish ware and all paints are matt, unless stated otherwise. H. Hüyük; h. m. -hand- made.

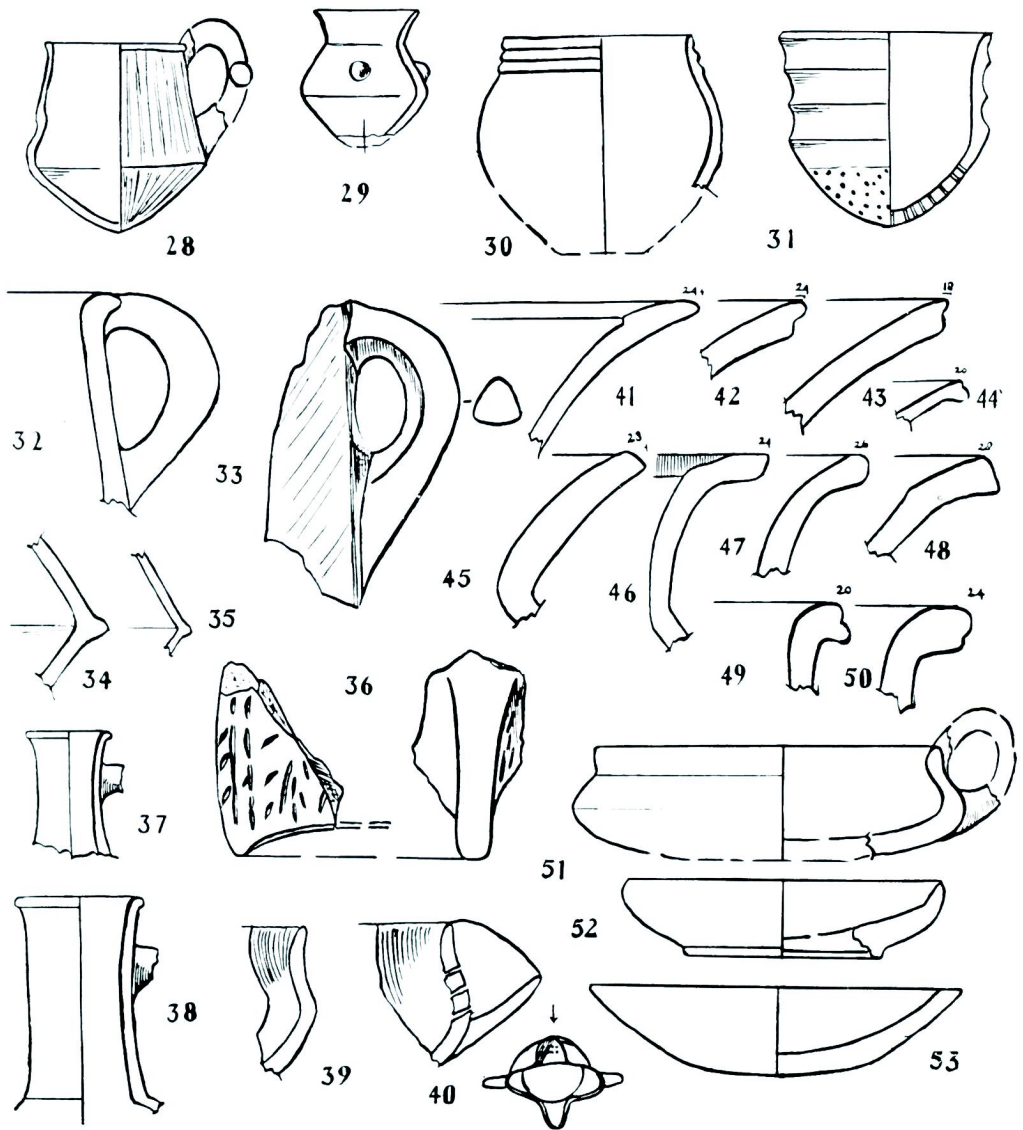
- 1 Ortakaraviran H. II. h. m. red wash on buff, polished outside.
- 2 Seyeti Han H. h. m. red wash inside and on rim outside, burnished inside and out.
- 3 Maltepe. exactly like no. 2.
- 4 Kara H. (Konya) h. m. buff slip, red paint inside and out.
- 5 Hatunsaray H. h. m. red paint on buff surface. closed vessel.
- 6 Acemköy H. h. m. buff polished. red and purple-brown paint. rib.
- 7 Acemköy H. h. m. cream surface, red wash in. yellowish brown paint.
- 8 Acemköy H. h. m. cream slip. black and red paint.
- 9 Acemköy H. dull red paint on pink surface.
- 10 Acemköy H. polished buff surface. red and black paint.
- 11 Sircalı H. deep red burnished.
- 12 Sircalı H. olive green burnished slip.
- 13 Kara H. II. red burnished slip.
- 14 Ortakaraviran H. II buff burnished slip.
- 15 Apa Saraycik H. buff burnished slip.
- 16 Tilkili H. buff burnished slip.
- 17 Evderesi H. buff burnished slip.
- 18 Kızılviran H. red burnished slip.
- 19 Karahisar H. red burnished slip.
- 20 Maltepe. plain buff ware.
- 21 Kara H. (Konya) red polished wash. 21 a. reconstruction of such a vessel.
- 22 Gelendost. H. buff polished slip.
- 23 Ortakaraviran H. II buff polished slip.
- 24 Hozat H. red polished wash.
- 25 Evderesi H. red wash.
- 26 Ortakaraviran H. II. red polished slip.
- 27 Ören H. h. m. red polished slip. fluted.
- 28 Alibey H. buff polished slip.
- 29 Hüyükdeğirmende red polished wash.
- 30 Acemköy H. dull red wash.
- 31 Sircalı H. dull red wash.
- 32 Batum H. buff polished.
- 33 Sircalı H. red wash. Another from Maltepe.
- 34 Alibey H. red polished slip.
- 35 Apa Saraycik. orange polished slip. Another Sircalı.
- 36 Maltepe. coarse red ware, incised.
- 27 Tekirköy H. buff/orange polished slip.

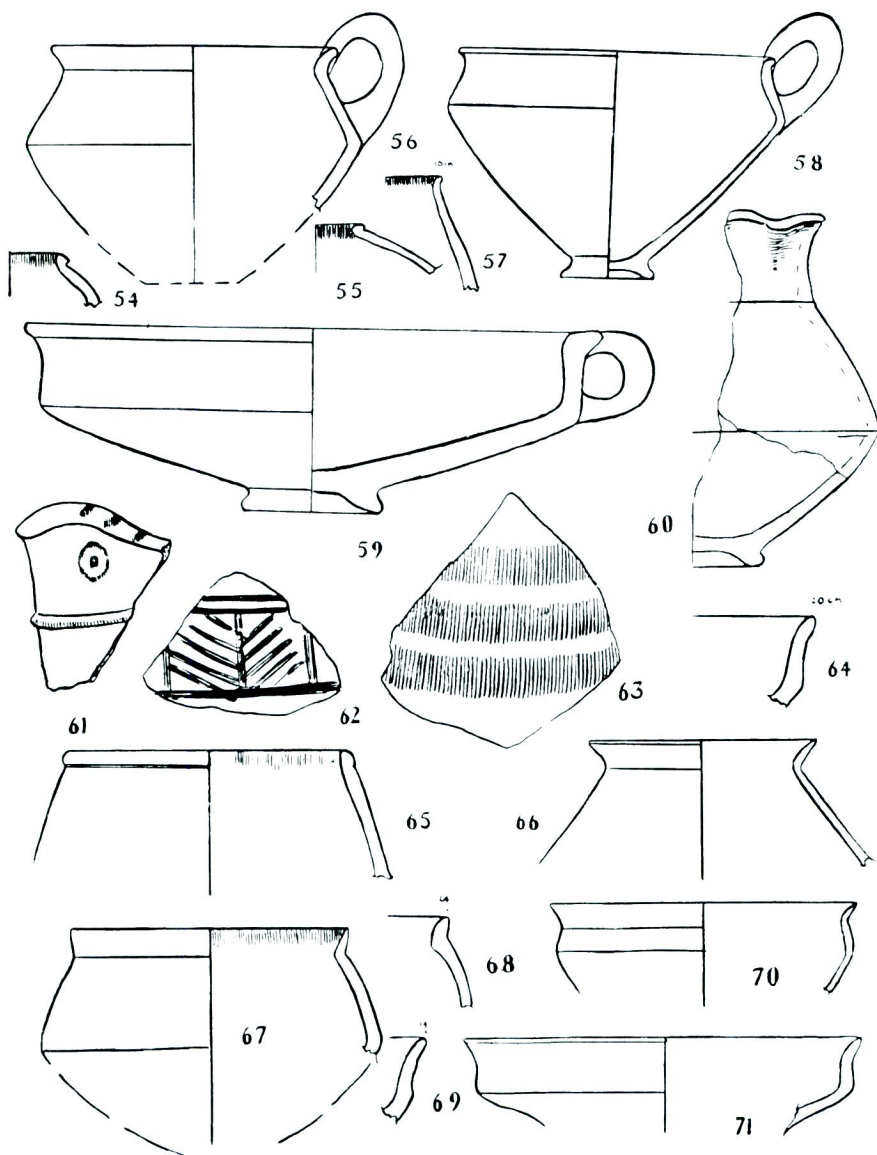
- 38 Maltepe plain red ware.
- 39 Kesilmiş H. buff polished slip.
- 40 Silifke Castle hill. plain red ware (worn).
- 41 Sircali. H. red wash.
- 42 43, 45, 46. Acemköy H. red polished slip.
- 43 Zencirli H. red polished slip.
- 47 Seive Tepe. red wash on rim.
- 48 Hüyükdeğirmende plain buff ware.
- 49 Ortakaraviran H. II. red polished slip.
- 50 Büyük H. orange-buff wash.
- 51 Acemköy H. grey ware.
- 52 Sircalı H. polished serpentine.
- 53 Mandasun H. polished serpentine.
- 54 Seive Tepe. red wash on rim.
- 55 Hantepe red wash on rim.
- 56 Zencirli H. buff polished slip.
- 57 Karaman H. brown wash on rim.
- 58 Kızılviran H. red wash polished.
- 59 Evderesi H. Polished buff slip.
- 60 Gelendost H. polished buff slip.
- 61 Maltepe bright red paint on buff.
- 62 Maltepe brown paint on buff.
- 63 Maltepe bright red paint on pale buff.
- 64 Hüyükdeğirmende. red wash ware.
- 65 Kara H. (Konya) black burnished slip.
- 66 Acemköy H. plain red ware.
- 67 Hozat H. red wash ware.
- 68 Büyük H. buff polished slip.
- 69 Ortakaraviran H. II. buff polished ware.
- 70 Kara H. plain red ware.
- 71 Evderesi H. plain buff ware.
- 72 Karaman. plain red ware.
- 73 Gelendost H. buff polished slip.
- 74 Ortakaraviran H. II. buff polished slip.
- 75 Sircalı H. buff polished slip.
- 76 Beyşehir Hüyük C. buff polished slip.
- 77 Konya East. redbrown burnished slip.
- 78 Seyeti Han. red burnished slip.
- 79 Konya East. buff polished wash.
- 80 Konya East red wash ware.
- 81 Ortakaraviran H. II. buff polished slip.
- 82 Ortakaraviran H. II. red polished surface.
- 83 Sircali H. red polished surface.
- 84 Apa Saraycik H. buff polished slip.
- 85 Büyük H. brown polished surface.

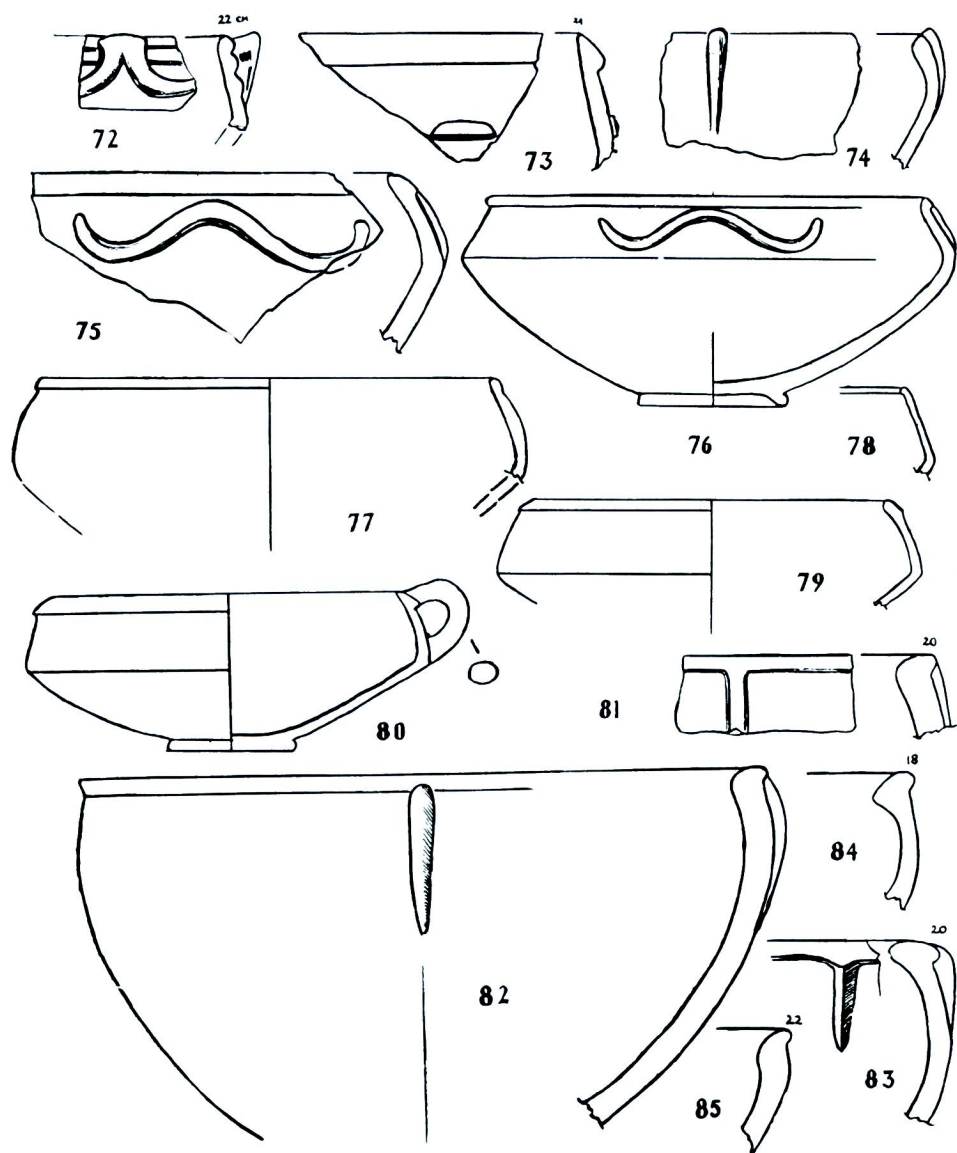


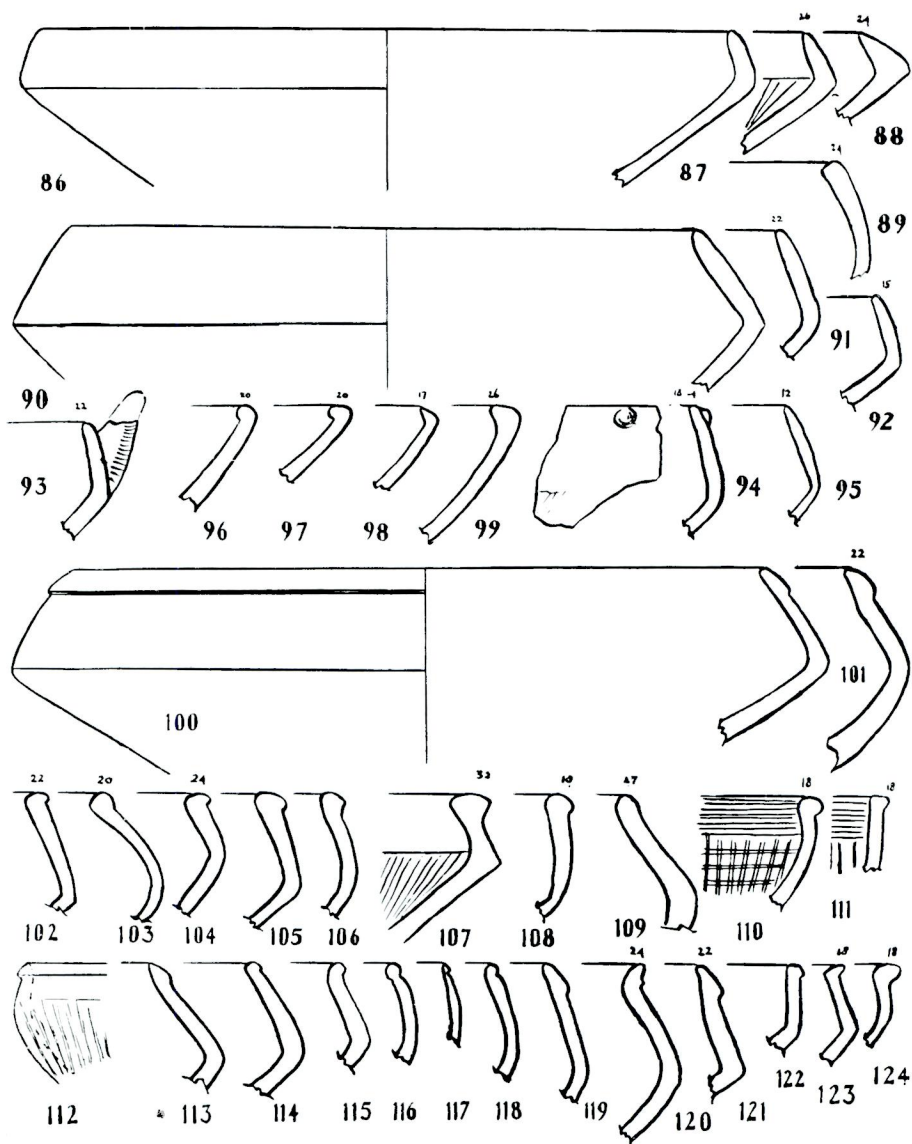


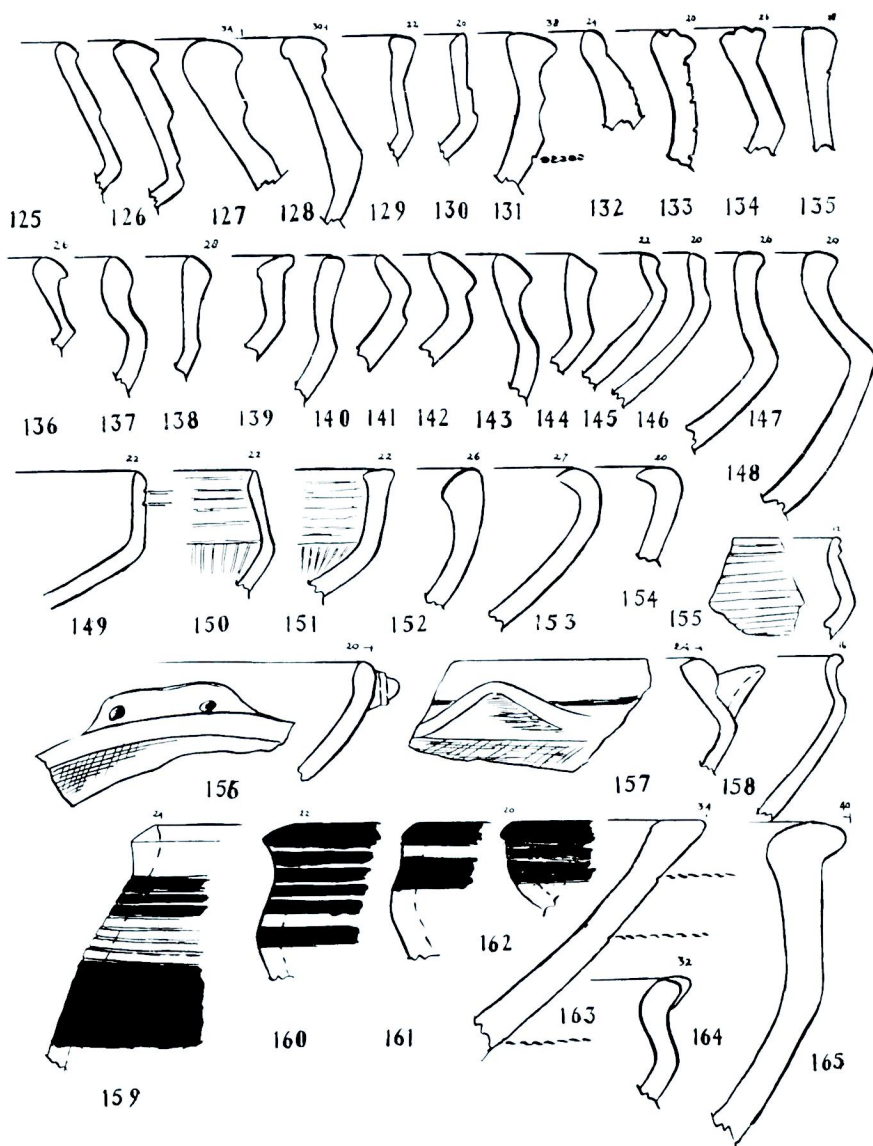


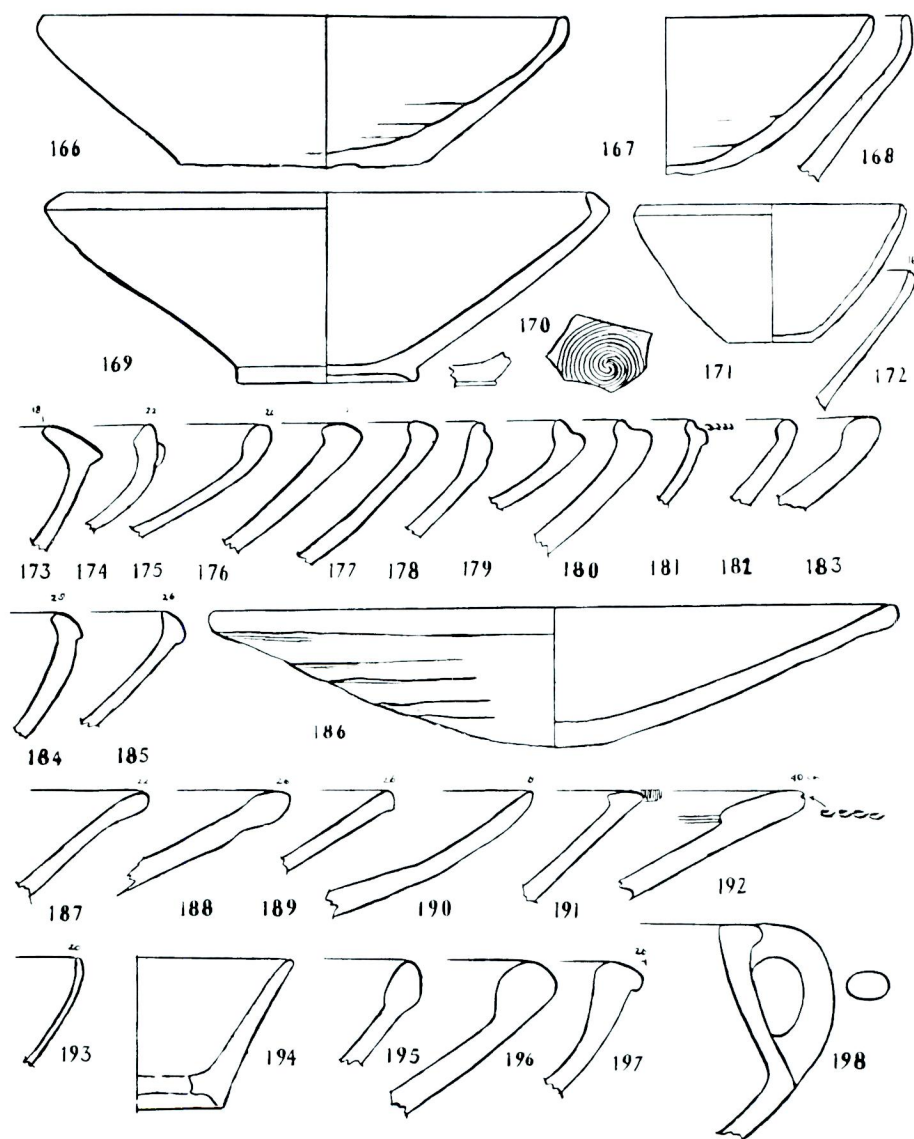












86 Acemköy H. orange smoothed ware, deep red polished slip in, band round rim.

90—89 Acemköy H. buff polished ware, deep red polished slip inside, rim.

91 Hüyükdeğirmende red polished slip.

92 Seive Tepe red polished slip.

93 Tilkili H. buff polished slip.

94 Karaçayır H. red polished wash. handle.

95 Kızılviran H. fine red polished slip in out.

96 Sırcalı H. red polished slip.

97 Kızılviran H. brown burnished slip.

98 Ortakaraviran H. II. deep red burnished slip.

98 Maltepe orange polished ware.

99 Maltepe. red rim, buff ware.

100 Sırcalı H. red wash.

101 Karahisar H. red wash, burnished inside.

102 Kızılviran H. buff polished slip.

103 Acemköy H. black burnished slip.

104 Acemköy band of brown wash round rim.

105 Acemköy pink smoothed ware.

106 Tilkili H. red burnished slip

107 Acemköy H. deep red burnished slip. pattern burnish inside.

108 Ortakaraviran H. II orange burnished slip.

109 Kızılviran H. light brown wash.

110 Tumas H. buff polished slip. radial burnish inside.

111 Hatunsaray H. buff burnished slip. like 110.

112 Akşehir H. buff burnished slip. Pattern burnished outside.

113 Hüyükdeğirmende. red burnished slip.

114 Illisre H. red burnished slip.

115 Büyük Günü H. buff polished slip.

116 Seyeti Han H. red burnished slip.

117 Hüyükdeğirmende. buff plain ware.

118 Seyeti Han H. buff polished slip.

119 Hantepe red burnished slip.

120 Maltepe. fine polished buff wash.

121 Sırcalı H. polished buff wash.

122 Zencirli H. burnished red slip.

123 Evderesi H. polished buff slip.

124 Kara H. red polished slip.

125 Zencirli H. polished red slip.

126 Tilkili H. polished cream pink slip.

127 Evderesi H. cream slip.

128 Sırcalı H. red wash.

129 Alibey H. redwash stroke burnish.

130 Alibey H. buff surface burnish.

131 Alibey H. red surface, stroke burnish.

- 132 Kara H. (Konya) buff plain ware.
- 133 Kara H. (Konya) buff plain ware.
- 134 Kara H. (Konya) plain buff ware.
- 135 Gelendost H. red polished slip.
- 136 Kara H. (Eregli) red polished slip.
- 137 Kara H. (Eregli) buff polished ware.
- 138 Sırcalı H. red wash stroke burnish.
- 139 Çumra H. c. red wash stroke burnish.
- 140 Alibey H. plain buff ware.
- 141 Ilmek H. buff polished slip.
- 142 Batum H. red wash, stoke burnish.
- 143 Alibey H. buff wash, stroke burnish.
- 144 Seyeti Han red wash, stroke burnish.
- 145 Kara Hüyük II. plain buff ware.
- 146 Hatunsaray H. plain red ware.
- 147 Kızılviran H. plain red ware.
- 148 Karahisar H. plain red ware.
- 149 Kara H. (Konya) plain buff ware with polished rim.
- 150 Kara H. (Konya) red polished slip.
- 151 Kara H. (Konya) orange-buff polished slip.
- 152 Kızılviran. H. orange-buff polished slip.
- 153 Kızılviran. H. red burnished slip.
- 154 Kara H. (Konya) polished red wash.
- 155 Sırcalı H. brown surface stroke burnish.
- 156 Evderesi H. plain buff ware;
- 157 Sırcalı H. plain red ware.
- 158 Sırcalı H. brown streaky wash.
- 159 Alibey H. red paint and grooves.
- 160 Çumra H. c pale red paint.
- 161 Kara H. (Eregli) brown washy paint.
- 162 Tumoras H. red-brown paint.
- 163 Konya East. plain red ware.
- 164 Sırcalı H. plain buff ware.
- 165 Kara H. (Konya) plain red ware.
- 166 —172 plain buff ware 166 Kara H (Eregli) 167 Sırcalı H, 168 seyeti Han
- H, 169 Sırcalı H, 170 Evderesi H, 171 Alibey H, 172 Hantepe.
- 170 —185 plain buffware; 173 Konya East, 174 Kara (Konya), 175 Evderesi, 7
- 171 Sırcalı H,
- 172 Seyeti Han H.
- 173 Sırcalı H.
- 174 Evderesi H.
- 175 Alibey H.
- 176 Hantepe.
- 177 —185 all in buff ware; 173 Konya East.
- 178 Kara H. (Konya),

- 179 Evderesi,
 - 180 Hüyükdeğirmende
 - 181 Maltepe.
 - 182 Kara H. (Konya).
 - 183 —182 Maltepe.
 - 184 Konya East.
 - 185 Evderesi H.
 - 186 Sırcalı.
 - 187 186-191 plain buff ware; 186, Hüyükdeğirmende.
 - 188 Hantepe,
 - 189 Beyşehir H.
 - 190 Sırcalı H.
 - 191 Ortakaraviran H. II.
 - 192 Maltepe.
 - 193 coarse red ware; Akşehir H.
 - 194 Maltepe. polished orange ware.
 - 195 Maltepe, plain buff ware.
 - 196 Kara H. (Eregli) buff ware, stroke burnish.
 - 197 Büyük Günü H. plain buff ware.
 - 198 Sırcalı. H. plain red ware.
 - 199 Hüyükdeğirmende. plain buff ware.
-

AYASOFYA HARABESİ HAKKINDA KISA RAPOR

AZİZ ALBEK

Arkeolog

Ankara Ziraat Fakültesi asistanlarından Hüseyin Şahinkaya ve eşi Rezan Şahinkaya'nın 1953 yazında yapmış oldukları bir gezi sırasında Alanya ile Gündoğmuş arasında rasladıkları Ayasofya harabesi hakkında Türk Tarih Kurumu'na vermiş oldukları rapor üzerine, Profesör A. M. Mansel buranın tetkiki ile beni vazifelendirdiler.

Ayasofya harabesi Gündoğmuş ile Alanya arasındaki Susuz dağının batı eteğinde denizden 1500m. yükseklikte bulunmaktadır. Kuzeyi gayat dik yamaçlı Balkan tepesi Kandilcik ve Hisariçi tepeleri ile kapanmaktadır. Kalıntılar toplu bir halde Hisariçi tepesinin doğu güneyindeki kayalarla çevrilidir. Res. (1) Kroki. (2) Vâdiye doğu batı istikamatinden girdiğimizde görülen ilk kalıntı, Balkan tepesi önünde, poligonal taşlarla örülü, dörtgen şeklinde bir bina temelidir Res. (3).

Kandilcik tepesi önünde kayalar içine oyulmuş üstleri açık odalar bulunmaktadır. Harabeyi gezdikten sonra bunların taşocakları olduğu anlaşılmıştır. Kandilcik tepesinin güneye bakan yamacının vâdiye yakın bir yerinde, bir yan duvarı ve kapı söve taşları ayakta duran bir bina kalıntısı mevcuttur. Yan duvarı fundalıklar içerisinde uzanmaktadır. Ve uzun bir yapı karakteri gösterir Res. (4).

Daha batıda Kandilcik boynunda büyük blok taşlardan yapılmış ve bir ucu yuvarlak bir plan gösteren bir duvar bulunmaktadır. Bu belki bir kapı veya sur duvarı olabilir Res. (5-6).

HSı ve HS tepelerine doğru yürüdüğümüzde, ilk göze çarpan şey güney batıda Hisar içi tepesi ve H kayalıkları arasındaki çukur bir alanda toplanmış olan bina kalıntılarıdır Res. (7).

Bu kısmın izahını daha sonraya bırakıyoruz. HS tepesi üzerinde şu kalıntılar bulunmaktadır: Hellenistik bir duvar, bunun üstündeki düzlükte mimarî parçalar, sütunlar ve sütun kaideleri. Res.(8, 9, 10, 11)

* AYASOFYA, Türkiye Cumhuriyeti Haritalarında AYASOFİ mahal ismi olarak geçmektedir. (Gündoğmuş Kazasına dahildir.)

R. Kiepert'de harabe işaret edilmemiştir.

HSı tepesi üstünde ise kayaya oyulmuş niş ve duvarlar vardır. HS tepesi üzerinden batıya doğru inen tatlı meyil takip edildiğinde bir çok bina kalıntılarına, ve yuvarlak bir binaya raslanılmaktadır. Burası yuvarlak, moloz bir duvardan ibarettir. Res.(12) Bu yapının önünde fundalıklar içinde uzun lento taşları görülmüştür. Yukarıda bahsettiğimiz düzlüğe indiğimizde antik bir kuyu ve yanyana iki kitabe taşı görülmektedir Res. (13).

Kitabenin ancak bir tanesi üzerindeki yazı kısmen tesbit edilebilmiştir. (*)

ἡ βουγῇ καὶ ὁ δῆ Νεομος ἐ-
τελείησεν Ἀὐρήσιον
Πολεμων:αὐδὸν *Οβ[ρ]-
[μο]νέον· τὸν δὲ ἄν-
[δρα]ν τα ἀνέστησεν
[Ἀὐρήσιος] Ὀβριμιανὸς
[- - -] νέος ὁ πα-
[τήρ φ]ιλοστοργίας
[ἔ]νεκε[ν]

Senato ve halk genç Aurelios
Polemiamos Obrimos'u tebci-
etti. Babası Obrimos...nos'un
oğlu Aurelios muhabbeti yüzünden
heykelini dikti.

Alan ortasında agora şeklini andıran dört köşe bir yer bulunmaktadır. Muhtemelen ağıl için yapılmış olan şimdiki duvarları toplama mimari parçalardan müteşekkildir. Bunun antik bir temel üzerinde kurulmuş olabileceği derhal hatıra gelmektedir Res. (14). Duvarın güney kısmında yarısı toprak içinde bir kitabe taşı bulunmaktadır Res.15). Biraz daha üst tarafta hristiyanlık devrine ait mimari bir parça vardır Res. (16).

Krokide noktalarla gösterilmiş olan agora duvarının hemen güneyinde KM ile gösterilen küçük mabet bulunmaktadır. Mâbedin sella duvarlarının bir kısmı ile pronaos'ın bir kısmı ayakta. Mevcut kısımlardan mâbedin plânının Templum in antis tipinden olduğunu söyleyebiliriz. Mabetin pronaos'u batı yönündedir. Dar tarafı takriben, 6, 60 m. uzun tarafı ise II, 27 m. kadardır. Alçak bir podium dan sonra hafif bir silme üstünden, muntazam blok taşlarla tek sıralı bir sella duvarı yükselmektedir. Mabetin pronaos'unda bulunması icap eden sütunlara ve diğer kısımlarına ait mimari parçalara raslanmamıştır. Res. (17, 18, 19, 20, 21, 22.)

* Kitabeler Mr. Bean tarafından çözülmüştür.

Hemen hemen küçük mâbedin aksında, 70-80 metre batıda hafif bir yükseklik üstünde bulunan büyük mâbede BM giderken yol üstünde (Res. 23, 24) görülen mimari parçalara tesadüf edilmiştir. Büyük mâbet yüksekçe bir podium üstünde bulunmaktadır. Doğuda dar bir pronaos'u vardır. Bunun iki yan duvarı ve kuzey sella duvarının podium üstündeki kısmı mevcuttur. Batı ante duvarı iyon başlığı ve üç küçük kademeli arşitravına kadar ayakta durmaktadır. Yapı kroki-deki prostilos tipini gösterir. Res (25) Yapıya ait diğer mimari parçalar iç avluda ve kenarlarda bulunmaktadır. Düz ve yivli sütunlar dantiküllü saçaklık parçaları kavisli arşitravlar yapının üst kısmının değişik bir tarzda olduğunu düşündürür. Res (26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41).

Mâbetle Hisariçi tepesi arasında bir çok bina kalıntıları ve büyük blok taşlardan yapılmış duvarlar tabii kayalarla birleştirilmiştir. (Res. 42, 43, 44).

Kayaya oyulmuş bir merdivenden Hisariçi tepesinin güney-batısındaki vâdiye inilmektedir. (Res. 45, 46) Burası antik şehrin nekropolünü teşkil eder. Merdivenin bitimi vâdinin en dar yerine rastlar. Merdivenin karşı yamacındaki kaya blokuna işlenmiş olan kaya mezarına takriben onbeş basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Kayanın sathı düzeltilmiş alt kısmına küçük bir kapı ile girilen mezar odası oyulmuştur. Kapının üstünde iki yandaki konsollarda kartala benziyen figürler bulunmaktadır. Mezar âbidesinin en üstünde içerlek burç şeklinde bir kısım mevcuttur. Res. (47, 48, 49).

Nekropol'ün bundan sonraki kısmı batıya doğru genişliyen vâdi üzerindedir. Ve yüksekçe kaideler üzerinde oturtulmuş lâhitler bulunmaktadır. Çoğu devrilmiş, kapakları kırılmıştır. Bazılarının sanduka kısmında meduz başı vardır. Res. (50, 51, 52, 53).

Nekropol'de bulunan bir lâhit parçasındaki kitabenin bir kısmı tesbit edilmiştir.

ΑΛΕ ΑΝΔΡΟΣΟ . . . ΠΙΠΟΥΔ)ΙΣΚΑΙ
ΤΟΙΣΕΟΕΔΥΤ

Obrimos'un oğlu

Obrimos'un oğlu

'Αλέ[ξ]ανδρος 'Ο[β]ρίηον δε[ς] (?) καὶ . . .

Alexandros ve . . .

τοῖς ἐθυσ[οῦ] ??

Nekropolü de inceledikten sonra Ayasofya harabesinin büyük bir kısmını tamamlamış oluyoruz.

Yukarıda bahsettiğimiz Ayasofya harabesi, Batı Kilikya ile Doğu Pisidia arasında bulunmaktadır. Küçük bir dağ şehridir. Kalıntılardan anlaşıldığına göre Hellenistik, Roma ve Hıristiyanlık devirlerini ihtiva etmektedir.

RAPPORT SUR LES RUINES D'AYASOFYA¹

AZİZ ALBEK

Les ruines d'Ayasofya se trouvent au pied de "Susuz dağ", entre Gündoğmuş et Alanya, à 1500 m d'altitude. Du côté nord, elles sont entourées des monts "Balkan, Kandilcik, Hisariçi". (Fig. I, 2) En arrivant dans la vallée par la direction Est-Ouest, on rencontre d'abord le soubassement d'un édifice rectangulaire, construit de pierres polygonales. (Fig. 3)

Sur le versant méridional du mont Kandilcik, vers la vallée, il existe les décombres d'un édifice dont les chambranles et un mur latéral sont encore debout. (Fig. 4) Plus au nord, au col Kandilcik, on voit un mur composé de grands blocs de pierres. A sa proximité, il présente un plan circulaire. Nous pensons que cela peut être une porte ou bien une partie de murailles. (Fig. 5, 6) En avançant vers les monts désignés par HS, HS₁ au sud est, sur un terrain plat compris entre les monts Hisariçi et les rochers (H), on remarque immédiatement un important rassemblement de ruines. nous en reparlerons plus tard. Sur le mont HS, on voit un mur hellénistique au dessus duquel des pièces architecturales, des fûts de colonnes, des socles, sont épars. (Fig. 8, 9, 10, 11). Sur le mont HS₁, il existe des murailles et des niches creusées dans le rocher. En suivant la pente d'ouest du mont HS, on rencontre plusieurs débris d'édifice et un mur circulaire de moellon, devant lequel on aperçoit de longs linteaux envahis par les buissons. (Fig. 12) en arrivant sur le terrain plat cité ci-dessus, on voit un puits antique et deux inscriptions. Nous avons pu en établir partiellement le texte :

ἡ βονλή καὶ ὁ δῆμος ἐ-
 τέλειμυσεν Ἀυρήσιον
 Πολεμωϊανὸν Ὀβ[ρ]ι
 [μο]ν νέον. τὸνδὲ ἀν.
 [δρία]ν τὰ ἀνέστησεν
 [Αυρήσιος Ὀβρ.μιανὸς
 [- - - -] τέος ὁ πα-
]τήρ[φ]ις οὐστοργίας
 [ξ] νεκε[ν]

Le sénat et le peuple
 a glorifié le jeune Aurelios
 Polemiamos Obrimos. Son père
 Obrimos... nos, à cause de son
 amour, son fils Aurelios,
 a érigé sa statue.

¹ Sur les cartes de la république Turquie, Ayasofya est un nom de lieu dans la sous préfecture de Gündoğmuş. Il n'est pas indiqué sur les cartes R. Kiepert.

Au milieu de ladite place, il existe un emplacement rectangulaire rappelant l'agora hellénistique. Les murs actuels qui servent probablement de bergerie, se composent des pièces architecturales antiques. On pense immédiatement qu'ils peuvent être superposés à une base antique. (Fig. 14). Sur le mur du sud on aperçoit une inscription à moitié enfouie, et un peu plus haut une pièce appartenant à l'époque chrétienne. (Fig. 15, 16).

Au sud de l'agora, se trouve le petit temple désigné par KM. une partie des murs de cella et de pronaos est intacte. Le pronaos est orienté vers l'ouest. Le temple est approximativement, de 6, 60m. de largeur et de 11, 27 m. de longueur. Les murs de cella faits de blocs de pierres d'une seule rangée, s'élèvent sur un podium très bas. (Fig. 17, 18, 19, 20, 21, 22) Sur le même axe que le petit temple, à 70, 80 m. plus à l'ouest, on voit le grand temple situé sur une élévation. Il est bâti sur un podium assez haut avec un pronaos étroit à l'est. Les murs latéraux et une partie du mur de cella existent encore. Le mur d'antéport est presque intacte avec son chapiteau ionique et son architrave à trois gradins. Ce temple rappelle le type "Prostylos" (Fig. 25) Des fûts de colonnes simples ou cannelées, des corniches deniculées des architraves en demi-cercle sont disséminées dans la cour intérieure et autour de l'édifice. (Fig. 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41) Entre le temple et le mont Hisariçi, on rencontre des décombres d'édifice, des murailles construites de grands blocs de pierres encastrées dans les rochers. (Fig. 42, 43, 44).

Un escalier creusé dans le rocher mène à la vallée au sud-ouest du mont Hisariçi. (Fig. 45, 46) C'est la nécropole de la ville. L'escalier se termine à l'endroit le plus étroit de la vallée. Sur la pente d'en face par un escalier à quinze gradins on atteint une tombe rupestre travaillée sur la façade aplanie d'un grand bloc de rocher. Par une petite porte, on accède à la chambre mortuaire. Cette porte est flanquée de deux consoles ornées des figures d'aigle. Au dessus de ce monument funéraire, on voit une sorte de petite tour réculée vers le fond. (Fig. 47, 48, 49).

La nécropole s'étend sur la vallée qui s'élargit vers l'ouest. On y rencontre des sarcophages brisées et renversées dont certaines sont ornées de têtes de Méduse. (Fig. 50, 51, 52, 53).

Nous avons pu déchiffrer un morceau d'épithaphe trouvé dans la nécropole.¹

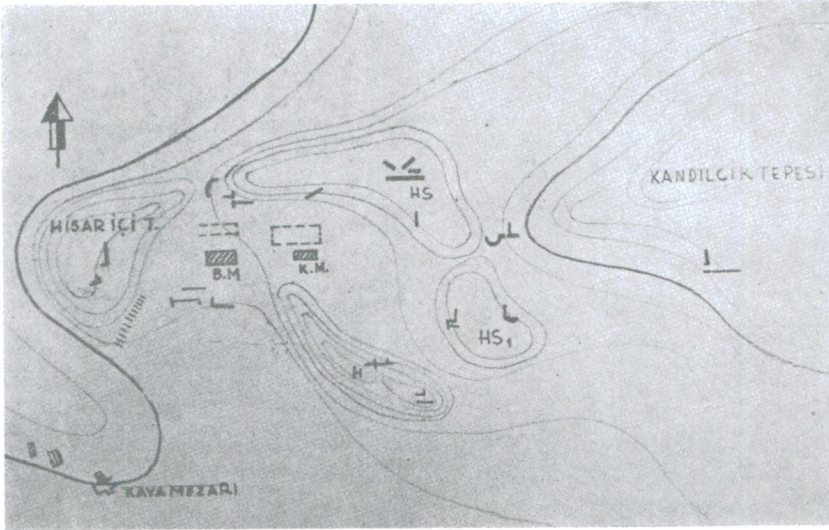
ΑΛΕ ΑΝΔΡΟΣΟ . . ΠΙΜΘΥΔ)ΙΣΚΑΙ	Le fils d'Obrimos
ΤΟΙΣΕΣΕΔΥΤ	Le fils d'Obrimos
'Αλέ[ξ]ανδρος 'Ο[κ]ρίμομ δις(?) καὶ . . ,	Alexandros et . . .

En quittant la nécropole, nous terminons l'étude de l'Ayasofya. En conclusion nous pouvons dire que, c'est une petite ville de montagne située entre la Cilicie occidentale et la Pisidie orientale. L'examen des débris nous démontre qu'elle comprend les époques Héliénistique, Romaine et Chrétienne.

¹ Les inscriptions sont déchiffrées par Mr Bean, Professeur d'épigraphie à la faculté des Letters d'Istanbul.



Res. 1 — Balkan ve Kandilcik tepeleri



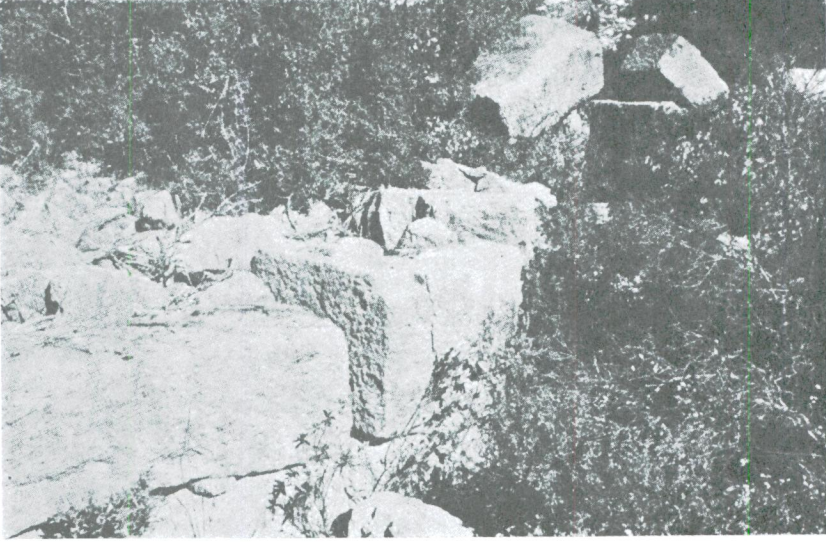
Res. 2 — Ayasofya harabesinin basit krokisi



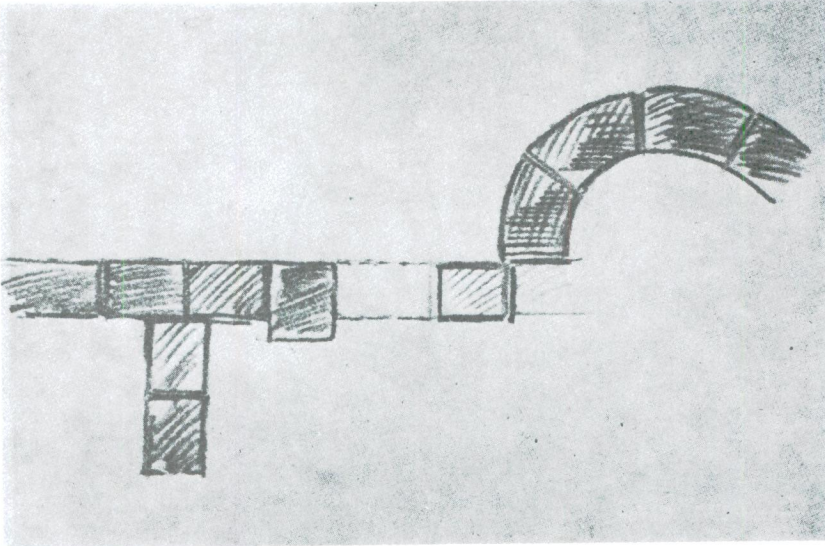
Res. 3 — Dort köşe Poligonal yapı



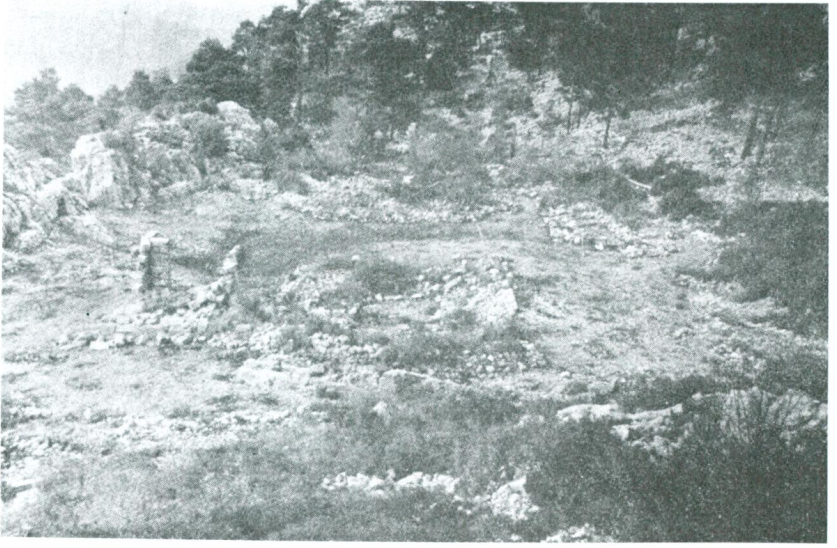
Res. 4 — Kandilcik tepesi, öndeki yapı



Res. 5 — Sur veya kapı ile ilgili bloklar



Res. 6 — Aynı yerin basit bir krokisi



Res. 7 — Büyük yapıların bulunduğu düzlük



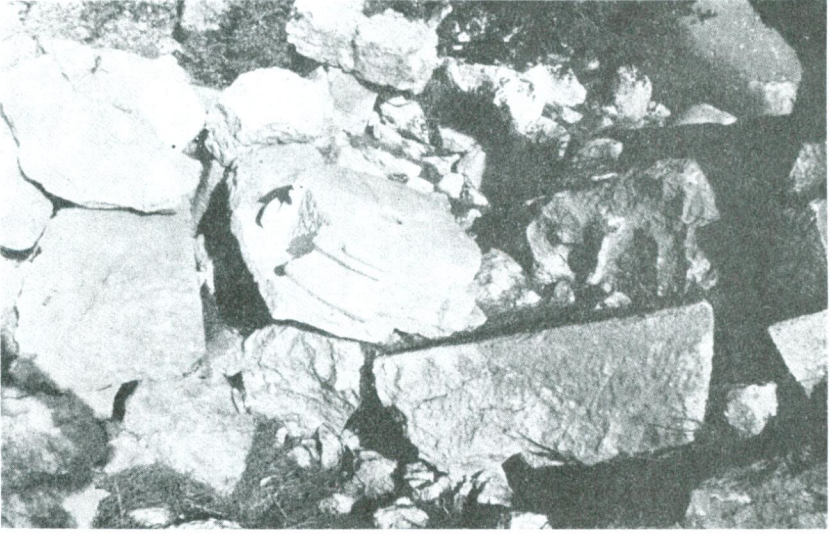
Res. 8 — H. S. tepesi



Res. 9 — Hellenistik duvar



Res. 10 — H. S. tepesi üstündeki mimari parçalar



Res. 11 — Diğ er mimari parçalar



Res. 12 — Moloz yuvarlak duvar



Res. 13 — Kitabeli kaide taşı



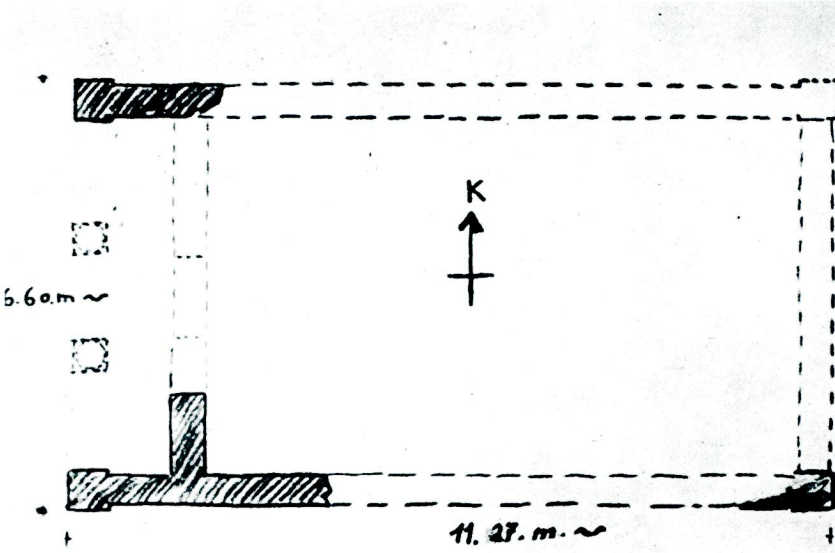
Res. 14 — Agora olarak düşünölen yer



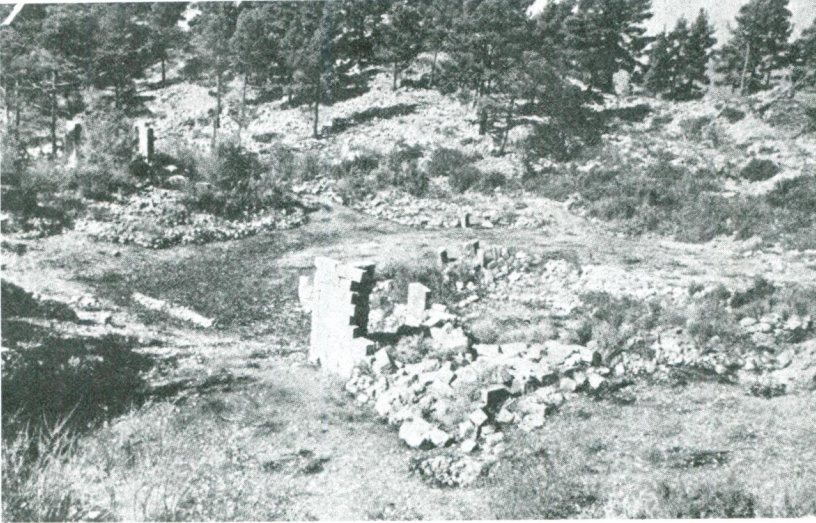
Res. 15 — Yarısı gömülü kitabe



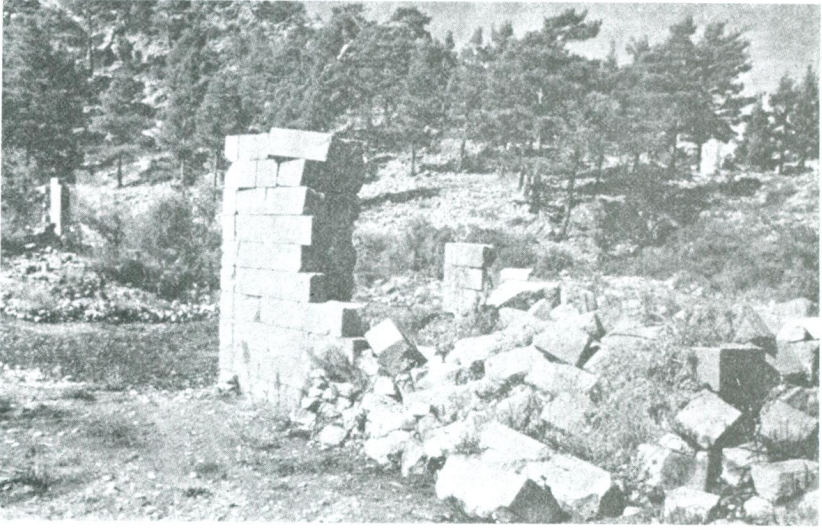
Res. 16 — Hristiyanlık devrine ait mimari parça



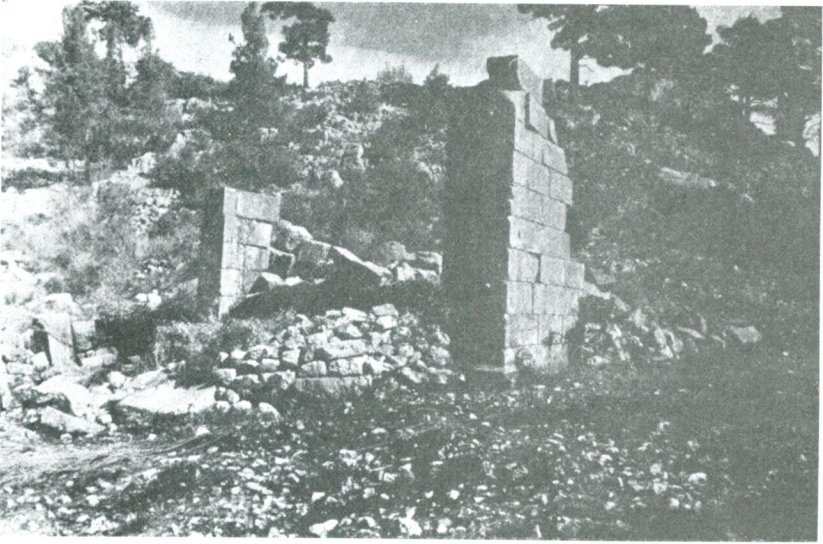
Res. 17 — Küçük mabed "Templum in Antis" tipi



Res. 18 — Küçük mabed ve genel görünüş



Res. 19 — K. M. güneyden görülen Sella duvarları



Res. 20 — Batıdan görülen Sella duvarları



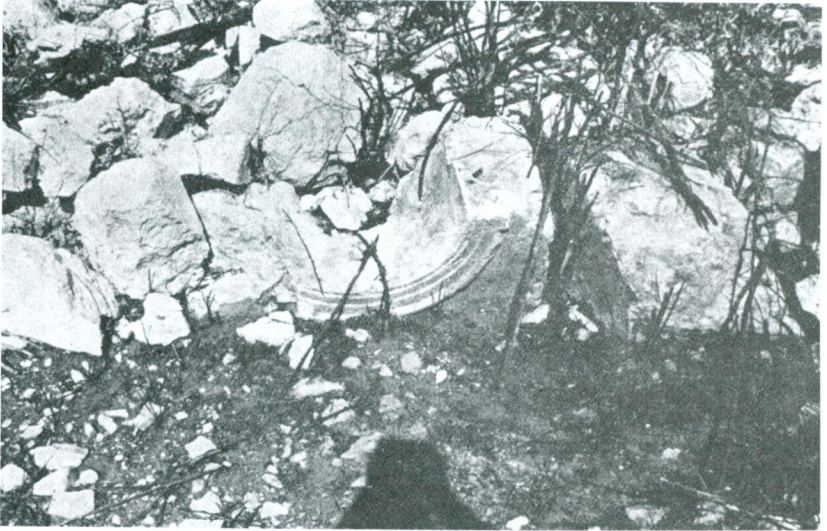
Res. 21 — Batı tarafındaki Pronaos bölümü



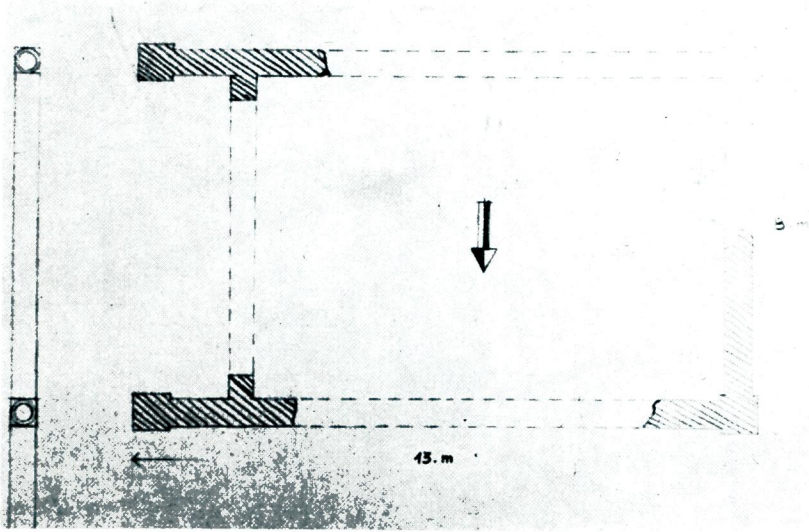
Res. 22 — Diğer bir görünüş



Res. 23 — B. M. kuzeyinde kavisli mimarı parçalar



Res. 24 — Diğer bir örnek



Res. 25 — Büyük mabed, Prostilos tipinde



Res. 26 — Kuzey Sella duvarı

A. Albek



Res. 27 — Genel görünüş



Res. 28 — B. M. etrafında çeşitli mimari parçalar



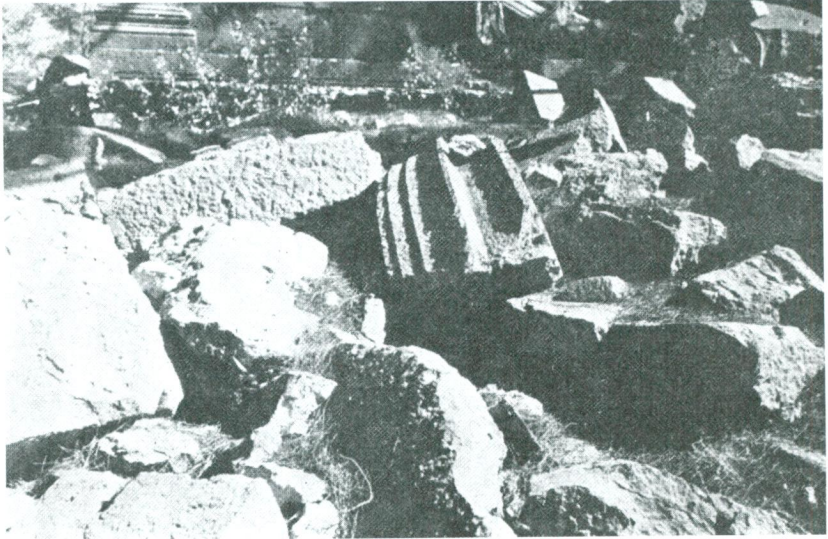
Res. 29 — B. M. etrafında kavisli Arşitrav parçası



Res. 30 — B. M. etrafında yivli sütunlar



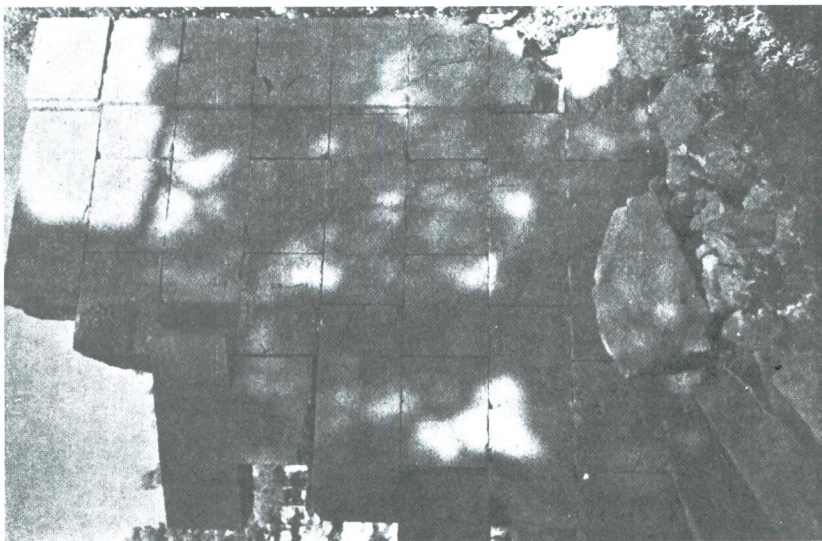
Res. 31 — B. M. güneyden görülen pronaos kısmı



Res. 32 — B. M. diğer mimari parçalar



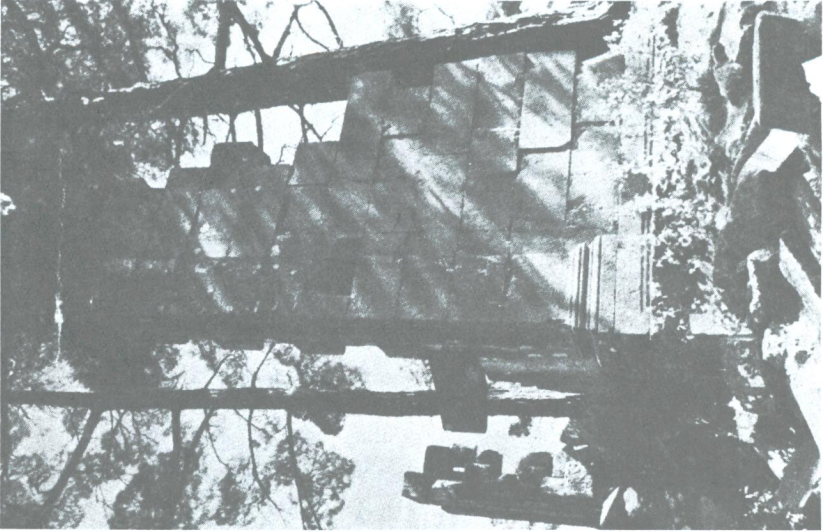
Res. 34 — B. M. Pronaos b6lmesi



Res. 33 — B. M. Sella duvari



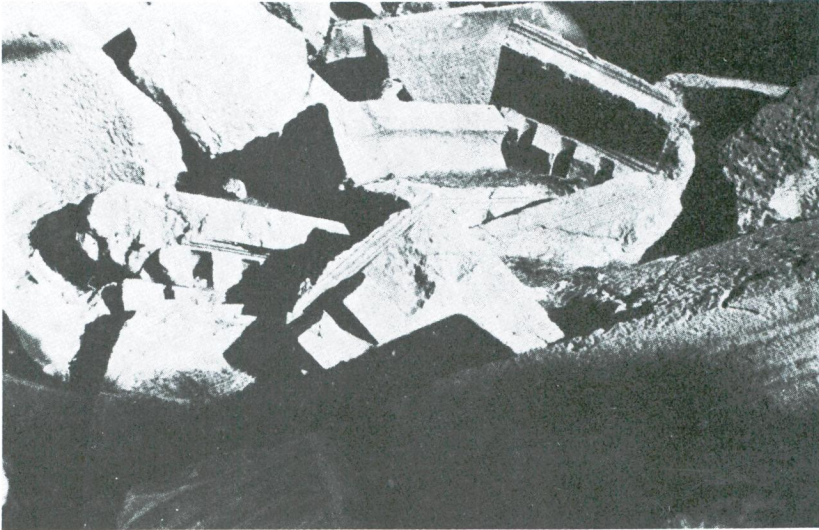
Res. 36 — B. M. Podium ve üst kısmı



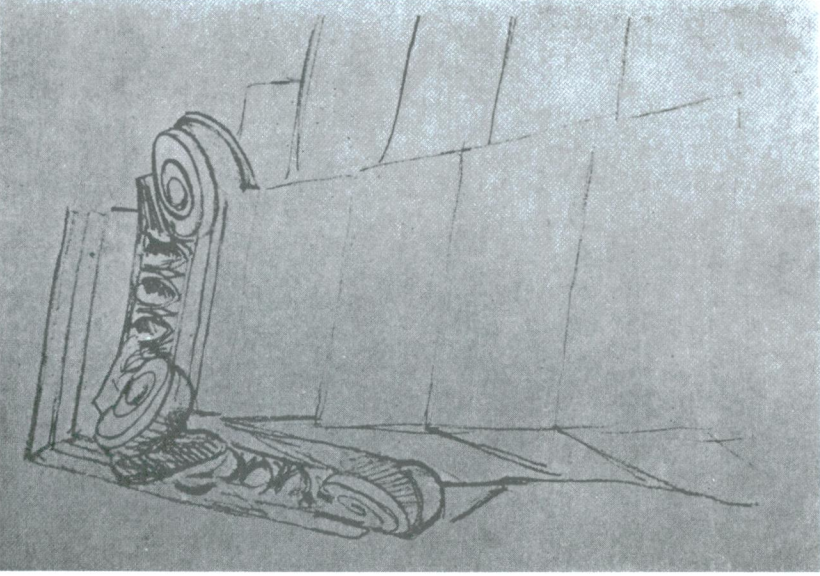
Res. 35 — B. M. Batı Ante duvarı



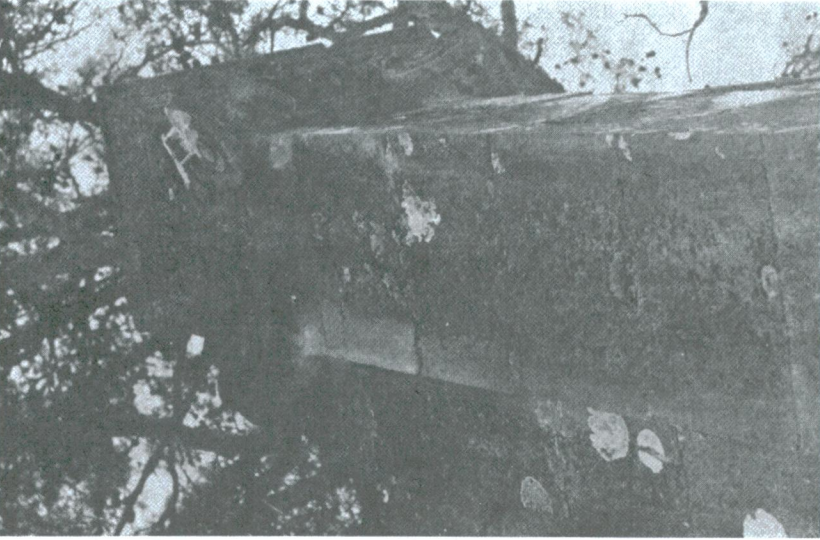
Res. 37 — B. M. Batıdan görünüşü



Res. 38 — B. M. Saçaklık parçaları



Res. 40 — B. M. aynı yere ait kroki



Res. 39 — B. M. Ante duvarı iyon başlık ve üç kademeli, arşitrav



Res. 41 — B. M. aynı yerin yakın görünüşü



Res. 42 — B. M. ile hisar içi arasındaki bloklar



Res. 43 — Hisar içi tepesindeki duvarlardan bir kısım



Res. 44 — Hisar içi tepesinde, kayalara oturtulmuş büyük bloklar

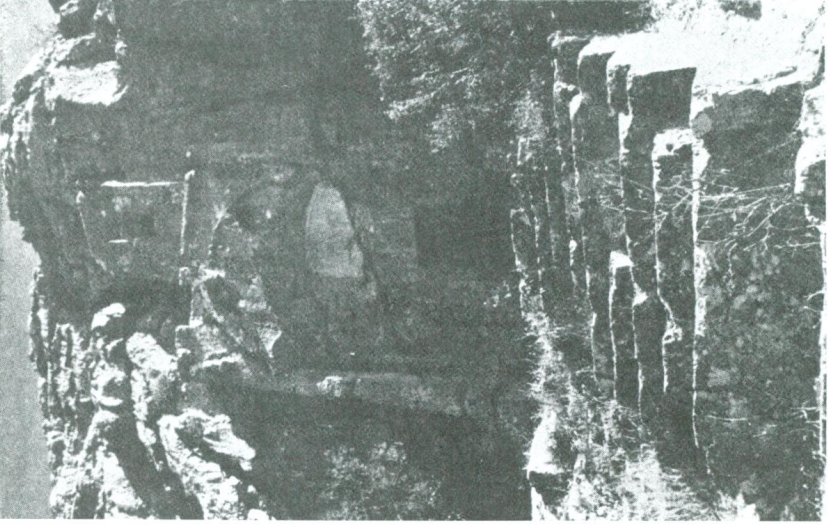


Res. 45 — Hisar içinden, Nekropole bir bakış

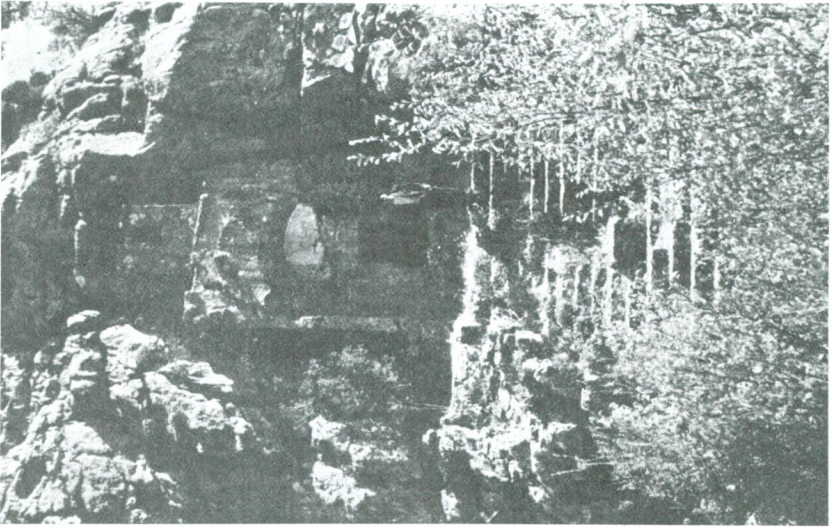


Res. 46 — Nekropole inen kayaya oyulmuş merdivenler

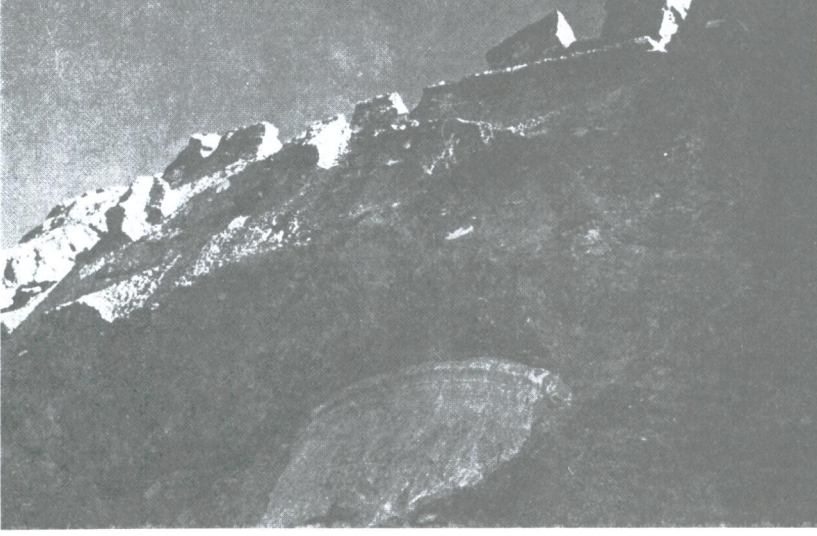
A. Albek



Res. 48 — Diğer bir görünüş



Res. 47 — Kaya mezarı



Res. 49 — Kaya mezarının üst kısmı



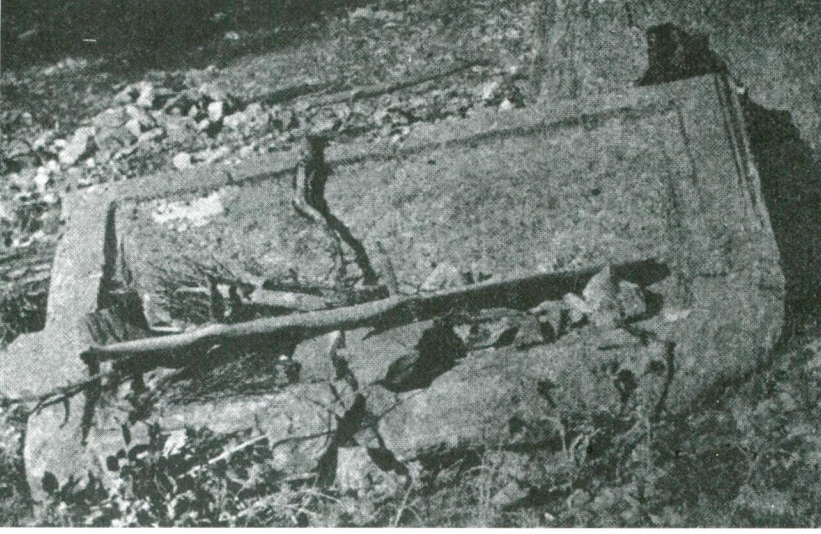
Res. 50 — Nekropol ve hisar içi tepesinin bir kısmı



Res. 51 — Kaideli ve Meduz başlı lâhitler



Res. 52 — Diğer bir lâhit



Res. 53 — Devrilmiş bir lâhit kapağı

ISLAM AND THE RISE OF THE SEVENTEENTH CENTURY SCIENCE*

Dr. AYDIN SAYILI

Professor Ordinarius of the History of Science
Ankara University

The rise of the Abbaside Caliphate in the middle of the eighth century marked the opening of a period of scientific activity important not only in the history of Islam but also in all history. This era of intense scientific work, sometimes called the Golden Age, was not very long-lasting, however, and the leadership of Islam in science was lost after the eleventh century. This was not only the result of the rise of scientific interest in Western Europe, but was also due to a decline of scientific interest in Islam.

Speaking of the eleventh century, Sachau says that it was the turning point in the history of the spirit of Islam, and adds, "But for Al Ash'arî and Al Ghazâlî the Arabs might have been a nation of Galileos, Keplers, and Newtons."¹

This statement is rather representative of the general attitude of scholars when they speak of the decline or stagnation of science and its causes in Islam. It involves the assumption that science would have advanced in lines roughly equivalent to those in Europe, had scientific interest and progress in Islam continued with its initial intensity, an assumption which would, on the whole, appear quite reasonable.

Another assumption generally implied by the study of the causes of the stagnation or decline of science in Islam is that, left to itself, science would progress more or less automatically, and that its decline would have to be brought about by definite forces, would have to be imposed by outside factors. It is not by any means clear, however,

* This is the text of a communication given at the Pisa - Vinci Symposium, June 1958.

Bu yazı, 1958 Haziranının üçüncü haftasında Pisa ve Vinci'de toplanan Milletlerarası İlim Tarihi Simpozyomunda sunulan tebliğimi tesbit etmektedir. Bu Simpozyoma Türk Tarih Kurumunun ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin temsilcisi, ve İtalya İlim Tarihi Cemiyetinin davetlisi olarak katıldım.

¹ Al Birûnî, *The Chronology of Ancient Nations*, tr. Ed. Sachau, 1879, Preface, p. 10.

that the progress of science in Europe, leading to the rise of the seventeenth century science, is less in need of explanation than is its failure to achieve a similar progress in Islam.

Examples of stagnation of science are seen in other societies: in India, China, Egypt, and among the Greeks themselves. Generally speaking, therefore, the stagnation of science should perhaps be considered to be as natural as its progress.

Speaking of Islam, or medieval science in general, there is, for one thing, the question of the degree of readiness of science as left by the Greeks for new and important advances. It is by no means clear that Greek science still possessed an inherent ability for easy and rapid growth, that it had not reached a stage with a tendency toward stagnation. There were additional factors arising in the Middle Ages, and it can reasonably be claimed that medieval science, at any rate, does not seem to have been in a circumstance particularly suitable for rapid change and for fundamental advances.

It may be said that medieval science, seems to constitute a case favorable to the torch theory of progress. Thus although Islam did not produce Galileos and Keplers, she prepared the groundwork for the ultimate emergence of the new scientific era in Europe. Islam largely played its part by enhancing the dignity of Greek science and also by enriching it materially, but perhaps she thereby used her force in large measure. And when the torch of science went to another society which was eager to cultivate it, the very passage to a new environment with its fresh possibilities of development for science may be claimed to have constituted a change favorable to its progress.

The intervening Islamic efforts may indeed have been indispensable. The importance of the legacy of Islam finds its expression in the term "The Renaissance of the Twelfth Century". But there is also the question of possible Islamic contributions during the era extending from the thirteenth to the sixteenth or seventeenth century. Although the decisive achievements were materialized in Europe and Islam failed to reach this same stage, Islamic contributions seem not to have come to an end with the close of the period of translations from Arabic into Latin. It is the purpose of this paper to give examples of such possible contributions, our attention being concentrated on Eastern Islam.

Contacts of Europe with Islam were sharply reduced with the close of the translation period, but some fruitful contacts undoubtedly continued to take place. Christianity was a recognized religion in Islam, and Christians were given a definite legal status by the Moslems. There were places of pilgrimage too within Islamic territory, and there always were Christians travelling in Islam. Such travels were facilitated, moreover, by the existence of Christian communities within Islam.

The time of the Mongols, or more specifically, the Ilkhans, and the Ottoman era, especially the reign of Muḥammed the Conqueror, marked periods of increased contacts. The Christian and Jewish communities within Islam too were, doubtless, instrumental in furthering cultural contacts between Islam and Europe. By the middle of the fifteenth century a considerable part of the Balkans came under Ottoman rule, and it is reasonable to think that these circumstances too increased cultural relations between the two realms.

The map of America by Pîrî Reis,² an admiral of Suleyman the Magnificent, is a clear witness of the existence of fruitful cultural relations. The Ottomans had learned how to make cannons also from the Europeans. It should be true, however, that due to the prevalence of a more philosophical variety of scientific interest in Europe, the Christian World would be expected to have had a more searching curiosity and a more open eye for new things in science as compared with Islam in these later centuries.

It has been claimed that the ideas of Ibn al Nafîs influenced the discovery of the circulation of blood in Europe. This is probable, as translation from Ibn al Nafîs into Latin was made in the sixteenth century, and it was after this that the new ideas on the subject made their appearance in Europe. But the evidence at our disposal in favor of such an influence is by no means conclusive.³ It is quite possible too that the trocart whose invention is attributed

² See, e. g., *Pîrî Reis Haritast*, Istanbul 1935.

³ See, e. g., H. Butterfield, *The Origins of Modern Science*, 1952, p. 32-33; Abdul-Karim Chéhadé, *Ibn an-Nafîs et la Découverte de la Circulation Pulmonaire*, 1955, p. 47 ff.; Charles O'Malley, *A Latin Translation of Ibn Nafîs (1547) Related to the Problem of the Circulation of the Blood*, *Actes du VIII^e Congrès International d'Histoire des Sciences* vol. 2, p. 716-720; *Histoire Générale des Sciences*, vol. 1: *La Science Antique et Médiévale*, ed. René Taton, 1957, p. 470.

to Sanctorius (1561-1636) and sometimes to certain contemporaries of his⁴ was not unrelated to the similar instruments used by Sabunjuoghlu Sharafuddîn, fifteenth century Turkish physician.⁵ It is of interest in this connection that Sanctorius had been to Hungary and Croatia.⁶

A sizable book of Naşîr al Dîn's (d. 1274) on Euclid's postulates was published in Arabic in the end of the sixteenth century in Rome, and about the middle of the following century his ideas on this subject became available in Latin translation. This is said to have influenced the work of Girolamo Saccheri, in the eighteenth century.⁷

There is also the recent discovery that the lunar theory of Ibn Shâtîr of the fourteenth century was identical with that of Copernicus except for trivial differences in parameters, but it cannot be ascertained whether any Islamic influence is involved in this case.⁸ But the field of astronomy would seem to be of special importance, as far as possible later influences of Islam on Europe are concerned.

In fact, Eastern Islam was the scene of rather substantial activity in astronomy in the course of the later centuries. This work was especially concentrated in the Marâgha and the Samarqand Observatories, falling in the second half of the thirteenth and the first half of the fifteenth centuries respectively. In these two centers there was a revival of scientific work which, though short-lived, is somewhat reminiscent of the Golden Age. The major incentive for scientific work during these later centuries in Eastern Islam seems to have come from astrology.

Indeed, in Islam, the activity of observatory buildnig and systematic observation reached its peak after the twelfth century, i. e., after

⁴ Ernst Heinrich, *Sanctorius und die Erfindung des Trokars*, *Archiv für die Geschichte der Naturwissenschaften und der Technik*, 1913, p. 160-162.

⁵ A. Süheyl (Ünver), *Sur un Manuscrit médical illustré du XV^e siècle, Extrait des Comptes rendus du IX^e Congrès International d'Histoire de la Médecine*, 1932, p. 5.

⁶ H. E. Siegerist, *The Great Doctors*, 1933, p. 151.

⁷ H. Suter, *Die Mathematiker und Astronomen der Araber und Ihre Werke*, 1900, p. 151; G. Sarton, *Introduction to the History of Science*, vol. 2, p. 1003; *Histoire Générale des Sciences*, vol. 1, p. 456.

⁸ Victor Roberts, *The Solar and Lunar Theory of Ibn ash-Shâtîr, A Pre-Copernican Copernican Method*, *Isis*, vol. 48, 1957, p. 428, 430-32.

the decline of science had started, and this astronomical work was aimed to be conducted on a rigorously mathematical level. Europe was quite active in philosophical speculations on astronomical theory, a tradition which was a continuation of the Islamic trend in Spain and the Maghrib. In the field of mathematical and observational work, however, European achievements were not impressive at all up to the time of Peurbach and Regiomontanus. Astronomy in Eastern Islam was clearly in advance of Europe up to the fifteenth century, and after this too it took Europe some time before it could rightly feel above any profitable contacts with Islam. It is of interest that up to the fifteenth century astrology was held at bay in Europe as a result of its prohibition by the Church.

It seems probable that the sudden rise in the level of astronomical work in Europe with Peurbach and Regiomontanus was the result of contacts with Eastern Islam. That the upper planets follow the sun in their motions on their epicycles and the lower planets with the motions of the centers of their epicycles was of course known to Ptolemy and was clearly stated by him. But with the fifteenth century these connections between the motions of the planets and that of the sun began to receive special emphasis, and this tradition has been deemed to be of special importance in the genesis of the Copernican system.

Peurbach speaks of such relations between solar and planetary motions, but does not refer to Mercury in this connection;⁹ Regiomontanus completes the list by also referring to Mercury as having the same characteristics as Venus.¹⁰ It is of interest that these details seem to have their parallels among the astronomers of Islam connected with the Marâgha Observatory and those who commented on the work done in that institution, as well as the astronomers of the succeeding generations.

The motion of the apogee of the sun had been discovered by the astronomers of Al Mamûn already in the ninth century but had remained controversial.¹¹ With the Marâgha astronomers the doubts

⁹ E. Zinner, *Entstehung und Ausbreitung der Copernicanischen Lehre*, *Sitzungsberichte der phys.-med. Sozietät*, Erlangen 1943, vol. 74, p. 97.

¹⁰ E. Zinner, *ibid.* p. 129 ff.

¹¹ Karl Kohl, *Über den Aufbau der Welt Nach Ibn al Haytam*, *Stizungsber. der phys.-med. Sozietät Erlangen* 1922/23, vol. 54-55, p. 155; Francis Carmody, *The Astronomical Works of Thâbit, Isis*, vol. 45, p. 239 ff.

on this point are seen to have disappeared; they generally accepted the motions of the apogees of all the five planets and the sun to be equal to that of the fixed stars resulting from the precession of the equinoxes.¹² Such a common motion between the planets and the sun was undoubtedly conducive to the placing of emphasis on the parallelisms between the planetary motions and that of the sun.

This displacement common to all the spheres made the theory of solid spherical shells very well suited to the explanation of stellar motions; and, in turn, this theory which served to explain the motions required by the Ptolemaic system in a spirit of Aristotelian ideas, must also have facilitated the continued acceptance of the equation of the motion of the apogees with that of the fixed stars. It is of interest that the system of solid spherical shells, which was widely in use in Marâgha circles as well as with the later astronomers of Islam,¹³ was adopted by Peurbach.¹⁴

The apogees were all on the deferents (*hâmil*), but Mercury had an additional apogee on its additional sphere, the *mudîr* which enveloped the deferent. The motion of the *mudîr* apogee of Mercury was equal to the motions of the apogees of the sun and the other planets, but as far as the motions of the apogees of the deferents were concerned Mercury formed an exception.

The fact that, compared with the other planets, an additional sphere was assigned to Mercury is one of the special characteristics of Mercury which are mentioned, and this may be considered the main feature differentiating Mercury from the other planets. For all other comparisons pertaining to other details such as the relations of apogees

¹² See, e.g., Qutb al Dîn al Shîrâzî, *Nihâya al Idrâk fî'l Hay'a*, MS., Bursa Hüseyin Çelebi, No. 747, p. 67b, 52a, 77b; Hasan ibn Muḥammed al Nishâbûrî, *Kashf al Haqâiq*, ms., Bursa, Haraccioğlu, No. 1163, p. 101b, Ayasofya, No. 2696, p. 81a; Wabkanwî, *Zij* ..., Ayasofya, No. 2694, p. 50a, 51b, 52a. See also the relevant tables of the *zijs* of the period.

¹³ The system seems to have originated with Ibn al Haytham (Kohl, p. 144-45), but a prototype of it wherein each planet was treated as an independent system in itself was apparently devised earlier by Al Nayrizî (Muḥammad 'Abd al Ḥalîm, Annotations to Qâdizâda's Commentary of Chaghmîni's *Mulakhkḥkhas*, Delhi 1325 H., p. 31).

¹⁴ Dreyer, *A History of Astronomy from Thales to Kepler*, p. 289; Zinner, *ibid.*, fig. 10, p. 41.

and perigees result from or are represented by the difference of the system of spheres assigned to it.¹⁵

Some astronomers, especially Quṭb al Dīn al Shīrāzī claimed that the correspondence of the centers of the epicycles of the lower planets with the sun was only approximate, as maximum morning and evening elongations were not equal in these planets.¹⁶ Quṭb al Dīn also states that although in its motion in latitude and longitude Mercury resembles Venus, Venus was deemed to correspond with the upper planets and not with Mercury.¹⁷

Consequently, the parallelisms between the upper planets and Venus are seen to have been emphasized, at least by one school of astronomers.¹⁸ It would appear probable therefore that Peurbach was influenced by such Islamic views. Of course it is necessary, however, to make comparisons of details.

The tendency of emphasizing the similarities between Venus and Mercury, i. e., of grouping the upper and the lower planets separately, is also found, among the Islamic astronomes of this period. These astronomers had corresponding preferences in the factual realm; they believed, e. g., that the correspondence between the sun and the centers of the epicycles of the lower planets was exact. One of the representatives of this school seems to have been Al Chaghminī whose *Mulakhkhaṣ* was very popular, as can be seen from various commentaries written on it during the first half of the fifteenth century especially.¹⁹

Thus, the corresponding European tradition associated with Regiomontanus may also be due to an Islamic influence. And the times of Quṭb al Dīn, Peurbach, and Regiomontanus were quite favorable for the passage of ideas from Islam to Europe.

The Ilkhans, e. g., were in rather active relationship with Western Europe, and this was not limited to diplomatic relations.²⁰ Speaking

¹⁵ Quṭb al Dīn, *ibid.*, p. 68a; M. 'Abd al Ḥalīm p. 89 and note 6.

¹⁶ Quṭb al Dīn, p. 68a.

¹⁷ E. g., Quṭb al Dīn, p. 67b, 66b.

¹⁸ Quṭb al Dīn, p. 77a; M. 'Abd al Ḥalīm, p. 89.

¹⁹ It was commented, e. g., by Birjandī in addition to the above-mentioned Qāḍizāda and M. 'Abd al Ḥalīm (see below, note 24).

²⁰ T. F. Carter, *The Invention of Printing in China*, 1931, p. 126-32

of the time of Ghâzân Khân, i. e., the beginning of the fourteenth century, Rashîd al Dîn says, "There were gathered under the *padishah* of Islam, philosophers, astronomers, scholars, historians, of all religions, of all sects, people of Cathay, of Machin, of India, of Kashmir, of Tibet, of the Uyghur and other Turkish nations, Arabs and Franks".²¹

The Ilkhan ruler Arghûn was studying the course to be followed by his Genoese envoy Buscarelli di Ghizalfi in his journey to Rome, France, and England from a map prepared by Quṭb al Dîn.²²

The question of the distances of the stellar bodies would seem to constitute another item of interest to our subject. It is known that Copernicus was at least extremely pleased to see that with his system the question of planetary distances could be answered in an unambiguous manner, and it has been suggested that preoccupation with the difficulties connected with the question of planetary distances was an important factor in leading him to his new system.²³

It is of interest that increased preoccupation with the distances of Mercury and Venus as compared with that of the sun is seen in the later centuries in Islam. There are references to alleged observations of these two planets as black spots on the face of the sun and to speculations as to the possibility of making such observations, especially in Eastern Islam.²⁴ Regiomontanus seems to have heard of them; for

²¹ Rashîd al Dîn, *Jâmi' al Tawârikh*, ed. and tr. Quatremère, vol. 1, Paris 1836, p. 38, 39; Carter, p. 128. There is mention of a Byzantine scholar who, at the end of the thirteenth century, went to Persia, apparently to the land of the Ilkhans, and studied astronomy there; he is said to have brought back with him to Trebizonde several books on astronomy which were translated into Greek (R. Guillard, *Essai sur Nicéphore Grégoras, l'Homme et l'oeuvre*, Paris 1926, p. 72; M. F. Köprülü, *Maraga Rasathanesi, Belleten*, vol. 6, 1942, p. 225). Greek activity of a similar nature about the time of Muḥammad the Conqueror was of greater importance, for at that time it also meant contact between Europe and Islam with the Byzantines as intermediaries.

²² Sarton, *Introduction...*, vol. 2, p. 1018; Zeki Velidi Togan, *Türk Yurdu*, vol. 26, 1942, p. 45-48.

²³ Benjamin Ginsburg, *The Scientific Value of the Copernican Induction, Osiris*, vol. 1, p. 307 ff.

²⁴ Thus Ibn Sînâ, Muḥammad Şâlih ibn Muḥammad al Baghdâdî, and Muḥammad ibn Abî Bakr al Ḥakîm are said to have made such observations of Venus, while Ibn Bâjja is said to have seen both Mercury and Venus under such circumstances (Birjandî, Annotations to Qâḍîzâda's Commentary of the *Mulakhkhaş* of Chaghminî, Istanbul 1290 H., p. 16, 40).

he expresses his belief in their impossibility, as he thought the sun's surface to be one hundred times as large as that of Venus.²⁵

Parallax was conceived, at least theoretically, as a means of determining distances, but in general distances were assumed known and parallaxes calculated from them. As the solar parallax was generally thought to be of the order of 2 to 4 minutes, it was natural to think that planets nearer than the sun too should have perceptible parallaxes. In fact, Jābir ibn Ḥayyān is said to have expressed this belief.²⁶ During the later centuries it is sometimes said that parallaxes are detectable up to the sphere of Mars but that Mars has no perceptible parallax.²⁷ It is also stated that it is uncertain whether Mercury and Venus have any parallaxes and therefore whether they are below the sun or above it. It is explained that parallaxes are measured with the parallactic ruler which is set up in the meridian, and that as these planets are not visible at their culmination their parallaxes cannot be measured.²⁸

Ghiyāth al Dīn al Kāshī, the first director of the Samarqand Observatory, is said to have thought of a new method for measuring the parallaxes of the lower planets and to have used it for Venus. As these planets are not visible at their culmination, he is said to have proceeded as follows, in Samarqand. He found the latitude and longitude of Venus for a given time shortly before sunrise or shortly after sunset and calculated its true altitude from these values of latitude and longitude; he then found its azimuth from this altitude and fixing a parallactic ruler at this azimuth he measured the apparent altitude of Venus. From this he deduced its parallax.²⁹

Two of the methods, for measuring the parallaxes of comets, attributed to Regiomontanus are based on measurements of elevation and azimuth at two positions making acute angles with respect to the

²⁵ E. Zinner, *Leben und Wirken des Johannes Müller von Königsberg Genannt Regiomontanus*, *Schriftenreihe zur Bayerischen Landesgeschichte*, vol. 31, 1938, p. 62.

²⁶ Sarton, *ibid.*, vol. 2, p. 206.

²⁷ E. g., *Al Risāla al Mughnīya and Zubda al Hay'a*, attributed to Naṣīr al Dīn (Ms. Ayasofya Museum Library, No. 2670, p. 92a, 263b-264a); Al Wabkanwī, *Ẓij...* (Ayasofya 2694), p. 2a.

²⁸ Birjandī-Chaghmīnī, *ibid.*, p. 15-16; M. 'Abd al Ḥalīm, *ibid.*, p. 22-23.

²⁹ Birjandī, p. 40.

meridian;³⁰ the measurement of elevation at directions outside of the meridian reminds one of Ghiyâth al Dîn, and it is possible that the latter's method had inspired Regiomontanus.

A. von Braunmühl has pointed to parallelisms between the trigonometries of Naşîr al Dîn and Regiomontanus.³¹ Zinner refers in this connection also to the work done in Ulugh Bey's circles, but he says that Regiomontanus could not have received any influence from Naşîr al Dîn or Ulugh Bey as the relevant books had not been translated into Latin.³² Although, on the other hand, D. E. Smith speaks of Regiomontanus' indebtedness to Naşîr al Dîn,³³ his source, i. e., A. von Braunmühl, is non-committal in this respect.

Zinner's criterion would seem to be too strict. For influence of sufficient importance may be received by other ways, e. g., by oral transmission. It may be remarked in these connections that Regiomontanus himself saw with scientific missions in Hungry,³⁴ a region which was in close relations with the Ottomans.

Very little is known concerning similar activities on determinations of parallax in Islam, but the astronomers of the Istanbul Observatory may have done work of this nature in connection with the comet of 1577.³⁵ In Europe such work on comets is found from the fifteenth century on, and this is said to have led to similar work by Tycho Brahe.³⁶

In the field of instruments the torquetum seems to represent one of the earlier examples of influence from Eastern Islam after the close of the period of translations from Arabic into Latin. This instrument was used in Europe up to the seventeenth century especially. It was

³⁰ M. Delambre *Histoire de l'Astronomie du Moyen Age*, 1819, p. 340-43; See also, Zinner *Leben und Wirken...*, p. 156.

³¹ A. von Braunmühl, *Nassir Eddin Tûsî und Regiomontan*, *Nova Acta, Abhandl. der Kaiserl. Leop.-Carol. Deutschen Akademie der Naturwissenschaften*, vol. 71, No. 2, 1897, p. 33ff.; *Vorlesungen über Geschichte der Trigonometrie*, part 1, Leipzig 1900, p. 199 ff. See also, Delambre, *ibid.*, p. 333.

³² *Leben und Wirken...*, p. 107.

³³ D. E. Smith, *History of Mathematics*, vol. 2, 1925, p. 610, note.

³⁴ See, e. g., Zinner, *Leben und Wirken*, p. 103, 105 ff.

³⁵ A. Sayılı, 'Alâ al Dîn al Manşûr's Poems on the Istanbul Observatory, *Belleten*, vol. 20, 1956, p. 446.

³⁶ Delambre, *ibid.*, p. 340-43; *Histoire de l'Astronomie Moderne*, vol. 1, 1821, p. 196 ff., 233 ff.

given the name *Türkengerät* or *Turketum* at its first appearance toward the end of the thirteenth century, but with the fifteenth century the name was changed to *torquetum*, derived from *torquere*.³⁷ The name of this instrument indicates that it was learned from Turkish circles,³⁸ so that, as Henry Michel suggests, its being traced back to Jâbir ibn Aflah is probably not correct;³⁹ this was a tradition going back to Regiomontanus. But the question of the origin of the *turketum* has not been ascertained.

An instrument similar to the *torquetum* occurs in 'Abd al Mun'im al-Âmilî's book on astronomical instruments composed about the middle of the sixteenth century.⁴⁰ Its principal part consisted of two rings for the measurement of azimuths and altitudes, but a device similar to that in the armillary sphere was added to it with the help of which an ecliptic system with alidade was added to the principal framework. Al 'Âmilî treats this instrument as a variety of the theodolite or azimuthal quadrant; he mentions it under the same heading and without giving it any special name.⁴¹

Chr. Pühler, writing in 1563, refers to "a new *torquetum*", and this is identified as the theodolite by Fritz Schmidt.⁴² This expression shows that the simpler theodolite was introduced into Europe at a much later date than the *turketum*. For this instrument too must have been learned from Islam where it figured among the principal observatory instruments, but Pühler does not refer to such an origin.⁴³

³⁷ Zinner, *Leben und Wirken*, p. 114. See also, H. Michel, *Introduction à l'Etude d'une Collection d'Instruments Anciens de Mathématiques*, Anvers 1939, p. 68.

³⁸ A. Sayılı, *The Wâjidiyya Madrasa of Kütahya, A Turkish Medieval Observatory?*, *Belleten*, vol. 12, 1948, p. 675.

³⁹ H. Michel, *Le Rectangulus de Wallingford précédé d'une Note sur Torquetum*, *Ciel et Terre* 1944, No. 11-12, p. 1 (offprint).

⁴⁰ Ms., British Museum, Pers. Add. 7702 (see, H. J. Seemann, *Die Instrumente der Sternwarte zu Marâgha nach den Mitteilungen von Al 'Urdî*, *Sitzbr. der phys.-med. Sozietät*, Erlangen 1928, vol. 60, p. 121).

⁴¹ P. 32. I have studied this manuscript from a photographic copy belonging to Dr. sevim Tekeli, History of Science Assistant, Ankara University.

⁴² Fritz Schmidt, *Geschichte der geodätischen Instrumente und Verfahren im Altertum und Mittelalter*, 1935, p. 304.

⁴³ Chr. Pühler, *Ein Kurtze und Grundliche Anlaytung zu dem Rechten Verstand Geometriae*, 1563, chapter 55 (p. 88 ff.). A photographic copy of this text became accessible to me thanks to the courtesy of Professor B. Spuler.

My attention was drawn by Professor Willy Hartner to the existence of interesting similarities between the instruments of Tycho Brahe and those used by his contemporary Taqî al Dîn in the Istanbul Observatory while we were looking through the illustrated Topkapı Museum Library manuscript (Hazine, 452) on the latter astronomer's instruments (Istanbul Congress of the Orientalists, 1951). A detailed and substantial comparison of the instruments of these two astronomers was made by my former student Dr. Sevim Tekeli in her Ph. D. thesis prepared under my direction. Her conclusions may be summarized as follows:

Among the instruments common to both, the mural quadrant and the azimuthal quadrant had long been in use in Islam but were new in Europe. The wooden quadrant, with its special features, although a rare instrument, was constructed by both astronomers. Both astronomers had the armillary sphere and the parallactic ruler, both Ptolemaic instruments well known and used in Islam and Europe by earlier astronomers. In addition, both astronomers had two instruments of their own invention.⁴⁴

The analysis of the significance of this similarity will depend upon further detailed work, but it seems to be the result of influences operating in both directions.

Small and portable quadrants of the same type as the "wooden quadrant" were much in use in medieval times, but the large and fixed variety appears only after the Middle Ages and is rare. As its construction by Tycho Brahe was of a considerably earlier date than that of Taqî al Dîn, it may represent a European influence on the Ottomans. Both astronomers had an elaborate mechanical clock working with a train of cog-wheels, and this common feature too is probably indicative of European influence, for it seems quite certain that the geared clock was developed in the West. It is of interest in this connection that at the end of the century an organ which contained a clock and automatic devices was sent from England to Istanbul as a present, and its constructor Thomas Dallam visited Istanbul on this occasion.⁴⁵

⁴⁴ Sevim Tekeli, *Nasiruddin-i Tûstî, Taqiyuddin ve Tycho Brahe'nin Rasad Aletlerinin Mukayesesi* (in Turkish, not published), 1956, p. 7-9.

⁴⁵ See, e. g., Harold Bowen, *British Contributions to Turkish Studies*, 1945, p. 14-15.

Tycho Brahe's famous mural quadrant was of the same type as the giant meridian arc of Ulugh Bey, and this therefore points again to influences from Samarqand Observatory circles. The Ottoman capital may have served as an intermediary, for the Samarqand meridian instrument was still famous in Istanbul in the seventeenth century when Greaves visited that city.⁴⁶

There should be little doubt indeed that the parallelism between the instruments of these two astronomers again shows the existence of Islamic influence on Europe. It is very likely that there was no direct influence proceeding from Taqî al Dîn to Tycho Brahe. For one thing, there is practically no time interval separating the construction of the bulk of their instruments. Moreover, a similar comparison between Tycho Brahe's instruments and those of the thirteenth century Marâgha would not be very different in result, and the same would very likely be true for the Samarqand Observatory, were the instruments of that institution known with certainty.

Tycho Brahe probably did not receive Islamic influence directly but only through intermediaries, especially those of earlier date. At any rate, he speaks of Turks as warlike people not much interested in the sciences and in astronomy.⁴⁷ Tycho Brahe was interested in having the latitude of Alexandria checked, and near the end of the sixteenth century he offered to assist the Venetians with instruments and advice for such an undertaking.⁴⁸ He hoped that the Venetians would materialize this plan through their ambassador at the Ottoman capital; the project is said to have failed due to lack of instruments.⁴⁹

Similar activities were undertaken during the first half of the seventeenth century for longitude measurements involving simultaneous eclipse observations on the eastern and western coasts of the Mediterranean. The purpose of these was the determination of the difference of longitude between the two ends of that sea.

⁴⁶ Johannis Gravii, *Binae Tabulae Geographicae una Nassir Eddini Persae, Altera Ulug Beigi Tauri*, London 1652, p. 9-10.

⁴⁷ *Tycho Brahe's Description of His Instruments and Scientific Work*, tr. and ed. H. Raeder, E. Strömgen, and B. Strömgen, 1946, p. 122.

⁴⁸ Dreyer, *Tycho Brahe*, 1890, p. 262-63.

⁴⁹ G. Bigourdan, *Histoire de l'Astronomie d'Observation et des Observatoires en France*, Paris 1918, p. 32.

These led to important achievements in that they resulted in diminishing the length of the Mediterranean considerably, but the part played by Islamic astronomers in this work seems to have been very little, if any. There is a statement by a person charged with these undertakings to the effect that no local astronomers capable of doing such work were to be found, and that though in the past the Arabs had been masters in astronomy there was no more any trace of that knowledge among them.⁵⁰

Greaves, who was an orientalist as well as an astronomer and mathematician, visited certain parts of Turkey in 1638, and he says that he conversed in Istanbul with "some Turkish astronomers of no mean parts and skill".⁵¹ Again, speaking of large instruments with which good observations could be made, Greaves says, 'the ancients have not many such large instruments, and in our time there are but a few, excepting Tycho Brahe and some of the Arabians'.⁵²

The observations of Greaves should undoubtedly be more realistic and reliable. At any rate, the seventeenth century itself lies outside the present subject. The Istanbul Observatory founded in 1575, e. g., had a staff of sixteen astronomers, and this indicates that men of this profession were quite available at the time even though it is likely that not all of these sixteen men were first-rate or even full-fledged astronomers.⁵³

In Europe, the increased momentum in astronomical work in the fifteenth century was accompanied with a policy of attaching greater importance to systematic observations. Observatories of some importance began to be built, and greater dignity was accorded to astrology. These new conditions too are reminiscent of the Islamic tradition, especially of that of Eastern Islam. Moreover, as in Islam, astrology seems to have served to encourage the pursuit of serious astronomical work.

Astrology in these centuries in Europe seems to have emphasized the necessity of reliable observations and precise astronomical calcul-

⁵⁰ Bigourdan, p. 36-37.

⁵¹ H. Bowen, p. 16.

⁵² *Miscellaneous Works of John Greaves*, published by Thomas Birch, London 1737, vol. 2, p. 368.

⁵³ Sayılı, 'Alâ al Dîn al Manşûr's Poems, p. 440, 443, 477-78.

ations, and failures of astrology were attributed to the insufficiency of precise measurements and to shortcomings of astronomical theory. This too is reminiscent of Islam and may therefore have been the result of Islamic influences. It is true that such excuses need not necessarily depend on Islamic precedents, but it was only in Islam and especially in Eastern Islam during the later centuries that such ideas became instrumental in the foundation of elaborate observatories.

Some kind of an appeal for systematic observations was made by Roger Bacon and Theodoricus of Freiberg. The former at least seems to have received his inspiration from the example of the Marâgha Observatory or from Mongol circles in general, and the same may be true for Theodoricus. Later on we find Regiomontanus⁵⁴ and Tycho Brahe,⁵⁵ e. g., stating that the reason why many astrological predictions were not satisfactory was that precise and exact knowledge of the positions of the stars was not available.

Tycho Brahe was remarkable for his method of pursuing his observations regularly and for not being satisfied with occasional observations at selected times. It is interesting to see therefore that in Islam regular daily observations of the sun and the moon were made by the astronomers of Al Mamûn. And especially during the later centuries there was an insistence on observation programs of not less than thirty years so as to cover a complete period of Saturn, suggesting that the same method was perhaps extended to the planets. Certain statements of Quṭb al Dîn suggest that work on determinations of apogees and perigees may have resulted in increasing the frequency and length of observations. It is possible therefore that Tycho's method was not entirely new when compared with that prevalent in Islam.⁵⁶

Both Tycho Brahe and Taqî al Dîn had a small observatory appended to their main observatory. Moreover, Tycho Brahe's observ-

⁵⁴ Zinner, *Leben und Wirken*, p. 20, 38.

⁵⁵ *Tycho Brahe's Description of His Instruments*, p. 117.

⁵⁶ Sayılı, *The Introductory Section of Ḥabash's Astronomical Tables...*, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, vol. 13, No. 4, 1955, p. 143, note 4; 'Alâ al Dîn al Manşûr's *Poems*, p. 436-7. Quṭb al Dîn, *ibid.*, p. 51b, 68b. My attention was drawn by Professor O. Neugebauer to the importance of making such a comparison of methods of observation with Tycho Brahe.

atory contained a chemical laboratory, and this may have been the case with the Marâgha Observatory too; at least, Hulâgû, the founder of the Marâgha Observatory, is said to have had an array of alchemists for whom he spent enormous sums just as he did for his astronomers.⁵⁷ These similarities too may not be due to chance.

It is possible to find a few other examples of a similar nature, and though it is difficult to give conclusive proofs for each individual case, the cumulative impression gained leaves less room for doubt. Although scientific work and interest had suffered a clearly noticeable decline in Islam and although it is clear that under the prevailing circumstances the birth of the European seventeenth century science could not have occurred there, the claim can reasonably be made nevertheless that the positive contributions of Islam to the emergence of the seventeenth century science continued after the period of translations from Arabic had come to an end. There are reasons to believe, moreover, that this contribution of Islam was not trivial or negligible but was of some importance.

⁵⁷ Rashîd al Dîn, *ibid.*, p. 400-403.

**KORVIN MATHIAS (MÁTYÁS)IN BAYEZİD II.e
MEKTUPLARI TERCÜMELERİ VE 1503
(909) OSMANLI-MACAR MUAHEDE-
SİNİN TÜRKÇE METNİ**

Prof. TAYYİB GÖKBİLGİN

Fâtih'in son senelerinde ve bilhassa Venedik ile bir anlaşma yapıldıktan (1479) sonra Osmanlı-Macar hududunda, Tuna boylarında karşılıklı akınlar olmuş, Erdel'de "Szászváros" civarında, Kenyermezö" mevkiinde vukubulan ve Erdel voyvodası Báthory Istvan ile Tamşvar kumandanı Knizsi Pal'ın yaptıkları müdafaa savaşında, Mihaloğlu Ali ve Mihaloğlu İskender beylerle Evrenos-oğulları ve Malkoçoğulları gibi akıncı reisleri kumandasındaki Osmanlı akıncıları mühim zayıata uğramış, fakat, ertesi sene bunun intikamını almak isteyen akıncı beyleri Avusturya ve Macar topraklarında bu akınları devam ettirmişlerdi.

Fâtih'in vefatından sonra, Bayezid II. in, Osmanlı tahtında henüz mevkiini sağlam görmediği ve kardeşi Cem ile mücadelelerinin, diplomatik safhada da olsa, devam ettiği devirlerde, Batı devletlerine karşı uysal bir siyaset takip ettiği malumdur. Bu sebeptendir ki, 1483 (888) de Morava bölgesindeki kaleleri tahkim etmek üzere Filibe'ye oradan, Samakov, Çamurlu, Sofya'ya gittiği sırada Macar kralı Korvin Mathias ile mütareke akdetmek üzere müzakerelere girişmiş ve bu arzuya, o sırada Bohemya'da harp ile meşgul olan Macar kralınca da uyularak beş senelik bir mütareke akdolunmuştu.

Mathias, Osmanlı padişahının şehzade Cem meselesi dolayısıyla Mısır Memlûk Sultanı ile bir ihtilâf halinde bulunduğunu, şüphesiz, biliyor, fakat, kendisinin de, İmparatorla mücadelesi esnasında, cennup hudutlarında serbest kalacağını düşünüyordu.

Bu mütareke ve bu vesile ile teati edilen mektuplar ve elçiler hakkında kaynaklarımızda, müphem bazı kayıtlar varsa da "Katona" ve diğer Macar kaynakları, onlardan naklen de Hammer ve Zinkeisen, bundan sarih bir şekilde bahsederler.

Filhakika, hususî kütüphanemizde mevcut ve Mudurnu'lu Mehmed bin Elvan tarafından tadilen istinsah edilen yazma bir "Âl-i Osman Tarihi"nde, mütarekeden bir sene sonra, yani 1484 (889) de Bayezid II. tarafından Macaristan'a bir elçi gönderildiği hakkında bir kayıt vardır¹. Bu elçi, efsaneye göre, Tuna'dan çıkarılan çok eski ve tarihî kılıcı sahibi bulunan bir bezirgândan satın alarak getirecekti. Gerçekten, bu arzu tahakkuk eder ve kılıç padişahın hazinesine girer. Bu, şüphesiz ki, sonradan Macaristan'ın fethini tebşir eden efsanevî ve kudsî bir hâdisedir. Fakat, bizim için ehemmiyetli olan şey, bu tarihte (889=1484) bir elçinin Macaristan'a gönderildiği hakkındaki ifadedir. Daha sonra, 1485 (890) senesinde bir Macar elçisinin Bayezid II. nezdine geldiği hakkında bütün Osmanlı kaynakları müttefiktir. Hattâ, birbirini takiben bir kaç elçinin geldiğinden de bahsederler. Bu cümleden olmak üzere, Kemal Paşa-zâde (İbn Kemal) Boğdan'daki muzafferiyeti müteakip Şark ve Garb'in elçilerinin gelerek padişah tarafından kabul edildiğini söyler, Mağrip Sultanının, sonra, Uzun Hasa'nın oğlu Sultan Yakub'un, diğer Şark hükümdarlarının ve nihayet Macar elçisinin bir çok hediyelerle geldiğini bildirir². Hattâ, bu tarihte, "Üngürüs kralının tekrar elçisi gelüb" dediğine göre daha önce de, belki mütareke akdedilmesi münasebetiyle, başka bir elçinin İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır.

Gerek Lûtfi Paşa ve Tâcüttevarih ve gerek diğer kaynaklar bu meselede müttefiktirler. Ancak, İbn Kemal, diğerlerinden farklı olarak bir taraftan, Boğdan seferini müteakip gelen bu elçinin bir anlaşma teminine geldiğini ve arzusuna muvaffak da olduğunu söylemekte, diğer taraftan ise, bir müddet sonra Macar kralının yeni bir elçisinin Padişahın Yanbolu'ya ava gitmesinden önce Edirne'ye gelerek Divan-ı Hümayun'da hazır olduğunu bildirmektedir. Kemal Paşa-zâde'nin kaydından bir şey daha anlaşılmaktadır ki, 1484 (889) de gelen bu Macar elçisi, Kral Mathias'ın Boğdan seferi münasebetiyle şayi olan hazırlıklarının hakikî sebebini Babıâli'ye bildirmek suretiyle, Bayezid II. in şüphesini gidermiş ve böylece tarafeyn arasında itimat te-

¹ Bu yazma "Tevarih-i Âli Osman"ın esas itibariyle aynı, fakat, bazı tafsilatı ve ibâre farkları bulunan diğer nüshaları Ayasofya ktb. No. 3018, Husrev Paşa ktb. No. 386, İnkilâb ktb. Cevdet yazmaları. No. K. 255 dedir.

² Millet ktb., Ali Emiri kısmı No. 32 varak 34, 35.

essüs etmişti. Tâcüttevarih müellifinin de sarîh bir şekilde ifade ettiği gibi (Cilt II., s. 45), Macar kralının Boğdan voyvodasına yardım etmek istediği doğrudur. Filhakika, o, 1484 de, yani Bayezid II. nezdine elçilerini gönderdiği esnada, bu sefer münasebetiyle, Erdel'deki kumandanlarına, Boğdan voyvodasına yardım etmeleri hakkında emir vermiş, kendisinin de bu yolda hazırlıklar yaptığını bildirmişti. Bu husustaki bir vesikaya istinaden bize bu malûmatı veren N. Jorga, Macar kralının, şayet ciddî olarak buna karar vermişse, Osmanlılarla bir sene evvel yaptığı mütarekeyi pek âlâ bozarak harekete geçebileceği, binaenaleyh, bu meselede onun samimî olmadığı mütalâasında bulunmaktadır ³.

Müteâkip senelerde de Osmanlı-Macar münasebetleri 1483 mütarekesini meriyette bulunduracak şekilde devam etmişti. Hurmuzaki koleksiyonunda neşredilen ⁴ iki mektuptan biri, Mathias'ın Bayezid II.'e 1484 de muhatabını mütareke hükümlerine riayete davet ve iki kalenin (Kili, Akkerman) Boğdan'a iadesini mutazammındır. Diğerisi ise, Bayezid II.'in Mathias'a, bu kaleleri geri vermiyeceğini, fakat, Eflak ve Boğdan voyvodalarına karşı iyi muamele edeceğini bildiren tarihsiz mektubudur.

Bundan sonra, teâtî edilen elçiler arasında, Oruç Bey'in⁵ ve Lûtîfi Paşa'nın da⁶ zikrettikleri 1486 (891) daki Macar elçisi Bahşi-oğlu بخشی اوغلی (Demetrius Baksıç) vardır. Hammer, bu sefaretin tarihini zikretmemekle beraber, bu sırada vuku bulduğunu bildirmekte ve bu elçinin (Demetrius Baksıç) avdeti esnasında Semendre yakınındaki âkibetini Türk müverrihlerinden de faydalanarak anlatmaktadır. Aynı suretle, bir Osmanlı elçisinin de yine bu sırada Mathias'ın Neustadt (Bécsujhely) ordugâhında bulunduğunu haber vermektedir ki, işte burada bahis konusu edeceğimiz ve bu tebliğimizin esasını teşkil etmekte bulunan Topkapı Arşivinde bulduğumuz mektuplar⁷ bu hâdiselerle ve bu elçilik heyetleriyle ilgilidir.

Divân-ı Hümâyûn tercümanları tarafından oldukça bozuk bir türkçeye çevrilmiş olan bu mektuplardan üçü Mathias'dan Bayezid

³ Studii Istorice asupra Chilei și Cetatii-Albe, Bucuresti 1899, s. 165.

⁴ Documenti. . . II. 1, Bucuresti, 1891, s. 3, 16.

⁵ Tevarih-i Âl-i Osman, 1925, s. 134.

⁶ Tevarih-i Âl-i Osman, 1341, s. 194.

⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, No. E. 6630, 6633.

II.'e hitaben yazılmış, bir tanesi de Macar hudut kumandanından, galip bir ihtimal ile, Erdel voyvoldası Báthory István tarafından gönderilmiştir⁸.

Mektuplardan ikisi sadece hicrî ve milâdî ay ve gün tarihlerini, yazıldıkları yeri bildirmekte, diğer ikisi hiçbir tarih kaydı taşımamaktadır. Keza, bir tanesinde kralın adı geçmekte, birinde ise kimden kime hitaben yazıldığı söylenmemektedir. Bununla beraber, üçünün, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Mathias'dan Bayezid II.'e, birinin de Bathory Istvan tarafından (evvelce neşrettiğimiz makalede sandığımız Knizsi Pal olmasa gerekir) yine padişaha gönderildiği muhakkaktır.

Bu mektuplardan birindeki tarih, 8 Haziranın 17 Cumadelâhireye tesadüf ettiğini bildirmektedir ki, bundan bahis konusu senenin H. 892, milâdî 1487 olduğu anlaşılmaktadır.

Hem Bayezid hem de Mathias'ın isimlerini zikreden diğer mektupta, 25 Haziranın evâhir-i Recebe tesadüf etmiş gösterilmesi, bunun da 1489 senesine ait olabileceğini zannettirmektedir. 8 Haziran tarihli Sopron'dan yazılmış, 25 Haziran tarihli ise Neustadt'dan, yani Wiener Neustadt (Bécsujhely) den gönderilmiştir ki, o sırada Macar kralının burayı muhasara ettiği bilinmektedir. Osmanlı kaynaklarında 1487-1489 tarihlerinde Macaristan'dan elçi geldiğine veya oraya elçi

⁸ Bu mektuplardan birini ki "Emîr Sultan Yıldırım Bayezid'e Türkün Ulu Sultanına. . . . "hitabıyla başlayanını ve Bathory Istvan'ın mektubunu vaktiyle bir mecmuada neşretmiş (Bilgi, sayı 82, Şubat 1954) ve bazı mülâhazalar dermeyen etmiştik. Bu vesikalardan haberdar olan Prof. Dr. F. Babinger ise, aynı tarihte, bu mektupların ve daha başka bu devre ait vesaikin Sırpça asıllarını Prof. Nicola Rado- vic vasıtasıyla Belgrad'da neşrettirmişti. (Cinque lettres de la fin XV. siècle, Beigrad 1953 - 1954). Benim onların neşrinden, onların da benim neşirden haberimiz bulun- mamışsa da, Münih Kongresi arifesinde orada Türkoloji seksiyonundaki bir tartış- ma durumun açıklanmasına vesile olmuş ve Prof. Radojicic'in bunlardan bilhassa bir tanesinin (25 Haziran tarihli) Sırpça aslını neşrettiği anlaşılmıştı ki, bu suretle, bu tebliğin dayandığı Türkçe vesikalar henüz işlenmemiş ve neşredilmemiş demektir. Bu Sırp âliminin neşrettikleri arasında bulunan ve Bathory Istvan tarafından Miha- loğlu Ali Bey'e gönderildiği söylenen mektup ise, bizimkinin 1 Mayıs tarihini taşıma- sından dolayı yine o tarihlere ait bulunan diğer bir vesika olduğunu göstermektedir. Mamafih, Sırp âlimleri Sırpça vesikalar ile bu Türkçelerini dikkatle karşılaştırarak hangilerinin asıl ve tercüme olduğunu, hangilerinin yalnız tercümesinin bulunduğunu tesbit etmek imkânına sahiptirler. Diğer taraftan, Mathias'ın ve Macar rüesasının asıl mektuplarını Macarca veya lâtince yazıp yazmadıkları da câ-y-i sualdir. Bu ter- cümelerdeki bazı kelimeler (meselâ iskele mukabili kötö. . . . "hazinedar mukabili yine Macarca Kinstarto gibi) bu hususta bir şüphe ve tereddüt uyandırmaktadır.

gönderildiğine dair bir kayıt yoksa da, Bonfinius, 1488 de bir Türk elçisinin Pannonya'ya geldiğini bildirmektedir⁹.

Bu mektupların asıllarını ne Hunyadi'ler devrine ait olan Monumenta Hungaria Historica¹⁰ serisinde, ne Hurmuzaki vesikalarında veya Jorga'nın neşrettikleri¹¹ arasında bulmak kabil olamamıştır.

İki mektupda Bosna hudutlarındaki Türk kumandanlarının akınlarından şikâyet edilmekte, fakat, evvelce yapılan mütarekenin¹² ruhuna sadık kalınmak istendiği belirtilmektedir. 8 Haziran tarihli mektupta, daha evvelce de Bosna kuvvetlerinin tecavüzlerinden şikâyet ettiklerini bildiren Macar kralı, şimdi bunu tekrar söylemekten sıkıldığını ifade ile yeni hudut hâdiselerini anlatmaktadır. Aradaki anlaşma ruhuna uymıyan bu tecavüzlerden padişahın herhalde haberi bulunmadığını ve bu türlü hareketlere razı olamayacağına kani bulunduğunu söyledikten sonra, bunları, bir müfettiş göndererek tahkik ettirmesini istemekte ve Macar topraklarında öldürülen Osmanlı tebaası bir yahudinin katillerini ve mallarını buldurmak için hazinedara (Kincstarto) emir verdiğini ve tazminatı kabul ettiğini ilâve etmekte ve sonunu şöyle bitirmektedir: "Zira dilemeyüz ki sizin âdemlerinize bizden ve bizim âdemlerimizden zulüm vaâki ola...".

Öyle görünüyor ki, buna cevaben Bayezid II. kapukullarından Ali vasıtasıyla Matyas'a bir mektup göndermiş¹³ ve yukarıda temas edildiği üzere, bu mektup Mathias'ı Wiener Neustadt ordugâhında bulmuştu. İşte, Mathias'ın 25 Haziran tarihli mektubu, Bécsujhely'den Recep ayının sonlarına rastlıyan 1489 da yazılmıştır. Recebin

⁹ Rerum Ungaricarum Decades Tome IV. 1. Partis, s. 157 "Eodem quoque anno Turcorum legati pro confirmandis sepius indutiis in Pannoniam venere".

¹⁰ Bu koleksiyonun bazı ciltlerini Münih'de "Bayerische Staatsbibliothek.. de görmek fırsatını buldum. III. ciltteki bir vesikayı, bu münasebetle, zikretmek isterim. Bunda, Macar Kralı, Türkler aleyhindeki hazırlıklara dair Augusburg meclisine gönderdiği (1488) teklifler anlatılmaktadır "De provisione faciendi contra Turcica Articuli missi per Dominum Regem ad Dietam Auguste". (Magyar Diplomaciai Emlékek Matyas Kiraly Korabol, Negyedik osztaly, III kötet, vesika No.275, s. 435).

¹¹ Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XV'e siècle Bucarest, 1915.

¹² Cet armistice fût prolongé pour trois ans en 1488 voir: Zinkeisen, II. p. 501.

¹³ Bahis konusu olan adam, Ali, o sırada Venedik'e de gönderilen subaşı Ali olsa gerektir.

son üçte biri 10 gün olduğuna göre, bunun 1488 tarihinde yazılmış olması da mümkündür. Fakat, Papa'nın Mathias nezdindeki elçisi Angelo'nun 25 Haziran 1489 da Papa Innocent VIII.'e gönderdiği dikkate değer mektuptaki¹⁴ ifade gözönüne alınır ve bir Türk elçisinin o sırada Mathias nezdinde bulunduğunun bildirildiği düşünülürse bunu 26 Recep 894 tarihine rastlayan 25 Haziran 1489 olarak kabul etmek daha doğrudur. Angelo, bu mektubunda, Papa'ya, Mathias ile vuku bulan bir muhaveresini nakletmekte, Macar kralının ne sebeple Osmanlı padişahı ile dostluk yaptığını kendisine anlattığını bildirmektedir. Bu sırada, Papa, şehzade Cem meselesi yüzünden Bayezid II. ile dostluk münasebetleri kurmuş ve bunu da bir suretle Mathias'a anlatmış bulunmakta idi. Buna karşı, Macar kralı, Papa'nın elçisine demişti ki, "benim Osmanlı padişahı ile olan dostluğum kendisinininkinden daha kuvvetlidir". Filhakika, 25 Haziran tarihli mektup tamamen bu edâyı taşımakta, çok dostane hitapları ihtiva etmektedir :

"Gayetde rûşen başlar başı ve kuvvetlû efendi Sultan Bayezid Ha-na müslümanların ve gayrı çok vilâyetlerin ulu sultanına efendim ve karındaşım ve dostum ve bizim gayetde sevgilû hısmımıza çok sağlıklar ve muhabbetler ve eyû tâbi'ler yüceliği kabul kıla".

Kendisini, Macar ve Çek kralı, Viyana Hersek'i olarak takdim eden bu mektubunda da yine bazı şikâyetler vardır. Fakat, bu şikâyet konusu olan hâdiselerin padişahın emri ve haberi olmadan yapıldığı tekrar tekrar söylenmekte ve bunu yapmak zorunda kaldığı için duyulan hicap da ifade edilmektedir :

"Bilürüz ki ol kadar şikâyet ile yüceliğünüzü incidüb dururuz tekrar anmağa ve şikâyet etmeğe utanuruz"

Mathias, bilhassa Bosna sancak beyinden şikâyet etmekte ve bu adam orada kaldıkça anlaşmıya riayet olunamayacağını bildirmektedir. Buna mukabil, yine adını zikretmediği, Semendre sancak beyinden fevkalâde hoşnuttur. Bu sırada, bilindiği gibi, Bosna'da Yakup Paşa, Semendre'de ise Hadım Süleyman Paşa bulunuyordu. Bosna sancak beyinin akınlarına zaman zaman Yajcza Bânının karşı koyduğu da bilmünasebe anlatılmaktadır. Mathias'ın, bu mektublarında, mütemadiyen Bosna'dan bahsetmesi, Yajcza Bânlığını bir ileri karakol gibi

¹⁴ Hurmuzaki, Documenti, II. 2, vesika No. 274, s. 308.

bulundurduğu bu bölge üzerinde, bazı emeller beslediği hakkında bir şüphe uyandırmaktadır. Zira, onun 1485 den sonraki diplomatik faaliyetlerinde gayrı meşru çocuğu Jean için Bosna ve Hırvatistan kiralığını temine çalıştığı bilinmektedir. Bu çocuğu Sforza hanedanından bir kızla evlendirmek istediği zaman bunu açıkça söylemiş, 1488-1489 yıllarında İmparator ile müzakerelerde bulunurken de aynı şeyi tekrarlamıştı ¹⁵. Bu itibarla, Bayezid II. ye gönderdiği mektuplarda Bosna'yı daima şikâyet konusu etmesi, oradaki enerjik ve muktedir bir kumandanı değiştirterek daha pasif, meselâ iktidarsızlığını bildiğimiz Hadım Süleyman Paşa gibi birisini tâyin ettirmeye çalıştığını düşündürmeye müsaittir.

Mathias'ın tarihsiz olup da evvelce neşrettiğimiz mektubu bunların içinde en eskisi gibi görünmektedir ve Despot'un bir adamı ile teati edilen mektupları bahis konusu etmektedir. Burada zikri geçen Despot'un Prof. Nicola Radojic'in ileri sürdüğü Vuk (le Dragon de feu) olması muhtemeldir. Bathory Istvan tarafından gönderildiği farzolan ve yine isimsiz ve tarihsiz olan mektup ise, Tuna nehri kıyılarında yapılan tahkimatı şikâyet konusu olarak ele almakta, Osmanlı kuvvetlerinin Niş veya Alacahisar'a çekilmesini talep etmektedir ¹⁶.

1503 (909) Osmanlı-Macar muahedesinin Türkçe nüshasına gelince, bu hususta Türk kaynakları tamamen meskût geçmekte ve 909 senesi vukuatı sırasında böyle bir muahededen bahsetmemektedirler. Sadece, muahhar bir kompilasyon olan Hayru-lah Efendi buna dair küçük bir telmih yapmaktadır (cilt IX. s. 127) Hammer ise gerek Marini Sanudo'dan gerek Venedik kaynaklarından faydalanarak bu meselede tafsilât vermekte ve hattâ muahedenin lâtince metnini de aynen nakletmektedir ¹⁷. Bununla beraber gerek Hammer, gerek, daha sonra, Zinkeisen hem Türkçe metne hem de bazen, lâtince metne tetabuk etmeyen bir kısım malûmat vermektedirler. Buna bir misal olmak üzere, Hammer'in, muahdede Vladislav'ın Bulgaristan'daki memleketinin de dercedildiğinden bahsetmesini zikredebiliriz ¹⁸. Halbuki, lâtince metin bu kısmı aynen şöyle ifade etmektedir:

¹⁵ Thallóczy Lajos, *jajcza Története*, Budapest 1915, s. 147 v. dd.

¹⁶ Bilgi mecmuasında evvelce transkripsiyon harfleriyle neşredilen bu son iki mektubu buraya orijinal harflerle tekrar naklediyoruz.

¹⁷ Fr. nşr. IV., s. 393 v. dd.

¹⁸ "Chacune des possessions de Vladislav en Servie, en Bosnie et en Bulgarie était expressement désignée dans le traité..."

“Item quod ista pax sit pronobis et regnis nostri precepue Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croa cie, Sclavonie etc.... Item Partes Transilvanie et regnum Bozne cum castro jajcza et aliis castris partibusque et pertinentiis ad ipsum spectantibus. Preterea pro castro glorioso Belgrad sive Nandoralba (Nandorfehervar) (Türkçe metinde “castro glorioso” yoktur) similiterque pro castro Zeweryn et Zrebernic et cum castro Sabacz pertinentiis ac metis eorum”

Türkçe metin ise (19) :

“Üngürus ve Çeh memleketi İlleri ve tevabi’leriyle... Dalmaçya ve Hırvat ve İslöven ve Erdel ve Bosna ve Yayça ve Semendre karşusunda olan Kral’ın memleketi ucunda Srebernik ili günü ile ve Böğürdelen tevâbi’i ile ve Belgrad ve Söreyin ve andan gayrı..”

Diğer taraftan, Hammer’in Engel’den ²⁰ naklen muahede tarihini 16 Safer 908 göstermesi de ²¹ ne Türkçe metne (28 Safer 909), hattâ ne de lâtince metne (Datum Bude XX. die Mensis Augusti supra dicta) uymamaktadır.

Zinkeisen ise, hem Osmanlı devletine hem de Macar kralına vergi verecekler arasında Erdel’i zikretmekle büyük bir hataya düşmüştür²². Halbuki Türkçe nüshada olduğu gibi lâtince metinde de Erdel (Transilvanya) bu kategoride zikredilmemiştir. Zaten buna imkân da yoktur.

Hulâsa, bu muahedenin Türkçe nüshası, mukayeseye imkân verdiği için bir çok bakımdan çok önemlidir. Andlaşmaların Türkçe ve yabancı dildeki metinleri arasında aykırılık bulunagelmıştır. Bu hâdisede de muahede metinlerinin nihaî şeklini alabilmesi için epeyce gayret sarfedilmiş, ilk ahidname metinleri aradaki farklardan dolayı birer defa değiştirilmiş ve böylece bu son şekil elde edilmiştir. Bu kısım lâtince metinde bulunmamakla beraber Türkçe nüshadan cereyan eden vaziyeti şöyle öğreniyoruz :

¹⁹ Bu muahedenin Türkçe metninin vaktiyle, bundan 20 sene evvel Macar âlimi Prof. Dr. Fekete tarafından fotoğrafının alındığını, Budapeşte’de üzerinde çalışmalar yapıldığını, fakat henüz neşredilmemiş bulunduğunu bu defa Münih’de öğrendim.

²⁰ Histoire de Hongrie, III. P. 114.

²¹ Fr. nşr. XVII. s. 114.

²² “Eine Erhöhung des von den woivoden der Moldau und von Siebenbürgen, sowie von dem Freistaat Ragusa theils an Ungarn theils an die Pforte bisher gezahlten Tributes sollte in keine weise stattfinden.” ayn. esr. s. 518.

“Yüce hazretim cânibinden mezkûr kral elçisi ile gönderilen ahidnamenin suretini mezkûr Kral elçisi Kral’a gönderüb dahi Kral virdüğü ahidname ile tatbik olundukda yazılan ahidnamelerin ikisinde bile bazı tefavüt vaki olduğu sebepten iki cânibin rızası ile ol tefavüt olan yerler ıslâh olunub dahi Kral cânibinden tekrar ahidname yazılub yüce hazretinin elçisine verilüb icazet olub dahi andan sonra ol ahidnamelerde tefavüt vaki olan ibaretlerin ıslâhı ve itmamı maslahatı için yüce kapumdan dahi tekrar ahidname yazılmak için...»

Görülüyor ki, bu farklar giderilmeye çalışılmış, fakat buna rağmen, kanaatimizce, yine bazı ufak-tefek nüanslar kalmıştır. Bu hususu inceden inceye tetkik edeceklere bir kolaylık olmak üzere muahedenin Türkçe metnini de ortaya koyuyor ve müstakbel araştırmacıların istifadesine arz ediyoruz.

MACAR KRALI MATHIAS'DAN BAYEZİD II'YE GELEN NAMENİN TERCÜMESİ

(Topkapı Arşivi E. 6630)

“Gayet âlâ ve güçlü emîr sultan Yıldırım Bayezid’e Türk’ün ulu sultanına ve bizim karındaşumuza Allah lûtfiyle ben Üngürüz’ün اونگوروز ve Çeh’in Kralı Mathias (Mátyás) karındaşuma ve dostuma gibi selâm ederim andan sonra karındaşım Despot âdemisiyle gönderdiğiniz kâğıtlar ile anladık ki bizüm dostluğumuzu ve hurmetümüzü malûm etmek için bir âdem ile kâğıt gönderdiğiniz kâğıtlar vâsıl olmamış ve içlerinde olan ahbarları dahi dimemişler ve cevabları gelmedüğüne aceblenmiş idim şimdiki hinde kâğıtlarunuzu gördüğümüz gibi orayı kodı amma gayet acındık ol kâğıdla size vâsıl olmaduğuna zira ki ol kâğıtlardan bizüm size olan eyü dostluğumuz ve hurmetümüz anlanurdı ve hem eyü bilüriz ki sizün rûşen zamîrinüzden aramaızda bir hayır haber gelürdi ve Despot âdemîsinden işitdüğümüz nesneleri bize gerekdir severüz dahi dostluğa ve eyü komşulığa ve karındaşlığa hazır olduğu nuzu ve ol eyü dostluk ve eyü barışık Despot âdemisinden evvelâ hazretinize malûm olsun kaçan kim ol bizüm ile istediğiniz eyü dostluk ve eyü komşuluk kabul itmeğe istediniz sizün izzetinize lâıyk olan biz-

den kusur gelmez ve bundan önden اوكدین gönderdiğimiz kâğıtların Hazretiniz hakikatı bildirmek için ısmarladık ol âdemi istesünler eğer bulurlarsa anı bizüm maslahatımızla kapunuza gönderürüz amma Hazretiniz ne asıl ve iş kâğıd gönderirse ol vakıt ol âdemden bilesiz sizün kâğıdılarunuzu kime gönderdiler ve kime verildi bâki şad ve sağ olun.”

“Şefkatlı Sultanım Hazretinize malûmdur bana barışık için ısmarladığın ben dahi Efendim Krala didim ve Kral Hazretlerini dahi dostluk ve barışık üzerine bulmuşum ve şol vecihde anı bulmuşum ki dostluk ve barışık muhkem ola g'ırü ikrarından dönmek olmaya ve şu vecih imdi Hazret-i Kral kaçan kim kendü has ve âdemlerin izzetile karındaşına gibi gönderir şöyle ister ki Hazretünüz dahi sizün verenüzü ve kâğıdunuzu anun elçiliğe gelen âdemlerine gönderesiz ve Hazretiniz dahi beğlerden iki eyü kişi viresiz Tuna'ya Kral âdemleriychün ve şöyle bilesiz ki Kral tahkik bilmişdir ki Hazretiniz iki Paşayı koşmuşdur Tuna kenarında kuleler yapmağçün Kralun memleketine karşı Kral dahi kurudan ve yaşıdan beğlerin gönderdi kendü kuvvetiyle ol nesneden beklesünler deyü imdi Hazretiniz görsün ol işün vaktimidür şimdi işlemek ki barışık istersin barışık dahi tamam olur zirâ ki ben Kral önünde ve cemi' Üngürüz beğleri önünde demiş ki Hazretiniz Krala karşı hiç bir nesne işlemez barışık tamam olunca imdi Hazretiniz isterse ki barışık tamam ola ve elçilerümüzünle Paşaların ikisin dahi döndürün Niş'de veyahut Alacahisar'da dursunlar elçiler varub gelince gemilerünüz Semendre'ye gelmesün Kral dahi benüm üzerüme salmışdur eğer Hazretiniz leşkerünüzü tuttursanız ben dahi leşkerümüzü tutturub Temişvar تمشوار kenarında dururum ve gemilerümüzü dahi kötüglerde ve Salankamen'den aşağı koyuvmeyim zirâ kim Hazretinizin leşkeri Tuna'ya inicek Kral elçilerin göndermez zirâ ki her âdem dirdi ki Kral zaruretden Hvandikâr ile barışık eyledi bizüm Kral'umuz bir zaruretden ötürü barışık eylemez hemen dostluk ve kardaşlıktan ötürü ve değer barışık tamam olursa şol Hazretiniz bildüğü âdemden ötürü ki bize ısmarlamışsız benüm verem ve dinüm ve canım üzerine her kez nitekim Hak Teâlâ sizi bu dünyada diri korsa her kez bu taraftan ol kimesneden üşenmeyesiz şöyle eylemişim ve her ne kim iderseniz alettâcil ulak ile bildirersiz.”

MACAR KRALI MATHIAS'DBN BAYEZİD II. E GELEN
MEKTUBUN SURETİ (1487 — H. 892)
(Topkapı Arşivi, E, 6633/2)

“Sûret-i mektub-ı Kral'ı Ungürûs”

“Yüceligünûze mâlûm ola kim bundan evvel Saray-Ovası سرای اواسی halkından şol-kadar yüceligünûze şikâyet edüb dururuz ki şimdi tekrar şikâyet itmeğe edeb ideriz ammâ naçar mezkûrlardan bizim memleketimize olan işleri yüceligünûze arz eylemeğe vâcibdür geçen günlerde Saray-Ovasından seksen mıkdarı atlu bizim Virbas ورباس vilâyetine gelüb urub kendûler diledikleri gibi esir eylediler dönüb gelürken bizim Yayca (Jajcza) یاچہ Bânı işidüb anlara karşı varub buluşub sıyub dağidub bilmezüz anlardan kimse kurtulmuş var mıdır sonra yine bizim memleketimizde Hırvat'a iki yüz mıkdarı âdem varub bilmezüz neylediler ve onlardan ne olsa gerekdir mezkûrlar musaleha nice dutdukların ve ne veçhile riayet etdüklerin yüceligünûze malûm olsun tahkik bilürüz bu nesneler padişahlığınızın izniyle ve ma'raziyle değül idüğünde şüphemiz yokdur amma anların itdikleri işleri ve musalehayı riâyet itmedikleri yüceligünûze arz olunmaduğun acebleriz öyle olsa yüceligünüzden temennâ iderüz ki kapu halkınızdan bir yarar âdem gönderüb görüb teftiş eyleye hem şöyle umarız ki bu nesneyi yazub i'lâm itdüğümüz biki olsa gerekdir ve bu nesne yüceligünûze malûm olduktan sonra kendü âdemlerünûze bir veçhile emr oluna ki dostluğa ve musâlehaya muhâlif ziyân ve teâruz eylemeyeler tâ kim biz dahi kendü âdemlerinizden yüceligümûze şikâyet itmekle huzurunuzda mâni olmayavuz. ve dahi yüceligünûze mâlûm ola ki bundan evvel bir yahudi bizim vilâyetimizde bir kaç harâmî öldürüb rızkın almışlar ol husus için bize mektub gelüb mazmûn-ı şerifine tamam gereği gibi muttali olduk ve yüceligünûze malûm ola kim bizim hurmetlû ve asıl-zâde itimad itdüğümüz Kincstarto'ya کنج تارتو buyurub ısmarladık ki bir kaç yarar âdem Belgrad'a göndere anlarla buluşmak için yüceligünüz bir yarar âdem ve mezkûr yahudinin akrabasından bir kimesneyi gönderüb gelib mezkûrlar ile Belgrad'da yahut Belgrad'ın ve Semendre'nin ortalık yerinde bir münasip yerde buluşub mezkûr yahudinin öldüğü ve esbabının hususu Allah emriyle teftiş oluna hak nice zâhir olub

eminler nice görürse tazmin olunub yerine vara zirâ biz dilemeyüz ki sizin âdemlerinize bizden ve bizim âdemlerümüzden zulüm vâki ola ve dahi yüceliğünüz sağ ve şad olub ulu kardaşımız ve sevgilü ve hurmetlû dostunuz gibi bu mektup Şoşpron . . . adlı kendü şehrimizde yazıldı. Yuniusun 8 inci gününde Cemâziyelâhirin 17 sinde olmuş olur. “8. VI. 1487=17 Cumad II. 892.”

MACAR KRALI MATHİAS'IN BAYEZİD II. E
MEKTUBU (1489-894)

(Topkapı Arşivi E-6633)

«Sûret-i mektube-ı Üngürûs انكروس kral'ı»

“Gayetde rûşen başlar başı ve kuvvetlû Efendi Sultan Bâyezid Han'a müslümanların ve gayrı çok vilâyetlerin ulu sultanına efendim ve karındaşım ve dostum ve bizim gayetde sevgilü hısmımıza çok sağlıklar ve muhabbetler ve eyü tâli'ler yüceliği kabul kıla Matyas'dan ki Allahın inâyeti ile Üngürûs ve Çeh چيخ kralı ve Becs بيچ Herseki ve nice gayrı vilâyetlerin beğidir bâdehû yüceliğünüzün mektubun yüceliğünüz kulu Ali bize getürdü biz anı gönülle kabul idüb ve içinde olanı fehm etdük ve şöyle anladuk ki ortamızda olan dostlığı yüceliğünüz riâyet ider ve min baad girtü riâyet itse gerek eğer bir kimesne gelüb bir gayrı vâki' nesne ilka iderse inanılmıya denilmiş bu nesneye yüceliğünüze cevap verimiz ki şübhemiz ve tereddüdümüz yokdur ki şol ki dostluk ve muktezâyı muhabbetdür kemâyenbağı riâyet idersiz ve tahkik bilürüz ki şimdiye dek bize ve ilümüze ايلوموزه ve âdemlerümüze her ne yaramazlık ki olmuş ise sizden değildir ve sizin emrinüz ve mâ'irifetünüzle değildğr yüceliğünüz dahi bu cânibi ol vecih üzere bile ammâ ki yüceliğün yazmışdır ki bu taraftan Söreny'den سوريندن yüceliğünüzün iline ve gününe çok ziyan ve zarar olurmuş ve yüceliğün yazmış ki biz ırak memlekette olduğumuz sebepten olan ziyanları bizim âdemlerimiz bize ilâm itmezlermiş bu nesneye yüceliğünüze cevap verimiz ki gerçek ki olan ziyan bize cümlesi ilâm olunmaz bunu dahi muhakkak bilürüz ki bu tarafa olan ziyanların dahi cümlesi size ilâm olunmaz zirâ eğer yüceliğünüze bu taraf olan ziyanların cümlesi arz olunaydı tahkik bilür idi ki mukayyed olub yerine kor idinüz meğer ki size yazub bildirdüğümüz nesne gayrı veçhile arz olunur ve yüceliğünüze malûm ola ki bundan evvel defeâtla ol taraftan bu cânibe olan ziyanlarçün ve akınlarçün ki şikâyet itmışdik bilürüz ki

ol kadar şikâyet ile yüceliğünüzü incidib dururuz tekrar anmağa ve şikâyet itmeğe utanuruz ol sebebdan nice kere bundan evvel yüceliğünüze yazub bildirmiş idik ki yüceliğin bir yarar emîn âdem gönderüb biz dahi bu taraftan bir âdem gönderüb mezkûrler varub ortada olan ziyanı teftiş idüb görüb olan ziyan yerine konulub idenin hakkından gelineydi tâ ki gayrı kimesneler anı görüb yaramazlıktan vaz geleler idi öyle olsa yüceliğünüzden temenni ideriz ki yüceliğin kendû yarar itimad itdiği ehl-i hakem âdem gönderüb teftiş itdürüb olan ziyanlar yerine konula biz dahi bu taraftan bir anun gibi âdem gönderüb ol vecih üzere idiyoruz zirâ ki böyle olmayıcak iki cânib dahi şikâyetden emîn olmaz zira bize dahi her gün gelen şikâyetler gibi evvelki gün Bosna Beğinden şikâyet itdiler ki haylı akıncı Bosna ve Hırvat'a ve gayrı kal'alarımızın altına seğirdüb ziyan etmişler ve dâyimâ sınıb gitmişlerdi eğer yüceliğin bunun tahkikin bilmek istersenüz kati amandur ve yüceliğünüze mâlûm ola ki mâdem ki ol Bosna Beği Bosna'dan gitmiye aramızda olan musaleha tamam riâyet olunmaz zirâ bize mâlûm olmuştur ki mezkûr Bosna Beği sizin yüceliğünüzün emrine muti değildir eğer ölecek olursa dahi bize muhalefetin komaz ve bunda hakkile düşürdüğümüz âdemlerinin intikamın almayınca komaz pes öyle olıcak ortada olan dostluk nice riâyet olunur ve bunun gibi dostluğa nice ümid tutulur Semendre Beğinden hiç veçhile şikâyetimiz yokdur isteriz ki himmetinüz andan drîğ olunmiya ve yüceliğünüzden çok şükrümüz var şuna ki anun gibi eyü âdemi ki ahdı ve sulhu sever yanımıza konşu etdinüz zirâ şimdiedek dostluğa muhalif nesne itmemiştir ammâ gayrı kimesneler hususâ mezkûr Bosna Beği dostluk bozulacak nesneleri her kez fevt itmez imdi yüceliğünüze mâlûm ola ki mâdem ki ol andan çıkmıya ney üceliğin bizim şikâyetimizden kurtulur ve ne biz anun ziyanundan kurtuluruz imdi yüceliğünüzden temenni ideriz ki bir yarar âdem gönderüb teftişe tdirilüb ziyanlar yerine konula ve biz dahi ol üslûp üzere idiyo (ru)z tâ ki iki cânibin hayfları yerine konula ve idenlerin hakkından geline tâ ki ol te'dibi görüb yaramaz olanlar edeb alalar ve bu nesne ile arada olamaz dostluk ve karındaşılkdan faydalar zâhir ola bu nesneler ve gayrı hususatiçün Padişah kulu Ali ile yüceliğünüze bir nice haberler gönderdik yüceliğünüz anı istima idüb itimâd idesiz ve yüceliğünüz sâlûhâ ve tâmmühâ sağ ve esen olası ve bu kâğıt Neustadt'ın alt yanında ordumuzda yazıldı Yuniyunun yirmi beşinci gününde dimiş bu takdiree evâhir-i recebde yazılmış olur" (25 Haziran 1487 = 26 Receb 894).

LA TRADUCTION DES LETTERS DE KORVIN MATHIAS À BAYEZID II. ET LE TEXTE TURC DU TRAITÉ HUNGARO-OTTOMAN DE 1503 (909)

Prof. M. TAYYİB GÖKBİLGİN

Durant les dernières années du règne de Fatih (Mehmet le Conquérant) et surtout après la réalisation d'un accord avec la Venise (1479), des incursions réciproques se sont produites dans la frontière hungaro-ottomane au long du Danube et dans l'Erdel à l'endroit de "Kenyermezö", aux environs de "Szasvaros". La guerre défensive que livrèrent le voïvode d'Erdel et le commandant de Tamsvar Knizsi Pal, à des chefs "akindjis", tels que Mihaloğlu Ali Bey, Mihaloğlu Iskender Bey, Evreneosoğulları et Malkoçoğulları, a causé des pertes importantes dans les troupes de ceux-ci. Mais l'année suivante pour la revanche de ce coup les beys akindjis ont continué à leurs akins dans les territoires autrichiens et hongrois;

On sait bien qu'après la mort de Fatih (le Conquérant), Bayezit II qui l'a remplacé, a poursuivi une politique d'apaisement vis à vis des états occidentaux, pendant l'époque où sa possession du trône ottoman n'était pas encore bien consolidé, pour la raison bien évidente que son frère Djem poursuivait sa lutte, du moins sur le plan diplomatique.

C'est pour cette raison que quand il est parti en 1483 (888) pour fortifier ses forteresses de la région de Moravia, à Filibe, ensuite à Samako, Tchamourlou et Sofia, il a pris soin d'engager des négociations en vue d'un armistice avec Korvin Mathias roi de Hongrie. Celui-ci étant à cette époque-là occupé par une guerre en Bohême, a accepté de conclure un armistice de cinq ans. Mathias était au courant, sans doute, du conflit qui opposait le Padichah ottoman au Sultan des Mamlouks à propos de la question de Djem. Mais il espérait pouvoir être tranquille dans ses frontières du sud pendant la lutte qu'il menait contre l'Empereur.

Bien qu'il se trouve certains notices obscurs à propos de cet armistice ainsi que des lettres et des ambassadeurs échangés à cette occasion,

Katona et les autres sources hongroises, s'y référant Hammer et Zinkeisen donnent des renseignements assez explicites malgré certains points obscurs. En effet, dans "Ali-i Osman Tarihi", un manuscrit copié par Mehmet bin Elvan de Moudournou et, que nous possédons dans notre bibliothèque personnelle, il est noté qu'un an après l'armistice, donc en 1484 (889), un ambassadeur fût envoyé en Hongrie.¹

D'après la légende, cet ambassadeur était parti pour racheter à un marchand, un vieux sabre historique repêché dans le Danube. Effectivement ce désir fût réalisé et le sabre rentra dans le trésor du Padichah. Ceci est sans doute une anecdote légendaire et sacrée interprétée comme précurseur de la conquête de la Hongrie. Toutefois ce qui a de l'importance pour nous, c'est la mention qui est faite de l'envoi d'un ambassadeur en Hongrie, en l'année 1484 (889). Toutes les sources ottomanes mentionnent unanimement l'arrivée, plus tard en 1485 (890), d'un ambassadeur hongrois chez Bayezit II. Certains parlent même de l'arrivée successive de plusieurs ambassadeurs. Dans le même ordre, Kemal Pacha-Zadé (Ibn Kemal), note qu'à la suite de la victoire de Bogdan les ambassadeurs d'Orient et d'Occident sont reçus par le Padichah. Il précise que le fils du Sultan du Maroc, ensuite Sultan Yakub fils de Uzun Hasan, d'autres ambassadeurs des souverains d'Orient ainsi que celui du roi de Hongrie sont arrivés avec beaucoup de cadeaux.² Puisqu'il écrit à cette époque "Ungürüs kralının tekrar elçisi gelüb" on peut conclure qu'un autre ambassadeur était déjà arrivé à Istanbul, peut être à l'occasion de l'armistice.

Lûtfi Pacha, Tacüttevarih et les autres sources sont unanimes sur cet événement. Pourtant, Ibn Kemal, différemment des autres, affirme d'une part que cet ambassadeur est arrivé à la suite de la campagne de Bogdan en vue de conclure un armistice et qu'il y a réussi, et d'autre part qu'un nouvel ambassadeur du Roi de Hongrie est arrivé à Edirné. Celui-ci a assisté au Divan-i Hümayûn avant que le Sultan soit parti pour une partie de chasse à Yanbolou. Un autre point s'éclaire des registres de Kemal Pacha-Zadé. Cet ambassadeur

¹ Cemanuscrit est en principe identique à "Tevarih-i Ali Osman". Néanmoins on peut trouver d'autres copies avec certaines différences de détails et de titres à Aya-sofya Ktb. no: 3018, Hüsrev Pacha Ktb. no: 386, Inkilâb Ktb. Cevdet Yazmalari no: 255.

² Millet Ktb; Ali Emiri kısım no: 32, دفترالشان varak 34-35.

hongrois qui est arrivé 1484 (889) rassuré Bayezit II, en annonçant le vrai motif des préparatifs du roi de Hongrie dont les nouvelles couraient à l'occasion de la campagne de Boğdan. Il a pu ainsi rétablir la confiance entre les deux parties. Il est exact que le roi de Hongrie a voulu aider le voïvode de Bogdan comme l'affirme très clairement l'auteur du "Tacüttevarih" (tome II, p. 54). Effectivement en 1484 pendant qu'il envoyait ses ambassadeurs chez Bayezit II, à l'occasion de cette campagne, il a ordonné ses commandants d'Erdel d'aider au voïvode de Bogdan, en annonçant qu'il faisait lui-même des préparatifs à cet effet.

N. Jorga qui nous donne ce renseignement en se basant sur un document concernant la question affirme que le roi de Hongrie n'était pas sincère sur ce point, puisqu'il pouvait toujours prendre l'initiative en dénonçant son accord d'avec les ottomans conclu un an plus tôt.³

Les années suivantes aussi, les relations hungaro-ottomanes continuèrent à être de caractère à ne pas troubler la vigueur de l'armistice de 1483.

L'une des deux lettres publiées dans la collection Hurmuzaki⁴ contient la demande que fait Mathias auprès de Bayezit II, pour qu'il respecte les articles de l'armistice et qu'il rende à Bogdan les forteresses de Kilir et d'Akkerman. L'autre est la réponse non datée de Bayezit II à Mathias, déclarant qu'il ne rendra pas les forteresses mais conservera une attitude correcte vis à vis des voïvodes d'Eflâk et de Bogdan. Parmi les ambassadeurs échangés ensuite, il y a l'ambassadeur hongrois Bakchioglou (Dimitrius Baksitch) de l'année 1486 (891) mentionné par Oroutch Bey⁵ et par Lutfi Pacha⁶. Hammer, sans citer la date exacte, place cette ambassade à la même époque et raconte la fin tragique de l'ambassadeur Baksitch aux environs de Semandre, en utilisant aussi les écrits des historiens turcs. Il affirme également qu'un ambassadeur ottoman se trouvait à cette époque chez Mathias au camp de Neustadt (Becsujhely).

Les lettres que nous avons trouvées à l'archive de Topkapu⁷ et qui font l'objet principal de notre communiqué, concernent ces événements et ces ambassades.

³ Studii Istorice asupra chilei si cetatü-Albe, Bucuresti 1899, p. 165.

⁴ Documenti . . . II. 1, Bucuresti, 1891, p. 3, 16.

⁵ Tevarih-i Ali Osman, 1925, p. 134.

⁶ Tevarih-i Ali Osman, 1341, p. 194.

⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, no: 6630, 6633.

Traduites par les interprètes de Divan-i Humayoun, en un turc assez mauvais, trois de ces lettres sont envoyées par Mathias à Bayezid II et la quatrième est faite par un des commandants hongrois de frontière, très probablement par le voïvode d'Erdel; Bathory Istvan⁸.

Deux de ces lettres portent la date de l'hégire et du calendrier romain, ainsi que les lieux où elles sont faites. Ces deux autres n'indiquent aucun notice sur la date. Dans l'une d'entre elles le nom du roi n'est pas mentionné et dans une autre on ne trouve pas précisions sur l'expéditeur et sur le destinataire. Cependant, comme nous l'avons déjà affirmé, il est certain que trois de ces lettres sont envoyées par Mathias à Bayezid II, et la quatrième par Bathory Istvan. (et pas par Knizsi Pál comme nous l'avons pensé dans l'article cité ci-haut).

La date de l'une de ces lettres est marquée le 17 djoumadelahiré et le 8 juin, Cela nous permet de conclure que l'année dont il s'agit est 892 de l'hégire, 1487 ap. J. Ch. Dans l'autre lettre où les noms de Bayezid et de Mathias sont également mentionnés, la date du 25 juin qui tombe à l'evahir-i redjeb nous fait penser qu'il s'agit de l'année 1489. La lettre datée du 8 juin est faite à Sopron et celle du 25 juin à Neustadt c'est à dire à Wiener Neustadt (Bécsujhely), ville qu'à cette époque-là le roi de Hongrie était en train d'assiéger.

⁸ Nous avons publié dans une revue turque, une de ces trois lettres. Celle précisément qui commence comme suit; "Emir Sultan Yıldırım Bayezide, Türkün ulu Sultanına" et celle écrite par Bathory Istvan (Bilgi, no: 82, février 1954); nous y avons aussi ajouté quelques commentaires. Prof. Dr. Babinger qui est au courant de ces documents, a publié à la même époque, à Belgrad par l'intermédiaire du Prof. Nicolas Radojcic, les textes en serbe de ces lettres et des quelques autres documents concernant d'autres périodes (Cinq lettres de la fin du XV siècle, Belgrad, 1953-1954) Bien que nous fûmes dans l'ignorance de nos publications respectives, un débat au Congrès des Orientalistes à Munich (septembre 1957), nous a permis de clarifier les choses. On a pu apprendre que Prof. Radojcic a publié le texte serbe. Donc le texte turc de ces documents qui fait l'objet de ce communiqué n'a encore été ni publié, ni commenté. Parmi les lettres publiées par Bathory Istvan, celle dont on dit qu'elle est envoyée par Mihaloglou Ali Bey, n'est pas la même que nous présentons. Parce qu'elles ne portent pas le même date. Cependant, les historiens serbes peuvent confronter les documents serbes et turcs pour dégager ceux qui sont traduits et ceux qui sont des originaux. D'autre part on peut se demander si le Roi Hongrie et les commandants hongrois ont écrit l'original de ces lettres en hongrois, plutôt qu'en latin. Certains mots dans ces traductions nous pousse à le penser. (Par exemple kötö قوتو pour iskele=échele, kincstarto pour hazinedar=trésorier)

Bien qu'il ait aucune notation dans les sources ottomanes à propos de l'arrivée d'un ambassadeur hongrois chez le padichah, pas plus que de l'envoi d'un ambassadeur turc chez Mathias, entre 1487 et 1488. Bonfinius affirme l'arrivée d'un ambassadeur turc en Ponnanya en 1488⁹.

Il n'a pas été possible de trouver l'original de ces lettres dans la série *Monumenta Hungaria Historica*¹⁰ concernant les Hunyadi ainsi que dans les documents de Hurmuzaki ou de Jorga¹¹.

Dans les deux lettres on formule des plaintes au sujet des akins des commandants turcs de frontières, en affirmant toutefois que l'on veut bien rester fidèle à l'esprit de l'armistice conclu auparavant¹². Dans la lettre du 8 juin, le roi de Hongrie rappelle qu'il s'est déjà plaint des agressions des forces ottomanes de Bosnie et qu'il a honte de le répéter. Il raconte ensuite de nouveaux incidents de frontière. Il affirme que le Padichah n'est certainement pas au courant de ces agressions qui ne sont pas conformes à l'esprit de l'armistice conclu. Il déclare qu'il est convaincu que le Padichah ne tolérerait pas de tels actes d'agression et par conséquent il lui demande d'envoyer un inspecteur pour enquêter sur ces incidents. Il ajoute ensuite qu'il a ordonné à son trésorier (Kincstarto) pour que l'on trouve les assassins et les biens du juif, sujet ottoman tué sur la terre hongroise et qu'il accepte de réparer le dommage ainsi causé. Il conclut en ces termes:

"Zira biz dilemeyüz ki sizin âdemlerinize bizden ve bizim âdemlerimizden zulüm vaki ola. "

⁹ *Rerum Ungaricum Decades* tome IV, 1. partie, p. 157 "Eodem queque anno Turcorum legati pro confirmandis sepius indutiis in Pannoniam venerunt"

¹⁰ J'ai eu l'occasion de consulter certains volumes de cette collection dans la "Bayerische Staatsbibliothek". Je veux citer à cette occasion un document qui se trouve dans le troisième tome. Dans ce document on trouve certaines notations sur les propositions faites (1488) par le roi de Hongrie à l'Assemblée d'Augsbourg, au sujet des préparatifs contre les Turcs. "De provisione faciende contra Turcha Articuli missi per Dominum Regem ad Dietam Auguste" (*Magyar Diplomaciai Emlékek* Matyas Kiraly korából, Negyedik Osztály III kötet, document no: 275 p. 435).

¹¹ Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle. Bucarest 1915.

¹² Cet armistice fut prolongé pour trois ans en 1488 voir: Zinkeisen, t. II, p. 501.

Il semble bien qu'en réponse à cette lettre, Bayezid II a envoyé une missive à Mathias par Ali un de ses "kapikoulous"¹³ et comme nous l'avons indiqué ci-haut, cette lettre a pu joindre Mathias au camp de Wiener Neustadt. La lettre de Mathias datée du 25 juin est faite Béésujhely vers la fin du mois Redjeb en 1489. Etant donné que le dernier tiers du redjeb est de dix jours, il est également possible de penser que la lettre est écrite en 1488. Mais si l'on tient compte du contenu de l'interessante lettre de l'ambassadeur du Pape chez Mathias envoyée le 25 juin 1489 au Pape Innocent VIII¹⁴ et du fait aussi qu'il y avait à cette époque-là un ambassadeur turc chez Mathias, il est plus exact d'affirmer que cette date est le 26 redjeb 894 qui tombe au 25 juin 1489 du calendrier romain.

Dans cette lettre Angelo raconte au Pape que le roi de Hongrie lui a expliqué les vrais motifs qui l'ont poussé à conclure une entente avec le Padichah ottoman. A cette époque, le Pape qui avait lui-même établi des relations amicales avec Bayezid II à cause de la question que soulevait le Shehzadé Djem, avait cru bon de mettre le roi de Hongrie au courant de cet état de choses. En réponse le Roi de Hongrie a dit à l'ambassadeur du Pape: "Mon alliance avec le Padichah ottoman est plus solide que le sien." En effet la lettre du 25 juin est d'un ton qui confirme cette affirmation et contient des formules très amicales:

"Gayetde ruşen başlar başı ve kuvvetli efendi Sultan Bayezid Hana müslümanların ve gayrı çok vilâyetlerin ulu Sultanına efendim ve karındaşım ve dostum ve bizim gayet de sevgili hısımımıza çok sağıklar ve muhabbetler ve eyû tâbi'ler yüceliği kabul kıla.."

Dans cette lettre où le roi de Hongrie s'attribue aussi le titre de roi des Chteques, et de Hersek de Vienne, se trouve également formulées certaines plaintes. Le roi de Hongrie y précise instamment sa conviction que les incidents qui sont objet de plainte se produisent sans aucun ordre du Padichah et à son insu. Le Roi de Hongrie exprime à nouveau la honte qu'il éprouve d'être ainsi obligé à indisposer le Padichah par des plaintes réitérées:

¹³ Le nommé dont il s'agit ici est probablement le même qui fût envoyé à venise: Soubachî Ali.

¹⁴ Hurmuzaki; Documenti, II, 2, le document no. 274 p. 308.

“biliriz ki ol kadar şikâyet ile yüceliğünüzü incidüb dururuz, tekrar anmağa ve şikâyet etmeğe utanırız”.

Mathias se plaint surtout du Sandjak Bey de la Bosnie et affirme que l'armistice ne sera pas respecté tant que cet homme restera à sa place. Par contre il se déclare satisfait du Sandjak Bey de Semendre. On sait par ailleurs qu'à cette époque le Sandjak Bey de la Bosnie était Yakup Pacha et celui de Semendre Hadim Süleyman Pacha. Par la même occasion, on raconte dans la même lettre que le Ban de Jajcza lutte de temps en temps contre les akins du Sandjak Bey de la Bosnie.

Le fait que Mathias parle toujours de la Bosnie dans ces lettres, nous fait douter de ses intentions sur cette région où il utilise le bannat de Jajcza comme une position avancée. Car on sait bien que dans ses relations diplomatiques d'après 1485, il essaie d'aménager un royaume de Bosnie et de Croatie pour son fils naturel Jean. Il a ouvertement exprimé ce vœux quand il a voulu réaliser le mariage de son enfant avec une fille de la dinastie Sforza et aussi pendant les années 1488-1489 lors de ses négociations avec l'Empereur ¹⁵. Par conséquent le fait que Mathias fait toujours la Bosnie objet plainte, est de nature à nous faire penser à son désir de faire remplacer le commandant énergique de cette région par un personnage comme Hadim Süleyman Pacha dont nous connaissons d'ailleurs les velléités.

La lettre non datée de Mathias que nous avons publiée précédemment, semble bien être la plus ancienne de toutes. Elle parla des lettres échangées par l'intermédiaire d'un homme du Despote. Il est probable que le Despote cité ici soit Vuk (le Dragon de feu) comme l'affirme Prof. Nicola Radojic.

Dans une lettre également non datée et envoyée par Bathory Istvan, les fortifications entreprises sur le long du Danube sont cette fois objet de plainte. On y réclame aussi le retrait des troupes ottomanes à Nich et à Aladjahissar ¹⁶.

Quand au texte turc du traité hungaro-ottoman de 1503 (909), les sources turques sont à ce propos entièrement muettes. et n'indiquent pas un tel traité parmi les événements de 909. Seulement Hay-

¹⁵ Thalloczy Lajos, Jajcza Története, Budapest 1915, p. 147 et suiv.

¹⁶ Nous reproduisons ici avec les caractères originaux ces deux dernières lettres que nous avons déjà publiées en transcription dans la revue Bilgi.

rullah Efendi qui est une compilation ultérieure y fait une petite allusion (tome IX, p. 127). Quant à Hammer, il donne des renseignements plus détaillés que le texte latin du traité, en mettant à profit les sources venitiennes et Marini Sanudo¹⁷. Cependant, Hammer et Zinkeisen fournissent certains renseignements qui ne tiennent ni du texte turc, ni du texte latin du traité. Citons un exemple: Hammer affirme que la possession de Vladislav en Bulgarie fût mentionnée dans le traité.¹⁸ Alors que dans le texte latin ce passage est ainsi conçu:

"Item quod ista pax sit pro nobis et regnis nostris precepue Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie, Sclavonie etc. Item partes Tfransilvanie et regnum Boznie cum castro Jajcza et aliis castris partibusque et pertinenciis ad ipsum spectantibus. Preterea pro castro glorioso Belgrad sive Nandorallba (Nandorférvár) (dans le texte turc "castro glorioso" n'existe pas) similiterque pro castro Zeweryn et Zrevernica et cum castro Sabacz et pertinenciis ac metis eorum"

Dans le texte turc le passage est comme suit¹⁹: "Ungurus ve Ceck memleketi illeri ve tevabilerile... Dalmaçya ve Hirvat ve Isloven ve Erdel ve Bosna ve Yayça ve Semendre karşusunda olan kiralın memleketi ucunda Srebernica ili günü ile ve Bögürdelen tevabi ile ve Belgrad ve Söreyin ve onden gayrı..."

D'autre part le fait que Hammer note la date du traité comme le 16 Safer en se référant à Engel,²⁰ n'est confirmé ni au texte turc (le 28 safer 909), ni même au texte latin: (Datium Bude XX die Mensis Augsti supra dicta).²¹

Zinkeisen pour sa part, commet une grave erreur en citant Erdel parmi les tributaires communs du roi de Hongrie et du Padichah.²²

¹⁷ Tr. fr. IV, p. 393 et suiv.

¹⁸ "Chacune des possessions de Vladislav en Serbie, en Bosnie et en Bulgarie était expressément désignée dans le traité".

¹⁹ Lors du Congrès des Orientalistes de Munich, j'ai pu apprendre que le texte turc du traité fût photocopié par le savant hongrois Prof. Dr. Fekete. Des recherches furent alors effectuées sur ce document mais elles n'ont pas encore été publiées.

²⁰ Histoire de Hongrie, III, p. 114.

²¹ Tr. fr. XVIII p. 114.

²² "Eine Erhöhung des von den woivoden der Moldau und von siebenbürgen, sowie von dem Freistaat Ragusa theils an Ungarn theils an die pforte bisher gezahlten Tributes sollte in keine weise stattfinden" op. cit. 518.

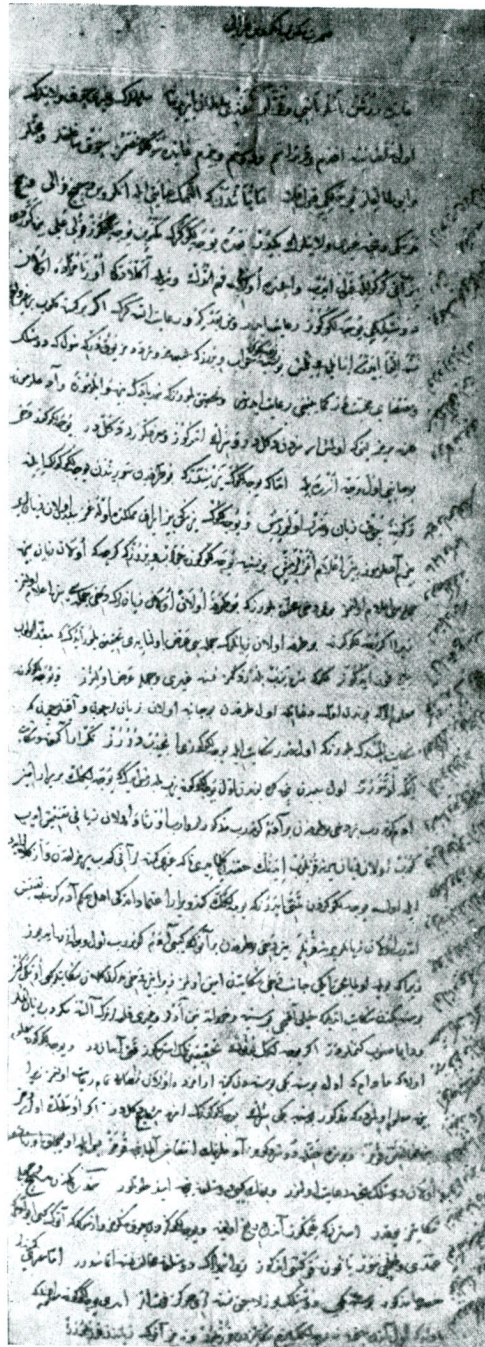
Dans le texte turc et dans le texte latin Erdel (Transilvanie) n'est pas cité dans cette catégorie de tributaires. Ce qui d'ailleurs serait impossible.

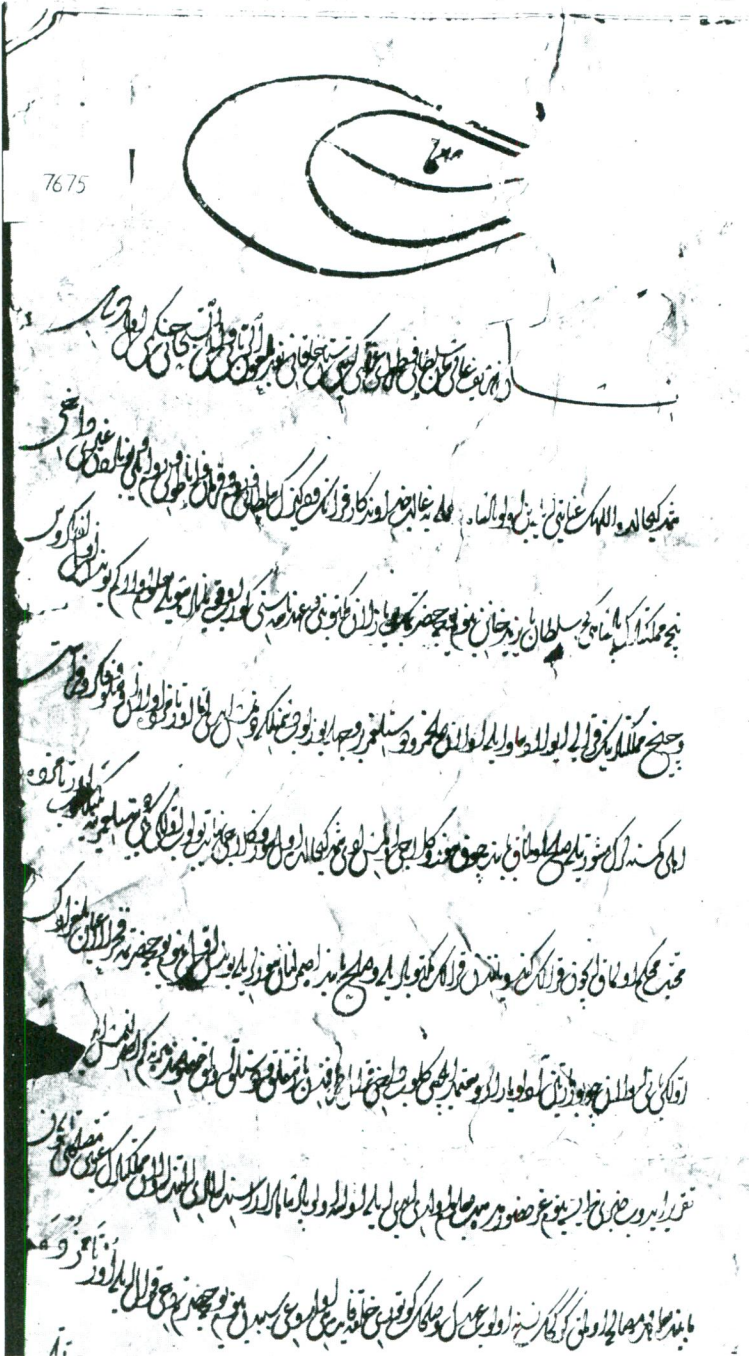
En bref, le texte turc de ce traité est très important parce qu'il rend possible les comparaisons. Il est courant qu'il y ait des disparités entre le texte turc et étranger des traité. Dans le cas présent aussi, beaucoup d'efforts ont été faits pour donner la forme finale au traité et les textes primitifs furent modifiés en plein accord de deux parties pour faire disparaître les différences. Nous apprenons cet état de choses par la lecture du texte turc du traité, bien que le texte latin soit muet à ce propos.

“Yüce hazretim canibinden mezkûr kral elçisi ile gönderilen aihdnâmenin suretini mezkûr kiral elçisi krala gönderub dahi kral virdüğü ahidnâme ile tatbik olundukta yazılan ahitnâmelerin ikisinde bile bazı tefavüt vaki olduğu sebepten iki cânibin rızası ile ol tefavüt olan yerler islah olunub dahi kral canibinden tekrar ahidnâme yazılub yüce hazretimin elçisine virilüb icazet olub, dahi ondan sonra ol ahidnamelerde tefavüt' vaki olan ibaretlerin islahını ve itmamı maslahatı için yüce kapımdan dahi tekrar ahidname yazılmak için...’

On voit bien qu'on a essayé de faire disparaître les différences entre les deux textes et malgré tout, certaines disparités, à notre avis, ont pu subsister. Afin de fournir une facilité à ceux qui voudraient faire des recherches plus poussées sur la question, nous reproduisons le texte ture de ce traité

[illegible]





[illegible]

ONALTINCI ASIR ORTALARINDA YAŞAMIŞ OLAN
İKİ BÜYÜK ŞAHSİYET

TOSYALI CELÂL ZÂDE MUSTAFA
VE SALİH ÇELEBİLER

Ord. Prof. İ. H. UZUNÇARŞILI

Onaltıncı asrın ortalarında yaşayarak birisi devlet kanunlarında ve diğeri ilim ve fazilet cihetinde şöhret sahibi olan Celâl zâde'lerin tercüme-i hal ve eserleri hakkında henüz etraflı bir tetkik yapılmadığından, bu iki değerli şahsiyetin hüviyet ve ilmî kudretleri tamamiyle tesbit olunamamıştır. Bundan dolayı ben mevcut kaynaklarla kendi eserlerinden faydalanarak bu kıymetli müdekkik iki kardeşin tercüme-i halleriyle eserlerinden bahsetmek suretiyle bu makaleyi yazdım.

KOCA NİŞANCI CELÂL ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ

Yavuz Sultan Selim zamanında devlet hizmetine giren ve Kanunî Sultan Süleyman devrinde kanunların tedvininde bilgisi, ilmî ve ahlâkî fazileti ile şöhret bulan ve *Koca Nişancı* diye anılan Mustafa Çelebi'nin babası Kadı Celâlüddin, *Tosya*'lıdır¹. Kadı Celâl, medreseden yetişerek Rumeli tarafındaki kazalarda kadılık etmiş ve derecesi *Eşraf-ı Kuzzat* rütbesine² kadar yükseldikten sonra kadılıktan

¹ Dürr ül Habeb fi Tarih-i âyân-ı Haleb müellifi, Muhammed bin İbrahim Halebî, *Haleb* kadılığında bulunmuş olan Celâl zâde Salih Çelebi'nin tercüme-i halinde bu ailenin aslen Amasya'nın *Celed*e kasaba veya nahiyesinden olduklarını beyan etmektedir:

«صالح چلبی بن قاضی جلال الدین الاماسی الجلدی نسبة الى جلد بفتح الميم واللام من توابع آماسیه
Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi No. 3292 ve Yeniciami Kütüb No. 850.

² Anadolu, Rumeli ve Mısır kazaların'da kadılık edenler dereceleri yüksele yüksele nihayet *Sitte* denilen dereceye kadar çıkar ve bunlara *Eşraf-ı Kuzzat* denilirdi. Anadolu, Rumeli ve Mısır kaza kadılarına âid olmak üzere üç sitte derecesi vardı; Rumeli kazalarında kadılık edenler Anadolu ve Mısır kazalarına kadı olamazlar ve mutlaka derece derece Rumeli kazalarında kadılık ederlerdi. Keza Anadolu ve Mısır kazalarında kadılık edenler de kendi kıtalarında terfi ederek *sitte* derecesine yükselirlerdi.

çekilerek günde otuz beş akçe ile tekaüd olmuş ve 935 h 1528 m tarihinde vefat etmiştir. Kadı Celâlüddin doğruluğu, halim ve mütevazı olmasıyla kendisini sevdirmiş; zâhir ve bâtını mamur bir zat olup meşhur hattat Amasyalı Hamdullah'tan yazı meşk etmiştir³.

Kadı Celâlüddin'in Mustafa, Salih ve Ataullah adlarında üç fazıl oğlunun ⁴ en büyüğü olan Mustafa Çelebi, takriben 895 veya 896 hicret senesinde (1490-1491) *Tosya*'da doğdu. İlk medrese tahsilini memleketinde gördükten sonra *İstanbul*'a gelmiş, *sahn-ı seman* medresesinde danışmendliğe (yüksek tahsil derecesi) kadar çıkmış ve divanî yazıdaki meharetine mebni Vezir-iâzam Piri Mehmed Paşa ile Nişancı Seydî Bey'in kendisini himaye etmeleriyle Medrese hayatını bırakarak 922 h 1516 m de ve Yavuz Sultan Selim zamanında divan-ı hümayun kâtipliğine alınmıştır⁵.

Mustafa Çelebi, çalışkanlığı ve vazifesini kavraması, ketum olması sebebiyle kısa zamanda kabiliyetini gösterdi ve hâmlerinin tavsiyeleriyle Sultan Selim de Celâl zâde'ye itimad etmişti⁶.

³ *Şakayık tercümesi Mecdî s 466 ve Tuhfet ül Hattatin (Müstakim zâde) s 152.*

⁴ *Âli (Künhülahbar) basılmamış ikinci cild (kütüphanemizdeki nüsha s 167 ve Peçevi tarihi c I s 43 "Üç karındaş olup birbirinden faik ve mümtaz adamlardı".*

⁵ Mustafa Çelebi Divan kâtipliğine nasıl tâyin edildiğini ve kimlerin himayesini gördüğünü *Selimnâme*'sinde şöyle anlatıyor: "İki zat-ı sütude sıfat teveman salâh-ı mülk-ü devlet hususı heminan olmuştu ki biri Piri Paşây-ı kâmrân ve biri nâzır-ı ahkâm Seydî seyadet nişan idi. . . Pâdişah bihişt âşîyan (Yavuz Sultan Selim) anların vücud-ı mevdudları ile kemal-i iftiharda olup cümle mühimmat-ı saltanatta rey-i rezinlerini refik ediniüp mecmu-ı levazım-ı hilâfette ârây-ı saibe-i isabet nûmaları karin-i tevfik olurdu. Kemine, anların vüfur-ı refet ve atıfertilere mazhar ve kemal-i riayet ve tâlim-i âdab-ı saltanatta hüsn-i ihtimamları ile zib-ü fer bulup hazret-i pâdişah-ı bihişt âşîyane hüsn-i terbiyet ile arz olunup silk-i kâtibân-ı divan-ı saadet unvanına münselik olmağla tahsil-i mübahat olundu. . ."

Bu hususta Âşık Çelebi şöyle diyor: "Kendüler danışmend iken Piri Paşa merhum terbiyyeti ile سنه اثنى وعشرين تسعماية sene isna ve işrin ve tisamie de divan kâtibi olup. . ." "Latifi'de "Sahn-ı semaniyede medrese sakinlerinden ve cümle-i muhassilinden iken ahd-ı Selim Hanide fahrül vüzera Piri Paşa'ya tezkireci oldu" demektedir. Lâtif'inin, Celâl Zâdeyi birdenbire tezkireci göstermesi yanlıştır. Nitekim kitabının başka bir yerinde Reisülküttâb'lığından bahsetmiyerek birdenbire nişancı yapıvermiştir.

⁶ Sultan Selim'e *Amasya*'da Gümüşlü oğlu Şeyh Mehmed'in, başına adamlar toplayarak Sultan Korkud sağdır diye propaganda yaptığını haber vermişler. Pâdişah, Şeyhi getirtip *İstanbul*'da hapis ettirmiş. Vezir-iâzam Piri Paşa, Şeyh Mehmed hakkındaki sözlerin asılsız olduğunu ve bunu tahkik için mütamed birisinin memur edilmesini arz etmesi üzerine Sultan Selim "Ehl-i vukuftan biri-

Yavuz Sultan Selim, devlet erkânından mahrem olarak bazı yerlere göndereceği emirleri Mustafa Çelebi'yi çağırarak kendisine yazdırırdı. Pâdişah şöyle yaz, böyle yaz diye emrettiği zaman Mustafa Çelebi divan kitabeti usulüne ve derece teşrifatına aykırı mütalâalar yazmakta tereddüd ederek pâdişahı ikna ederdi⁷.

Celâl zâde'nin divan muamelâtında yetişmesine ikinci hâmesi Nişancı Seydî Bey gayret etmiştir. Bundan dolayı nimetşinas olan Mustafa Çelebi, Seydî Bey hakkında "benim mürebbi ve muallim ve üstadım idi; kanunşinas idi; ve umur-ı kalemiyede gayet mâhir idi" demektedir⁸.

Celâlzâdenin tezkireciliği :

Mustafa Çelebi daha sonra hâmesi olan vezir-iâzam Piri Paşa'ya tezkireci (kalemi mahsus müdürü veya mektupçu) oldu; tahkiki icab eden bazı mühim işlerde bulundu; Piri Paşa, vezir-iâzam bulunduğu müddet onun tezkireciliğini yaptı. 929 Şaban, ve

sini bana gönderesin" demiş. Bunun üzerine Piri Paşa, Celâl zâde Mustafa Çelebi'ye : "divan dağıldıktan sonra pâdişahın huzuruna çıkacaksın bir tarafa ayrılma" demiş. Pâdişahın huzuruna çıkacağını duyan Celâl zâde epiy heyecan geçirmiş ve divandan sonra Enderuna arz odasına gitmiş. Sultan Selim gözünde gözlük olduğu halde mütalea ile meşgulumuş; Celâl zâde'yi görünce "Celâl oğlu Mustafa sen misin?" diye sormuş. Ben kulun pâdişahım diye cevap verince "Gömüşlü oğlu'nu nasıl bilirsin? cevher veya medrere midir? (yâni cevher veya toprak mıdır) nice idrak kılursın?" demesi üzerine Mustafa Çelebi "vilâyet madeninin cevheri ve riyazat putasının halis zeri bir ulu kişi bilürin" demesi üzerine "ulu mu, ulu mu, ulu mu?" diye üç kere tekrar ederek hiddet ve gazab göstermiş. Fakat Mustafa Çelebi evet pâdişahım ulu kişidir demesiyle gazabı geçmiş, bir az yumuşak konuşmuş ve beru gel diyerek ulufesini yâni yevmiyesini sormuş. Celâl zâde yevmiyesinin on akçe olduğunu arz edince yine acele acele "on mu, on mu, on mu" diye tekrarlayarak yevmiyesinin azlığından dolayı istigrap etmiş, sonra "şeyhe bizden selâm eyle hatırını hoş tutsun" diye Mustafa Çelebi'yi Gümüşlü oğluna göndermiş. "Bizzat Celâl zâde'den naklen Âli. Künhülahbar basılmamış birinci cild s 300.

⁷ "Sultan Selim-i kadim vüzeradan mahfi etrafa bâzı ahkâm ve evamir gönderilü olduktâ bana yazdırırdı, bâzı umurda muhalefet şeklini gösterip münasib olanı böyle eylemektir pâdişahım der idim; bir iki defa arık ve ırgad edip izhar-ı gazab ederdi; ben musır olup saadetlu pâdişahım ferman senindir ama sahib kırana münasib olan budur dediğim gibi münbasit olup imdi öyle yaz der idi" Celâl zâde-den naklen Beyanî (*Şuara tezkiresi Millet kütüphanesi* numara 757).

⁸ Âli'den naklen Mehmed Arif Bey "Kanunnâme-i Âli-i Osman mukaddimesi sahife . . h "*Tarih-i Osmani Encümeni ilâve kısmı*.

1523 Haziranda Pirî Paşa tekaüd edilerek yerine Rumeli Beylerbeyliği de üzerinde olarak enderundan hasodabaşı İbrahim Ağa-kanun hilâfına- vezir-iâzamlığa getirildi. Yeni vezir-iâzam, devlet adamları içinden yetişmeden sarayladan çıkıp hükümet reisliğine tâyin olduğu için işlerde acemi idi. Bundan dolayı Nişancı Seydî Bey'in tavsiyesiyle Mustafa Çelebi; İbrahim Paşa'ya da tezkireci oldu. Celâlzâde vezir-iâzâmın divan müzakeresi dolayısıyla bunu şöyle anlatıyor⁹:

“Maktul İbrahim Paşa harem-i pâdişahiden defaten vezir-i âzamlıkla çıktıkta küttabdan bir gayetle ehl-i vukuf kimesne isteyip hakiri getirdüp tezkireci edildi; kendisinin ahval-i âleme vukufi yok, şikâyetçi ise izdihâm eder; mabeynimizde tenhada ittifak olunmuştur ki eğer şer'i şerife müteallik ise kazaskere salına ve eğer mâl-i pâdişahiye müteallik ise defterdara göndere ve eğer kendüye vezarete müteallik ise ben divit ve kaleme yapışırım, ol dahi hüküm yazılsun deyu buyururdu”¹⁰.

Celâl zâdenin Reisülküttaplığı:

Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'ın fethinden sonra orada tatbik edilen Osmanlı kanunları ile halk ağır vergilere bağlanmışlar, bu hal şikâyeti mûcib olmuş, bu durumdan istifade eden Çerkes beyleri ikide bir ısyan ederek eski Çerkes kölemen ocağını yeniden tüttürmek istemişlerdi. Bu şikâyetleri mahallinde tetkik ve tahkik eylemek üzere vezir-iâzam İbrahim Paşa'nın Mısır'a gitmesine lüzum hasıl olmuş ve tezkireci Celâlzâde Paşasıyle beraber, oldukça

⁹ Sarayda divan-ı hümayun müzakerelerinde divan muamelâtını divan-ı hümayun kalemi reisi olan *Reisülküttab* idare eder ve vezir-i azamların kendi dairelerindeki divan muamelâtını yeni divan kâtiplerinin müsteidlerinden seçilen vezir tezkirecisi görürdü. Daha sonraları Reisülküttaplar, vezir-i azamların ikinci divanında bulunmuşlardır.

¹⁰ Celâl Zâde'den naklen Beyanî'nin şüara tezkiresi (*Millet Kütüphanesi* numara 757 ve *Üniversite kütüphanesi T. Y. numara 2558k*).

¹¹ Celâl zâde Mustafa Çelebi, Mısır'a gidişlerini *Tabakat ül Memalik* adlı eserinde şöyle anlatıyor: “Vezir-i azam İbrahim Paşa Mısır'a gönderilmek hâtır-ı, âtır-ı pâdişahide musammem olmağın huzâne-i âmirenin Rumeli tarafları defterdarı (baş, şikk-ı evvel defterdarı) İskender Çelebi ile Südde-i saadette ulufe-ciler ağası Hayrettin Ağa ve Çavuşbaşı Sofu oğlu Mehmed ile otuz nefer çavuş bile gitmek emrolunup atebe-i alem penahtan bu kemine-i hâk rah dahi kâtib-i divan tâyin olunup bazı küttab-ı hızaneye-i âmire ile beşyüz nefer yeniçeri konulup on kıta kadırgalarla deryadan sene selasin ve tisamie zilhiccesi gurreci cuma günü mahrusa-i İstanbul'dan diyar-ı Mısır'a azimet olundu..” *Tabakat ül Memalik, Üniversite nüshası varak 94 b*.

kalabalık bir maiyet ve beşyüz kadar yeniçeri ile ve deniz yoluyla 930 zilhicce ibtidasında (30 Eylül 1524) hareket etmişlerdir¹¹. Mevsimin son bahar ve gün dönümü fırtınaları zamanına tesadüf etmesi sebebiyle ancak *Rodos* önlerine ve *Marmaris* taraflarına kadar gidilebilip oradan kara yoluyla *Suriye* üzerinden *Mısır*'a varılmıştır.

Vezir-iâzam *Kahire*'de durumu tetkik etti; Memlûk Sultanlarından Kayıt Bay ve Kansu Gavri ile *Mısır*'ın ilk Osmanlı Beylerbeğisi Hayır Bey'in tatbik ettikleri kanunları getirterek tatbik suretini anladı. Bunun üzerine hem hazineyi ve hem de halkı koruyacak âdilâne bir kanun tertib ettirdi ve bu yeni kanunun tedvininde Celâl zâde'nin hizmeti görüldü¹².

İbrahim Paşa on bir ay sonra kara yoluyla *İstanbul*'a geldi (931 zilkade ve 1525 Ağustos). Mustafa Çelebi göstermiş olduğu hizmet ve liyakatine karşılık olarak aynı tarihte katledilen Reisülküttab Haydar Çelebi'nin yerine Reisülküttab tâyin edildi¹³. Bu hizmette on sene bulundu ve seferlere iştirak etti.

Celâl zâdenin Nişancılığı :

Kanunî Sultan Süleyman'ın Irakayn (Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab) seferinde *Tebriz*'den *Bağdad*'a hareketini müteakib Cemaziyelevvel 941 ve 10 Kasım 1554 de Nişancı bulunan Seydî Bey vefat etmiş makamı münhal kalmıştı; Bağdat'a girildikten sonra 28 Cemaziyelevvel ve 5 Aralık'da yüzseksen bin akçe has ile Celâl zâde Mustafa Çelebi Nişancılığa tâyin edildi¹⁴. Celâl zâde'nin

¹¹ "Mukaddema İbrahim Paşa'ya kâtib-i sır olup vezir-i merhum diyarı Mısıriyeye gittikte baht-ı izzet gibi yanında revan olup nazar-ı iksir tesiri ile günden güne terakkide olup... vezir-i mezburun mabihülistizari ve kâr-ı ıslah-ı memalik-i İslâm'da mütemen ve müstessa'ri olmuştu" *Hasan Çelebi tezkiresi Nişanî maddesi*.

¹² Gerek Celâl zâde'nin tabakatında ve gerek tarihlerde Mustafa Çelebi'nin reisülküttablığa tâyini Mısır seferinden dönüldükten sonra 931 zilkade ve 1525 Ağustos'tadır. Halbuki *Tabakat ül-mekalik*'ten sonra kaleme aldığı *Selimnâme*'sinde ise "sene ثلاثين و تسعمائة sene selasinve tisamiyede pertev-i atıfet-i şahane berterin-i karin-i hal-i bende-i kemterin olup riyaset-i kütâb-ı divân-ı illiyyin âşıyan ihسان olundu" diyerek reisülküttablığa tâyini bir sene evvel göstermekte ise de aradan otuz dört sene geçtikten sonra Selimnâmeyi yazdığına göre bu hizmete tâyini sene-sinde yapılmış demektir. Çünkü bu tarihte İstanbul'da Haydar Çelebi reisdî.

İbrahim Paşa, Mısır'da iken İstanbul'a reisülküttab Haydar Çelebi ve yeniçeri ağasının tahrirleriyle yeniçeri isyanı olmuş ve vezir-iâzamanın avdetinden sonra isyan müşevviklerinin bu iki şahıs olduğu tahakkuk ettiğinden her ikisi de katledilmiş ve Haydar Çelebi'nin yerine Celâl zâde reisülküttab olmuştur.

¹⁴ 28 Cemaziyelevvel 941 "Oturak divan olup, divan kâtiplerinin reisi Mustafa Çelebi'ye nişancılık verilir" *Ruznâme Feridun Bey Münşeati* s 592 . Şair Kandî

bu yeni vazifesinin ehemmiyetini belirtmek için Nişancılık hakkında bir az malûmat vermek icab etmektedir.

Malûm olduğu üzere Osmanlı diyanında devlet kanunlarını iyi bilmek lâzımdır. Yeni konan kanunlarla evvelki kanunları şer'i ve hukukî kanunlarla telif etmek kudret ve salâhiyetini haiz olan ve divânı hümayun içtimalarında ve hususî müzakarelerde bu hususlar hakkında fikir ve mütalealarından istifade edilen, devlet kanunlarına aid hükümleri yazan (çünkü emri altında bir kalem heyeti vardı) ve vezirlere ve devlet ricaline verilen menşur veya beratları bizzat tahrir veya müsveddelerini tetkik ederek pâdişahın ismini hâvi tuğrayı çekmek selâhiyetini haiz olan zatâ *Nişancı* veya *Tevkii* veyahut da *Tuğrat* denilmiş ve hizmeti olan nişancılığa da (*tuğray-ı şerif hizmeti*) adı verilmiştir. Bunlardan başka nişancının mühim hizmetlerinden birisi de memleketin tahrir (tapu) defterlerindeki has, zeamet, timar, vakıf, mülk arazi üzerinde yapılacak değişikliklerin mutlak surette nişancının kalemiyle yapılmasının kanun olması idi. Nişancı veya tevkîî, tahrir defterleri üzerinde yapacağı tashihi divan-ı hümayunda vezirlerin huzurunda bizzat kendi kalemiyle yapar ve o sırada divanda bulunan vezirlerin isimlerini zikretmek suretiyle defterdeki yer veya ismin üzerine şerh verirdi. Nişancının vazifesi hakkında kanunnâmede top-
luca izahat vardır ¹⁵.

Celâl zâde'nin nişancılığına (مصطفى بن جلال التوقيی Mustafâ bin Celâl üt tevkîî) terkinini tarih düşürmüştür. *Tabakat ül Memalik*'te "Nişancılık hizmeti paye-i refi ve berter ve menzile-i menî ve âsarı fuzunterdir; şol cihetten ki daima işleri nakş ve tahrir-i nâm-ı hümayun, her zaman celisleri ol nakş içinde iştigal-i duayı devlet ruz efzundur ki her nişan-ı alışan içinde muzaffer daima duasın ederler" *Millet kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa nüshası numara 779 s. 457*. Yine Mustafâ Çelebi *Selinnâme*'sinde de "Darülişlâm Bağdad behîşt âbâd'da hizmet-i tuğray-ı saadet âsâ himmet ve inayet buyurulup" demektedir (*Arkeoloji kütüphanesi numara 362 varak 21*).

¹⁵ Kanunnâmenin nişancıya ait kısmı: *Tevkii* veya *nişancı* "tuğray-ı şerif hizmetiyle memurdur ve kendi hanelerinde kanuna müteallik ahkâm yazılır; müneyyizi tashih eyledikten sonra kendisi tuğrasını çeker ve defter (tahrir defteri) tashih edilmek lâzım gelse kendüye hitaben varid olan ferman-ı hümayun mucibince defterhaneden getirdüb tashih eder, kendi kalemiyle. Tashih-i ferman varid oldukça kanun budur ki ol zaman fermân-ı şerifin tuğrasını bizzat vezir-jâzam hazretleri çeker. Ferman kendüye (nişancıya) geldikçe zahrının bir köşesine (defteri gele) diye kalemiyle işaret edip defter eminine (Tapu umum müdürü) gönderir. Ol saat defterhane kesedarı (defterhane evrak muhafızı) defteri ve ol ferman-ı şerifi bile götürür. Pes ber mucib-i ferman-ı hümayun mahallini bulup tahrir ve tashih eyledikten sonra ferman-ı şerifi kendü hıfzeder. Ve kazasker efendilerden memhur kese ile gelen cihet

Celâl zâde nişancılıkta yirmi üç sene kaldı ve asıl şöhretini bu çeyrek asırda temin etti; devlet kanunlarında yegâne merci oldu; kendisini yetiştiren Seydi Bey’iden ziyade şöhret buldu; devlet idaresine âid bütün kanunlar onun elinden geçti ve onun tedbirleriyle hallolundu; kanunnâmedeki tâbir üzere bihakkin *Müfti-i kanun* olup *Koca Nişancı* diye şöhret buldu ¹⁶. En muğlak meselelerin halli için onun mütaleası alınıyordu ¹⁷.

Meşhur Tâcizâde Cafer Çelebi’den sonra Celâlzâde kudretinde bir nişancı gelmemiş ¹⁸ ve yapmış olduğu kanunlar ve tahrirat ve ahkâm ve menşurlardaki yazış tarzı kendisinden sonra yarım asırdan ziyade nümune olmuştur ¹⁹. Celâl zâdenin yüksek vukuf ve mesaisine mükâfat olarak nişancılık hasları o tarihe kadar hiçbir nişancıya nasib olmayan üçyüz bin akçeye çıkarılmıştır ²⁰.

beratlarının tuğralarını çektikten sonra ehl-i cihatın esamisini defterlerine *Sah* çekip ve yine kesesine (dosyasına) koyup mühürleyip kendi kesedarı ile defter eminine gönderir. Divan tarafından verilen şikâyet ahkâmı reis (reisülküttab) *رسيد* *Resit* ettikten sonra kesedar cem edip kendüye götürür; tuğralarını çeker. *Resid* işareti reisülküttabın sah yâni doğrudur işaretidir. Kavanin-i Osmaniye ve merasim-i sultaniye nişancıardan sorula gelmiştir; sabıka bunlara *Müfti-i Kanun* ıtlak olunu gelmiştir. (*Abdurrahman Paşa kanunnâmesi-Millî tettebular mecmuası* s 515.

¹⁶ Kinalizâde ve Riyazi tezkireleri.

¹⁷ “Ol mansıbı celilde dūr-ü dıraz rebib-i nimet-ü naz müsteşar-ı umur-ı divânî ve müşkil küşey-ı kanun-ı Osmanî olup üç kere yüz bin akçe has ve mezid-i iltifat ve şân-ı hasıla ihtisas ibtida bunlara müyesser oldu... Vüzera meclisinde vecahat ve nezahatle kadri refi ve umur-ı muazzamada müsteşar idi “*Atayî* s 133, 114 *مغينة الرؤسا* *Sefinet ür rüesa* s. 5.

¹⁸ Celâl zâde “münşi-i menşur-ı belagat ve muhaşş-i metn-i mensur-ı fesahattir. Merhum Tâci zâde’den sonra nişancılık makamına şân-ı şerifine muâdil ve mümâsil araste-i fûnun-ı fezail bir zât-ı kâmil ve fâzıl sahib vücu bir vücud gelmemiştir.” (*Lâtiî tezkiresi-Nişânî maddesi* . Taci zâde Cafer Çelebi’nin Osmanlı divanından çıkan menşur ve fermanların tertip ve terkiplerindeki imlâ ve inşa tarzında koyduğu usûl ve kaide Celâl zâde’nin nişancılığına kadar devam etmiştir. *Şakayık-i Numanîye tercümesi-Mecdi-* s. 336).

¹⁹ Müverrih Âli kendi zamanında (onaltıncı asır sonları) müstamel olan berat ve ahkâm sernameleri hod müşarünileyhin nişanlarından idüğü kibar ve sığara malûmdır” diyor (*Künhülâhbar basılmamış ikinci cild* s 114). Kezâ *Peşevî tarihi de* (cls43) aynı mütaleayı kaydediyor: “hâlâ divanda yazılan elkab ve inşa ekser bunlarıdır; Kanunnâme dahi yazmıştır ve el’an rüusda (rüus kaleminde) mahfuzdur; az mahalli tebdil ve tagyir olmuştur demektedir.

²⁰ *Atayî* (*Şakayık zeyli*) s 113. Tezkire sahibi Sehi Bey şöyle diyor; “Hazret-i Pâdişah sahibkiran huzur-u şerifinde bunlara olan itibar nesl-i osmanide bir nişancıya olmamıştır.”

Celâl zâdenin tekaüd olması :

Mustafa Çelebi 964 h 1557 m senesine kadar makamını muhafaza etti; yaşı yetmişe yaklaşmıştı; rivayete göre o tarihte vezir-i âzam bulunan Damad Rüstem Paşa, ninacılıktan çekilecek olursa yerine -divan kâtibliğinde bulunan- oğlunu (Mahmud Beyi) nişancı yapacağını vadedmiş olduğundan Celâl zâde istifa etti ve müteferrika başlık rütbesi verildi; fakat yerine oğlu tâyin edilmeyerek değerli bir zat olan Eğri Abdi zâde Mudurnulu Mehmed Bey tâyin olundu ²¹.

Sultan Süleyman Kanunî Celâl Zâde'nin kıymet ve ehliyetini ve uzun yıllar devam eden hizmetini takdir ettiğinden Vezir-i âzam Rüstem Paşa'ya rağmen o tarihe kadar emsali görülmemiş olan bir mükâfatla kendisini taltif etti; yâni inşancılığında almakta olduğu haslar ile tekaüd yaptı²².

Mustafa Çelebi, tekaüd olduktan sonra Eyyub'da bugün Nişancı semtindeki²³ konağına çekilerek zamanını telif, tercüme ve ziyaretine gelen dostlarıyla musahabe ile geçirdi ve onun tekâüdlük hayatı 974 Safer ve 1566 Eylül tarihine kadar on sene devam etti.

²¹ Âli (*Kühûlahbar basılmamış ikinci cild s 167*. Kütüphanemizdeki nüsha şuara kısmında.

²² Âli (*Kühûlahbar, basılmamış ikinci cild s. 167*) "... Rüstem Paşa kenduyi sevmemeğin yerinize oğlunuzu arzedelim deyu evvelâ azline ırza eyledi; bâdehu âhar kimesneye verip kenduyi bir miktar tekaütle müteselli kalmak istedi. Hâlâ ki kadir şinas-ı devran yani ki pâdişah alempenah riayetinde cell-i himmet kıldı, mansıbı halinde mutasarrıf olduğu hasları cem'an berveçhii tekaüd verilmesini emretti". *Peçevi tarihi (cls43)* bunu şöyle anlatıyor :

Rüstem Paşa kendusini sevmemeğin yerinize oğlunuzu idelim dedikten sonra aharı arz edip ve kenduye tekaüd arz ettikte hâlâ ki pâdişah-ı alempenah kadirşinas olmağın tazeliğinde bize hizmet eyledi; pirlik vaktinde illere muhtac mı edelim? deyu cümle nişancılık hası berveçh-i tekaüd verilmek ferman etti". Celâl zâde nişancılıktan ayrılışını bizzat kendisi şöyle anlatıyor: "Salhây-i firavan hizmeti nişân-ı alişan ile behremend olub sinin-i ömr-i fena nesib heftada karib olup fark-ı hüddam-ı atebe-i sipihr intizamdan müteferrikalık inayet olundu" *Selîmnâme s. 21*. Müverrih Âli, Celâl zâde'yi yakından tanıdığı için Rüstem Paşa'nın Celâl Zâde'yi atlatmasını her halde duymuş olacak ki tarihine kaydetmiştir. Tabîî Celâlzade bunu açıktan yazamazdı.

²³ Celâl zâde Mustafa ve Salih Çelebi'ler Nişancı camii kabristanında medfun olduklarından bu semte yakın zamana kadar *Nişancılar* denilirdi. Hadikat ül cevamide de böyledir. Şimdi doğru olarak o mahalleye Nişancı deniliyor.

Sultan Süleyman'ın son seferinde müteferrika olması dolayısıyla pâdişahın maiyyetinde bulundu²⁴. *Sigetvar* muhasarası esnasında Nişancı *Eğri Abdi Zâde Mehmed Bey* vefat ettiğinden Celâl zâde ikinci defa Nişancı tâyin edildi, kendisi ihtiyarlığından bahis ile kabul etmek istememiş ise de kat'i emir üzerine kabule mecbur oldu.

Onun nişancılığa tâyini esnasında Sultan Süleyman vefat etmiş (22 Safer 974 ve 8 Eylül 1566). Fakat vefatı pek gizli tutulduğundan hariçten duyulmamıştı. Celâl zâde pâdişahın ölümünden haberdar olmadığı için nişancılık hil'ati giymek için otağ-ı hümayuna girdiği zaman hayatta zannettiği kadirşinas pâdişahının öldüğünü anlayınca kendisini tutamıyarak ağlamaya başlamıştır; fakat Vezir'-iâzam Sokollu Mehmed Paşa'nın îkazı üzerine kendisini toplamış ve memuriyet hil'atini giydikten sonra memnun bir halde sevinerek otağ'ı hümayundan dışarı çıktı. Onun bu halini görenler pâdişahın sıhhatte olduğu zannile şüphelerini giderdiler.

Mustafa Çelebi, ordu ile beraber *İstanbul*'a döndü ve İkinci Selim zamanında da kısa bir müddet yâni on üç ay kadar nişancılıkta bulunduktan sonra 975 rebilulâhir ve 1567 Ekimde takriben yetmiş beş ile seksen yaşı arasında vefat ederek ²⁵ Eyyub Nişancısında yapmıştır olduğu caminin bahçesine ve kendisinden evvel vefat etmiş olan kardeşi Salih Çelebi'nin yakınına defnedildi. Vefatına Deli Kadı'nın söylemiş olduğu manzum tarih mezar taşına hâk edilmiş olup aynen şöyledir:

*Celâl oğlu nişâni ki cihânın
Fenâsın gördü azmetti bekaya
Ten-i hâki olup aslına râci
Karıştı ruh-ı pâki esfıyaya
Yeri cennet ola deyû melekler
Feleklerden el açtılar duâya
İşitip ruh-ı kudsi dedi târih
İlâhi rahmet eyle Mustafaya*

975

²⁴ *Peçevi tarihi c. I. s. 43.*

²⁵ Selimnâmesinde yaşının yetmişe yakın olmasından dolayı 964 h 1557 m de Nişancılıktan çekilip müteferrikalık verildiğini beyan ettiğine göre yetmiş beşten ziyade ve seksenden noksan bir sinde vefat etmiş olduğundan metinde o suretle gösterilmiştir.

Celâl zâde Mustafa Çelebi camiinden başka yine o civarda bir hamam ve halvetiye tarikatı için bir tekke yaptırmıştır ²⁶. Camiinin yanındaki mekteb ile altındaki çeşmeyi İkinci Mustafa zamanında sadr-iâzam olan Şair Eyyüplü Rami Mehmed Paşa yaptırmıştır.

CELÂL ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ'NİN İLMÎ HAYATI

Mustafa Çelebi'nin biri devlet kanun ve nizamlarına vukufu ve yeni kanunlar tanzim ve tedvini cihetinden ve diğeri de ilmî faaliyeti ve ilmî hüviyeti yönünden iki cephesi vardır. Mustafa Çelebi, Türkçe inşadaki kudret ve maharetinden başka arapça ve farsçada da kalem sahibi âlim, şair bir zattı. Kaleme almış olduğu berat veya menşurlardaki inşa sanatı kudreti, zamanına göre pek kuvvetlidir ve münşeâtı senelerce nümune olarak kullanılmıştır; bilhassa Safeviye hükümdarı Şah Tahmasb'e yazılan nâme-i hümayun ve Pâdişahın

²⁶ *Şakayik zeyli Atayf s 114* "Kasaba-i ebi Eyüb civarında Camii şerif ve hamam ve sulehây-ı halvetiye için bir hankah bina etmiştir" ve *Aşık Çelebi ve Riyazî tezkireleri Nişanî maddeleri ve Sefinet ür Rüesa s 6*. Yaptırmış olduğu hamam ile tekkenin nerede olduğu bilinemedi. Hamamın, bugün mevcut olmayan ve onaltıncı asırda yapılmış sanatlı bir mimari eser olan Otaklarcılar hamamı olması muhtemeldir ki aşağıdaki kayıd da bunu gösteriyor: Evliya Çelebi, İstanbul surunun dışında Nişancı mahallesini ve Nişancı camiini şöyle anlatıyor :

"Surun canib-i garbinde bir havadar ve mürtefi kûh üzere bina olunmuş bağ ve bahçeli üç bin kadar mamur ve âbâdan saray-ı azimleri havi büyük bir mahalledir. Camilerinin içinde Nişancı Paşa camii en mamur ve güzel olanıdır. Bir püste-i âli üzere vaki olmuş ruşen bina bir cami-i zîbadır (*cls 393*). Evliya Çelebi Topçular mahallesini zikrederken orada defterdar (ve) Nişancı Paşa sarayı meşhur saraylardandır. Kurbinde çeşmenin tarihi şudur :

Nişanî fikrederken bu binanın sâl-i garrasın

Dedi mülhem anın tarihini di خير سلطانى (Haryr-ı sultanî)

Sene 970

demıştır. Bu kayıttan saray ve çeşmenin Nişanî mahlaslı Celâl zâde Mustafa Çelebi'ye-Evliya Çelebi yanlış olarak defterdar Nişancı Paşa diyor - ait olduğunu öğreniyoruz. Bundan başka Mustafa Çelebi'nin yine Nişancı mahallesinde Mimar Sinan binası "bir müferrih hamam-ı dilküşşası vardır ki lâ nazirdir" kaydıyla bir hamamından bahsediliyor ki (*cls 393*) bunun bir yukarıdaki notta bahsettiğimiz otaklar hamamı olması pek muhtemeldir. Fevkalâde güzel, ferah ve içerisi sanatlı olan bu hamam otuz, sene evvel yıkılmıştır. Yine Evliya Çelebi (*cls 406*) Mustafa bin Celâl Tevkiinin biraderi Salih Efendi ile beraber, bina ettiği camiinin sahasında medfun olduğunu yazıyor.

emriyle bilhassa vezir-iâzam İbrahim Paşa için kaleme aldığı seraskerlik menşûrî kudret-i kalemiyesinin en parlak nûmunelerinden dir²⁷.

Celâl zâde'nin ilmî hayatı ve inşâ sanatındaki mehareti hakkında Lâtîfî şunları yazıyor :

“Derya'yı fazl ve irfan ve maarif ve avarifi bî payandır; kütüb-i müteberinin mütaleasına kadir, ilm-i tefsir ve hadiste mâhir ve fazıl-ı danişmend ve cevelân-ı tab-ı letafet disarı ve şân-ı şeref şiarı nihayette bülenddir; zamanede hüsn-i ibaret ve lâtif istiaratla inşâ-i dilkûşa seyretmek isteyen Memalik-i Osmaniye ve asakir-i mansure-i Sultaniye hakkında *Tabakat-ül Memalik* tesmiye olunur kitab-ı belagat nisabını mütalea kılsın ve elkab ve elfaz ve mâani kande olur görsün; bir kitab-ı kemyazbdır ki imlâ ve inşası semt-i kadh ve ayıptan muarra ve müberra olup elfaz-ı beligasına ve mâani-i bediasına münşiyân-ı menâşir-i divan-ı belagat.. engüşt ber dehan ederler”²⁸. Filhakika *Tabakat ül Memalik ve Dereceatül Mesalik* adındaki tarihi Celâl zâdenin inşadaki kudretinin şaheseridir.

Mustafa Çelebi, fevkalade olan divan işlerinden dolayı nişancılık zamanında eser telif veya tercümesine pek vakit bulamamış ekser eserlerini on sene devam eden tekaütlüğü esnasında yazmıştır

Celâl zâde'nin hususî hayatı ve cömertliği :

Mustafa Çelebi, nişancılıktan tekaüd olduktan sonra *Eyyüb'* da ismine mensup mahalledeki konak ve bahçesinde oturdu. Za-

²⁷ Celâl Zâde'nin Reisülküttablığı zamanında İran Şahı Tahmasb Han'a gönderilen nâme-i hümayun sureti *Feridun Bey Münşiatı c/s 478* (1264 tabı) ve Kezâ İbrahim Paşa'ya verilen seraskerlik beratı sureti aynı eser s. 480. Celâl zâde 955 senesi recebinde (1529 Mart) divan-ı hümayun içtimâından sonra Sultan Süleyman Kanunî tarafından davet olunarak: “Meşiiyet-i ilâhi birle eknaflı memleketimin uzayıp mesalih-i mühimme için mühimmatımuza nihayet yok. Her hususta bizzat kendümüz mübaşeret etmek münasib olmayıp Mühimmat-ı din-ü devletin tenfiz ve icrası için İbrahim Paşa serasker adına olup cümle kullarımız ana mütavaat ve inkiyad etmek için bir berat-ı şerif suretin tesvid edip götür deyu buyurdular... Yarındası geru cenab-ı mualıalarına maruz olup mazmun-ı sem-i hümayuna iştirikte makbul buyurup istihsana karin oldu. Yazılıp nişan-ı hümayun (tuğra) ile mükemmel oldukta pâye-i serir-i alâlarına götürmek emir buyurdular. Envarı teklifat ile mükellef yazılıp ve tuğray-ı garrây-ı alem aray ile zib ve ziynet bulduktan sonra izz-i huzur-ı mevfur ül huburlarına teslim olundu. 18 Receb 935 (*Tabakatül Memalik Millet Kütüphanesi- Hekimoğlu Ali Paşa kitapları numara 779 s. 315.*)

²⁸ Lâtîfî tezkiresi matbu nüsha s 336.

manının âlim, şair ve edipleri kendisini ziyarete gelip musahabe, ilmî ve edebî mübahese ve münazarada bulunurlardı²⁹. Daha evvel söylediğimiz gibi, ekser eserlerini (1557) de tekaüd olduktan sonra vücuda getirmiştir.

Celâl zâde'nin fevkalâde cömert olduğunu muasırı olan tezkire sahipleri ile Atayı kaydetmektedir; bundan başka çok merhametli ve iyilik sever bir zat olduğunda da ittifak vardır. Celâl zâde'nin yetiştirmelerinden olup sonraları nişancılığa kadar yükselen sarhoş Abdi Çelebi:

“Nişancı merhuma verilen kasideleri ben hıfzedip verilen caizeleri işaret ederdim; bâdehu hesap ettim cins -i esvab ve sair resülmal-i sevaptan gayrı nukud ve mebalîğ yirmi yedi yük (iki milyon yedi yüz bin) akçeye bâliğ olmuştu” demektedir ki³⁰ bu miktar Celâl zâdeye takdim edilen kasidelere verilen miktar olup bunun haricinde düşünülere ve yoksullara da yardımı vardı.

965 h 1558 m de *İstanbul*'a gelerek *Eyyüb*'taki konağında kendisini ziyaret etmiş olan Mekke emirinin elçisi Kutbüttin Mekki, Mustafa Çelebi hakkında :

“Bu zat huyunun güzelliği, cömertliği ile o günkü insanların hepsinden üstün idi. Beni davet ile çok ihsan etti. Ezcümle *İstanbul*'dan çıkacağım sırada bana karadan mı denizden mi gideceksiniz? diye sordu, ben denizden gideceğim dedim. Niçin deniz tehlikesini kabul ediyorsunuz? dedi. Ben de elim dardır onun için diye mukabele ettim; derhal bana yüz liradan ziyade para verdiği gibi gayet lâtif çuhalar ve güzel elbiseler verdi. Bir gece onun konağında yattım; pek ziyade ikram gördüm; Allah da onu aziz etsin, ona ikram etsin, onun şanını yükseltsin” diyerek fevkalâde cömertliğinden bahsediyor³¹.

Celâl zâde'yi yakından tanıyıp caizelerini almış olan Lâtîfi de şu mütaleada bulunuyor³²: “Mekârim-i ahlâkda ve hasail-i eş-

²⁹ —“.. Ferağatı (yani tekaütlüğü) zamanında Eyyub Ensarî civarında bağ, bahçe ve cami ve hamam âbâdan etmişlerdi; kendi anda sakin olup sohbetin hasr-ı ehl-i irfan etmişlerdi... “*Aşık Çelebi tezkiresi Nişanî maddesi*.

³⁰ *Şakayık zeyli Atayî s. 114*.

³¹ Kutbüddin Mekki seyahatnamesi (*Veliyyüddin Efendi kütüphanesi*) Arapça nüshadan tercüme edilmiştir. Celâl Zâdenin kendisine yüz liradan ziyade para vererek kara yolundan gitmesini tavsiye etmesine rağmen Kutbüddin Mekki her nedense yine deniz yolunu tercih etmiştir.

³² *Lâtîfî tezkeresi s 336*.

fak'ta ol zat-ı kerim üs sîfata adîl ve nazir olmamıştır. Alelhusus tarik-i kanun-ı Osmaniye'nin müfti-i müctehidi ve ol fennin ferzane ve feridi idi. Bir kerimüşşan-ı sahib-i ihsandır ki bâb-ı cûd ve sahada vüfur-ı in'am ve atâda hatem-i zamandır. . bir zat-ı kerim ve müşfik ve rahimdir ki lutf-ı belîğini ve makdur-ı bî dirilğini birkese diriğ etmez ve erbab-ı rica ve ümmid asitanesinden değme gez nevmid ve mahrum gitmez ve bir seyyadı kulubdur ki dane-i in'am ve dâm-ı ihsanla mürğ-i hatır-ı has ve âmu... atasiyle âlemi şermende etmiştir. Ve bilcümle bu ahd ve asırda saha ve cûd onun vücud-ı pürucdiyle kaimdir ve fî zamanına kerem-i zatta ve mekârim-i sîfatta adil ve naziri vardemek nâ münasib ve nâ mülâyimdir”.

Yına Celâl zâdeyi tanıyan ve meclisine devam eden Tezkire sahibi Âşık Çelebi de Celâl zâde'nin mahlası olan Nişanî maddesinde onun irfan erbabını, şairleri himayesini ve cömertliğini tavsif etmekle bitiremiyor ve :

“Sahasından sehab feyz bulurdu, her birinin mıtrib ve mugannisi onun bezl-i vasfı ile bezle gülük edip şiirle terennüm ederdi. Kapısı vüfur-ı halk-ı etrafı musaf hususa tevaif-i ehl-i irfan-ı uryan haremine mutaf oldu... elkıssa eyyâm-ı devleti mütemudi oldu”

Kınalızâde Hasan Çelebi de Koca Nişancı'nın pişvây-ı ehsab-ı beyan ve mâani olduğunu yâni inşadaki kudret-i kalemiyesini sena ettikten sonra cömertlikte hatem-i zaman ve şahsen mehasin ve mekârim-i ahlâk ile şöhret bulduğunu, in'am ve ihsanının bol ve müstaidlerin hâmisî olduğunu söylüyor.

Celâlzâde uzun süren reisülküttaplık ve nişancılıkta çok adam yetiştirmiş olup bunlar gerek kendi zamanında ve gerek sonradan devlet işlerinde mühim mevkiler işgal etmişlerdir. Kendisinin maiyyetinde bulunmuş olan Nevbahar zâde, Celâl zâde'nin nişancılığı zamanında onun divittarı idi. Sonradan süratle yükselerek defterdar olmuştu. Defterdarlar, kanun üzere divân hümayunda nişancının üst tarafında otururlardı; bundan dolayı Nevbahar zâde'nin nişancı Celâl zâde'nin üstünde oturması icab ediyordu. Fakat Nevbahar zâde “*senelerce karşısında el kavuşturup durduğum devletlânın üst tarafına oturmam, azli ihtiyar ederim*” demesi üzerine keyfiyet Sultan Süleyman'a arzedilmiştir. Pâdişah Nevbahar zâde'nin bu kadirşinas-

lığına memnun olmuş ve bundan sonra nişancı ve defterdardan hangisi kıdemli ise o takaddüm etsin diyerek kanunı tadil ettirmiştir³³.

Celâl zâdenin eserleri :

1 — Tabakat ül Memalik ve Derecat ül Mesalik 2 - Muhacnâme 3 - Fetihnâme-i Rodos 4 - Fetihnâme-i Karaboğdan 5 - Selimnâme 6 - Mevahib ül Hallâk fi Meratib il Ahlâk (Enis üs Selâtin) 7 - Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemail-i Fütüvvet-i Ahmedî 8 - Hediye-ül Müminin 9 - Cevahir-ül Ahbar fi Hasail-il Ahbar 10 - Kanun-nâme 11 - Tarih -i Kale-i İstanbul ve Mâbed-i Ayasofya 12 - Yalnız adı zikredilen ve nüshası henüz görülmeyen Mensur Şehnâme.

Şimdi Celâl zâdenin bu eserleri hakkında derli toplu malûmat verelim :

1 — طبقات الممالك ودرجات المسالك *Tabakat ül Memalik ve Derecat el Mesalik* :

Celâl zâde inşadaki kudret ve maharetini göstermek üzere tevellüflü senayii lâfziye ve istiârelerle tavsif ederek kaleme almış olduğu *Tabakat ül Memalik ve Derecat ül Mesalik* adındaki mühim eserini 964 h 1557 de tekaüd olduktan sonra yazmıştır.

*İlah ismiyle ger başlansa nâme
Saadet ola unvan ol kelâme*

Mesnevisi ile başlayan eser, uzun bir mukaddemeden sonra *Sebeb-i telif-i kitap* kısmında kendi zamanına kadar yazılmış olan tarihlerin devlet müesseseleri, askerî ve eyalet teşkilâtları, İstanbul'daki müteaddid ve muhtelif tesisler hakkında hiç bir malûmat vermediklerinden dolayı bu eserini kaleme aldığını beyan etmektedir.

Tabakat ül Memalik otuz tabaka ve üçyüz yetmiş beş derece üzerine tertib olunmuştur. Bu otuz tabakanın yirmi dokuz tabakası saray, hazine, merkez teşkilâtı, kapıkulu ocakları, geri hizmette müstahdem askerî ocaklar, donanma, eyaletler ile İstanbul'daki dinî, ilmî ve içtimai tesisler ve saireye aid olup otuzuncu tabaka ise Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki vekayie ve 966 h 1559 da *Süleymaniye camii* inşaatının sonuna kadar gelmektedir; fakat *Tabakat ül Memalik*'in baş tarafında fihrist halinde zikredilen ve pek mühim olan yirmi dokuz

³³ Âli (basılmamış ikinci cild s 113 ve Peçevi tarihi cİs 46, 47 .

tabakayı havi cilt bugüne kadar görülmemiştir. Celâl zâde'nin oğlu Mahmud Çelebi tarafından yazılmış olan ve Hekim oğlu Ali Paşa kitapları arasında bulunan 778 ve 779 numaralı yazıları ve tezhipleri güzel iki nüshadan 778 numaralı nüshanın on sekizinci satırında yirmi dokuz tabakanın ayrı bir cilt olarak yazılmış olduğu kitabın kenarına aynı yazı ile yıldızlı olarak işaret edilmiştir ki bu derkenar diğer gördüğümüz nüshalarda yoktur. Derkenarda şöyle deniliyor :

“Bu tabakat-ı külliyye-i memâlik ve derecat-ı asker-i zafer mesalik muktezâyı tertib-i bedî üzere takdim olunsâ cüsse-i kitab cild-i vahide mütehammil olmayıp ziyade mutavvel olmak lâzım geldiği ecilden memalik ve asker ahvali mufassalan mücellid-i aharda beyan olunup dibâce-i hümayunda asker ve memleket umuru icmalen (yani fihrist halinde) zikrolunup eyyam-ı hümayunlarında zuhur eden vekayi ve hikâyat takdim olundu” denilmektedir ³⁴.

Şu halde Celâl zâde teşkilât kısmını yazmış olmalı; belki müsvedde halinde kalmıştır. Zaten bu kısım yazılmamış olsa eserin ismi ile müsemmasının birbirini tutmaması icab ederdi; her ne ise bu eser veya müsveddesi bugüne kadar görülmemiştir.

Tabakat ül Memalik'teki tasvirler dikkate şayandır; çünkü bu tavsifler o zamanki kıyafetleri, çadır, silâh ve sair hususları göstermeleri itibariyle mühimdir ve manzumeleri de öyledir; meselâ Pâdishahın solak denilen muhafız teşkilâtından bahsedilirken :

“Üsküf pûş, keman derağus, tîrendaz, serefraz, sefidâmen, âhen pirâhen solaklar” terkipleriyle solakların kıyafetleri, silâh ve zırhları ve elbiseleri gösterildiği gibi³⁵ yine solaklar hakkında diğer bir yerde :

“Beyaz bürk, üsküf puş, bahr-i cinan, derya huruş, sepid pirâhen, Damenkeşan, keman dest, Tîrmiyan serv hiram ve nazenin endam üç-

³⁴ *Tabakat ül Memalik*'ten benim tetkik ettiğim en eski ve nefis nüshalar Millet kütüphanesinde Hekimoğlu Ali Paşa kitapları arasındaki 778 ve 779 numaralı nüshalar olup bunlardan başka Ayasofya, Fatih, Hamidiye, Köprülü (Fazıl Ahmed Paşa) Topkapı sarayı Bağdat Köşkü Üniversite kütüphanelerinde de birer nüshası bulunduğu gibi Avrupa'da muhtelif kütüphanelerde de birer nüshaları vardır. Süleymaniye kütüphanesinde Esad Efendi kitapları arasında *Tabakat ül Memalik* adıyla 2315 numarada kayıtlı nüsha *Tabakat ül Memalik*'in yalnız *Kara Boğdan* seferi kısmıdır.

³⁵ *Tabakat ül Memalik Hekimoğlu Ali Paşa nüshası numara 779 s 74.*

yüz miktarı güzide-i afak civanbaht solaklar kudum-ı saadet lüzuma nighban” kayıtları vardır ³⁶.

932 h 1525 m senesinde Mohaç muharebesinden bir gece evvel ordugâhta yapılan deli kuvvetlerinin eğtence ve oyunlarından bahs ederken :

“Din yolunun serbazları, meydân-ı gaza kurbanları, Rumeli’nin delüleri, divaneleri, şeştar tanburlar, kopuzlar nevaht edip oğuz gazalarının hiyâyet efruzları ozanlar çalıp-çağırıp şenlikler, şadilikler ederlerdi ³⁷.

Yine Tabakat ül Memalik’te Kapıkulu süvarileri (altı bölük) manzum olarak aşağıdaki beyitlerle tavsif ediliyor ³⁸.

*Her biri bir şirnerdir pehlivan
Böbr-i-rezm-i, ruhgir-ü cansitan
Takımp otağaları pür lâtif
Bey yiğitler gûyiya serv-irevan
Ellerinde nizelerdir ejdeha
Ha deyince düşmana vermez aman
Bellerinde hep murassa tirkeş
Pür hadenek ü pürsihanm ü pürkeman
Yanlarında tiğ ile şimşir-i ttz
Zeynleri gaddarelerle bozdoğan
Kollarında her birinin bir siper
Pulları zerrin, murassâ zernişan
Sinede hem arkada Puladdan
Ol lâtif âyineler mihr-i cihan
Bâd paye binseler kotas ile
Zahir olur rahş-ı rüstemden nişan*

Bu beyitlerle Kapıkulu suvarilerinin otağa (sorguç) ve mızrakları, bellerinde içerisi oklarla dolu tirkeş (okluk)leri bellerinde keskin kılıç, gaddare ve bozdoğanları ve kollarında murassâ pullarla süslü kalkan ve göğüs ve arkalarında zırhları ve altlarında atları zikredilmektedir.

³⁶ Tabakat ül Memalik Hekimoğlu Ali Paşa nüshası numara 779 s 237

³⁷ Tabakat ül Memalik Hekimoğlu Ali Paşa nüshası numara 779 s 254

³⁸ Tabakat ül Memalik (Hekimoğlu nüshası numara 779 s 370.

Daha bu suretle yeniçeri, akıncı ve sair askerî sınıfların ve otağ, sancak ve tuğların tavsifleri vardır ki bu eseri dikkatle okuyanlar o devrin askerî teşkilât ve tehzizatı hakkında bir fikir elde ederler. Mustafa Çelebi, bu eserinde türlü türlü terkiplerle anlattığı vekayii canlandırmakta maharet göstermektedir. Celâl zâde 965 h 1558 m de *İstanbul*'a gelmiş olan Mekke Emirinin elçisi Kutbüddin ile görüştüğü sırada söz *Tabakat ül Memalik*'e intikal edince Celâl zâde:

Pâdişahın hükmü altında bin iki yüz kale var, bu kalelerin herhangi birisini yücelikte ve dayanıklılıkta ve sağlamlıkta hususî birtakım sıfatlar ve secillerle zikrettiğim zaman başka bir kaleyi zikrederken o sıfat ve secileri tekrar etmedim” demiştir³⁹. Sehi bey de tezkiresinde aynı mütaleayı kaydediyor⁴⁰.

Tabakat-ı Memalik hakkında tezkere sahibi Âşık Çelebi de:

“Tensik-i sıfatta ve sair tarifatta, ahengi cenkte, azm-i rezimde, seyr-i süvaride, sayd-ı şikârdı alay atlandırmakta, asker yaraklandırıp yatlandırmakta, surlar sevrverlerin tarifte, şurlar şürurların tavsifte muhassal suhan sazlıkta, kıssa perdazlıkta kendi, ser defter-i şuarây-ı mâhirin ve kitabı gayret-i esatir-i evvelin”dir demektedir.

Meşhur âlim, Kınalızâde Ali Efendi, Celâl zâde'nin Tabakat ül Memalik'i hakkında, ekseriya tumturak elfazla mukayyed olduğu için mâna tarafı ihmal olunmuştur diye tenkid edermiş⁴¹. Yine bu eser hakkında tezkire sahibi Beyanî de “Beynelenam inşasıyle şöreti tammı vardır; lâkin inşası tumturak elfazdır, âmiyanedir, üstadane değildir” diyor.

³⁹ الفوائد السنية في الرحلة المدينة و الرومية El Fevaid üs Seniyye Fi er Rihlet il Medineti ver Rumiye (Velîyyüddin Efendi kitapları numara 2440).

⁴⁰ Mustafa Çelebi Sultan Süleyman'ın cülûsundan itibaren “bir kitap telif edip ve yazıp *Tabakat ül Memalik ve Derecat ül Mesalik* deyu tesmiye olunur. Taht-ı saltanatta olan kıladan bin bir kalenin evsafında inşa eyleyip kendinin icad ve اختراع ihtirandan her bir kaleye bir nev'a elkab yazıp birine yazdığı elkabı birine dahi yazmayıp bunda olan kudret ve meknet bir kimseye dahi müyesser ve belki makdur-i nev'i beşer olmuş değildir; fesahat ve belagat anda hatmolmuştur” *Sehi Bey tezkiresi matbû nüsha s 33*.

⁴¹ Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresi : “Eğerçi inşada yedi beyzası var deyu halk içinde meşhurdur; lâkin müellefatı çendan mezkûr değildir; Hattâ validimiz firdevs mekân bugüne gevher feşan olurlardı ki ekseriya tomturak-ı elfazla mukayyed olduğundan canib-i mâna riayet olunmaktan kalurdı; cümleden yeniçeriler ve çavuşlar vasfında yeniçeriyân sorguç ser ve Serhenkân-ı şesper migfer der idi”.

Tabakat ül Memalik Müverrih Ali ve Peçevî'nin mehzarındandır.

2 — *Muhaçnâme* :

Sultan Süleyman Kanunî'nin 932 h 1526 m de Macaristan kralı ile yapmış olduğu muharebeyi tasvir eden bu eser, ordunun *Belgrad*'a varışından itibaren tamamen *Tabakat ül Memalik*'ten alınmıştır. Üniversite kütüphanesinde 2623 numarada bulunan *Muhaçnâme* orta kıtada güzel talik ile yazılmış olup yüz yetmiş bir varaktır. Baş tarafında :

“Bu derece, Hazret-i Padişah-ı Zafer neval ve Feth-i Hisal, on-gürüs kralı Lavoş (Layoş=Lui) dalâlet meal ile buluşup sahrayı *Mohaç*'ta vaki olan gaza beyanıdır” denilmektedir⁴².

3 — *Rodos Fetihnâmesi (Fetihnâme-i Rodos)* :

Kanunî Sultan Süleyman'ın 929 h 1523 m deki Rodos adasının zabtundan bahseden bu eser tetkik edilince *Tabakat ül Memalik*-teki Rodos fethinin muhtasarı olduğu görülüyor⁴³. Bu eserin Üniversite kütüphanesinde küçük kıtada dört nüshası olduğu gibi Nur-ı osmaniye ve Üsküdar'da Selim Ağa Kütüphanelerinde de birer nüshası vardır⁴⁴. Mukaddemesinde :

*Nişan-ı bast edip ferş-i rivayet
Sefer ahvalini eyle hikâyet*

⁴² Osmanlı müelliflerinde (s 2 s 279) bu eser, Mustafa Çelebi'nin biraderi Salih Çelebi'nin olarak gösterilmiştir. Halbuki *Muhaçnâmenin* mukaddimesindeki manzumenin ortalarında.

*Nişanî ol şehin biz bendesi yüz
Kemine bende-i efkendesî yüz*

beytiyle bunun *Nişanî* mahlaslı Mustafa Çelebi'nin olduğu anlaşıldığı gibi *Tabakat ül Memalik*'teki Muhac muharebesinden alındığı görülüyor.

⁴³ *Gazavatnâme ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi* adlı eserinde Muhterem Agâh Sırrı Levend üslûp itibariyle bu Fetihnâmenin Mustafa Çelebi'nin olamayacağını beyan etmektedir. Filhakika *Tabakat ül Memalik* gibi tomtıraklı değilse de *Nişanî* mahlası bunun Çelâlîzâde'nin eseri olduğunu göstermektedir. Celâl zâde bu Fetihnâmeyi, *Tabakat ül Memalik*'ten çok zaman evvel tezkireci bulunurken yazmış ve daha sonra malûm üslûbiyle *Tabakat ül Memalik*'e geçirmiştir.

⁴⁴ Üniversite kütüphanesi nüshaları 501, 833, 2599 ve 2628 numaralarda bulunduğu gibi Nur-ı osmaniye nüshası 3170 ve Selim Ağa nüshası da 757 numaralardadır.

beytiyle Nişanî mahlaslı Mustafa Çelebi'ye âid olan eser, biraderi Salih Çelebi'nin de bu isimdeki eseriyle karıştırılmıştır.

4 — *Fetihname-i Karaboğdan (Gazavat-ı Sultan Süleyman) :*

Celâl zâde'nin nişancılığı esnasında 945 h 1538 m de yapılan bu sefere âid malûmat *Tabakatül Memalik*'te tamaamen vardır. Birer nüshası Ayasofya kütüphanesinde 3319 ve Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi kitapları arasında 2315 mnumaralarda bulunmaktadır. Anlaşılyorki Celal zade yukarıda zikredilen dört eseri ayrı ayrı yazmış ve daha sonra *Tabakat-ül memalik*'te toplamıştır.

5 — *Selimnâme (Meâsir-i Selim Hânî) :*

Celâl zâde Mustafa Çelebi bu eserini 964 h 1557 m de nişancılıktan çekildikten sonra yazmıştır. Selimnâme, Yavuz Sultan Selim'in *Trabzon* valiliğinden itibaren vefatına kadar olan harekâtını ve başarılarını havidir. Celâl zâde yazdıklarının birçoğunu Vezir-i âzam Pirî Paşa'dan duymuştur ⁴⁵.

Selimnâme'nin 3 Safer 998 (12 -Aralık 1589) da Mustafa Çelebi'nin oğlu Mahmud Çelebi tarafından istinsah edilmiş bir nüshası İstanbul Arkeoloji kütüphanesinde 362 numarada bulunmaktadır. Selimnâmenin diğer nüshaları Topkapı sarayı Revan köşkü kitapları arasında 1274 ve hazine kitapları arasında 1415 numaralarda bulunduğu gibi bazı Avrupa kütüphanelerinde de nüshaları vardır ⁴⁶.

Arkeoloji müzesindeki nüsha diğer nüshalardaki 23 üncü faslı yani Selimnâmenin sonundaki hikâye kısmını baş tarafa almakla devam ediyor. Eserin mukaddimesinde :

“Kemine-i haksar, ol zat-ı büzürkvar-ı saadet âsarin yümün ve himmet ve atıfetleri ile garik-i ihsan ve keremleri vaki olup şükran-ı nimet ve refet ve lazime-i dayire-i beşeriyyettir; hâtır-ı fatira azm-i

⁴⁵ Celâl zâde şöyle diyor :

*Pirî Paşa idi zat-ı mükemmel
Zekâ ve fazl ile ol idi ekmel
Ebu Bekr-i Sıddıkın nesli idi
Hidayet nimetiyle besli idi
Anun takriridir mastur olanlar
Lisan-ı sıdk ile mezkûr olanlar*

⁴⁶ Selimnâmenin birer nüshası Dresden 350 ve Londra British Muzeum kütüphanesinde numara Add 7848 de vardır. Müteddid Selimnâmelere dair Sayın Prof. Ahmed Ateş'in bir travayı olup Türkiyat Enstitüsü numara 31 dedir.

samimî hutur ettiki, zaman-ı devletlerinde vaki olan umur, alâmâcera tesvid ve tahrir oluna ve hem merhum müşarünileyhin ahbâr-ı saltanatlarının sıhhati üzere ayan ve beyan olunmasına ruhaniyetleri tarafında nev'i işaret dahi olmağın temhid-i makalât olundu; müşahe-de olunan umur ve âsar sıhhati üzere tahrir olundu" demektedir.

Selimnâme yirmi üç fasıldır. 1 - Sultan Selim'in Menakibi ve hasletleri 2 - *Trabzon* valiliği zamanı 3 - O tarihlerdeki askerî (kapıkulu ocakları) durum ve vezirlerin ahvali 4 - Selim'in Gürcistan seferi 5 - Oğlu Süleyman'a sancak istemesi ve Süleyman'ın *kefe* sancağına tâyini ve Selim'in Kefe tarafına geçmesi 6 - Kırım Hanı Meneğli Giray ile görüşmesi ve Hanın oğlu Saadetgiray'ı yanına alması 7 - Selim'in Akkerman'a gelerek babasıyle görüşmek istemesi ve bu sırada cereyan eden olaylar 8 - *Anadolu*'da Şahkulu isyanı ve *Amasya* valisi Şehzade Ahmed 9 - Şahkulu isyanını bastırmak üzere vezir-iâzam Hadım Ali Paşa'nın *Anadolu*'ya gitmesi. 10 - Selim'in *İstanbul*'a doğru gelmek istemesi 11 - yaptığı muharebe Mağlup olan Selim'in deniz yoluyla *Kefe*'ye kaçması 12 - Bu hâdise üzerinde Şehzade Ahmed'in hükümdar ilân edilmek üzere *İstanbul*'a daveti ve bu sırada vukua gelen ahvalin tafsili 13 - Selim'in *İstanbul*'a davet olunarak hükümdar ilân olunması 14 - *Anadolu*'ya geçen Sultan Selim'in, Şehzade Ahmed'le muharebesi, Ahmed'in katli ve *Bursa*'daki şehzadelerle Sultan Korkud'un katilleri 15 - İran seferi ve *Çaldıran* muharebesi 16 - *Amasya* kışlağındaki olaylar ve Dülkadir oğlu Alaüddevle üzerine kuvvet sevki 17 - *Diyar-bekir* ve Doğu *Anadolu*'nun alınması 18 - Doğu *Anadolu*'da Şah İsmail'in faaliyeti üzerine kuvvet sevki 19 - Mısır seferi 20 - *İstanbul*'a avdet 21 - Celâlî hareketi ve Ferhad Paşa'nın o tarafa sevki 22 - Sultan Selim'in vefatı 23 - Bazı hikâyeler.

Arkeoloji Müzesi kütüphanesindeki Selimnâme Mustafa Çelebi'nin oğlu Mahmud Çelebi tarafından güzel bir talik ile yazılmış olup sonunda şu kayıt vardır :

"Bu gazavat-ı Behçet âyât-ı Hazreti Selim Hanî, cihad-ı nusret gayat-ı sahibkıranî tahrir ve tenmiki tarih-i hicretin dokuz yüz doksan sekiz salinin şuhurundan mâh-ı الظفر والخير صفر ختم الله بالخير safer hatemallahü bilhayr vez zaferin üçüncü gününde müellif kitab-ı be- raat iştimal merhum Mustafa bin Celâl'in غفر الله ذنوبه وستر عيوبه gafrallah-ü zünubihi ve setr-i uyubihi ferzend-i derdmendi Mah-

mud müstemendin elinden biinayet-illah-il-melik-el-allam ihtitam buldu”.

6 — مواهب الخلاق في مراتب الاخلاق *Mevaib-ül Hallak fi Meratib-il*

Ahlâk :

İyi ve kötü huyların faide ve zararlarından bahseden bu eser elli altı bab ve bir hatime üzerine tertib edilmiştir. Celâl zâde bu eserini tekaüd olduktan sonra yazarak Sultan Süleyman’a ithaf etmiştir. Eserin mukaddimesinde esmâ-i hüsnâ (esma-i ilâhiye) şerh-i ve sonunda Hazret-i Peygambere salâvat vardır. Mustafa Çelebi bu eserin bazı kısımlarını bizzat tezkire sahibi Aşık Çelebi’ye okumuştur⁴⁷. Celâl zâde’nin bu eserinde de kudreti kalemiyesi görülür. *Mevahib ül Hallak* üç Pâdişah (Süleyman, Selim, Murad) tarafından mütalea edildiği için *Enis üs Selatin* diye meşhur olmuştur. *Mevahib ül Hallak*’ın 964 h 1557 m tarihinde yazılmış bir nüshası Süleymaniye kütüphanesinde Aşir Efendi kitapları arasında 174 numarada bulunmaktadır. Diğer bazı kütüphanelerde de birer nüshası vardır⁴⁸. Kitab şu suretle tertib edilmiştir :

Birinci bab mertebe-i îman 2 - mertebe-i ahlâk 3 - Mertebe-i sıdk 4 - mertebe-i ibadet 5 - mertebe-i ihlâs 6 - mertebe-i dua 7 - Mertebe-i şerm ve haya 8 - mertebe-i tevekkül, 9 - Mertebe-i rıza, 10 - Mertebe-i emanet ve denaet, 11 - Mertebe-i saadet 12 - Mertebe-i akl 13 - mertebe-i şükr 14 - Mertebe-i sabr 15 - Mertebe-i uluvv-i himmet 16 - Mertebe-i edeb, 17 - Mertebe-i tevazû 18 - Mertebe-i afiv 19 - mertebe-i saltanat 20 - mertebe-i vezaret 21 - Mertebe-i adl ve insaf 22 - Mertebe-i meşveret 23 - Mertebe-i şecaat 24 - mertebe-i sahavet 25 - Mertebe-i ilm ve suhan 26 - Mertebe-i pend-ü nasihat 27 - Mertebe-i ketm-i esrar 28 - Mertebe-i ismet 29 - Mertebe-i hilm 30 - Mertebe-i vefa 31 - Mertebe-i Merhamet-ü şefekat 32 - Mertebe-i riayet-i hukuk 33 - Mertebe-i azm 34 - Mertebe-i hazm 35 - Mertebe-i gayret 36 - Mertebe-i firaset 37 - Mertebe-i hayrat 38 - Mertebe-

⁴⁷ — “...Bâdettekaüd fenni ahlakta *mevahib ül hallak fi meratib-il ahlâk* nam bir kitab tertib etmişlerdir. Bir iki faslını hakire kendüler okudular; mucize ve sıhri, şiir ve inşa zımında terkiib etmişlerdir...” *Aşık Çelebi tezkiresi Nişânî maddesi*.

⁴⁸ - Topkapı sarayı Revan Köşkü kitapları 410, 396 ve Topkapı sarayı Ahmed Salis kütüphanesi 3068 ve Üniversite kütüphanesi Türkçe yazmaları arasında 6 ve 598 ve Süleymaniye kütüphanesi Hamidiye kitapları 706 numaralarda vardır.

i teyakkuz 39 - Mertebe-i teenni 40 - mertebe-i hakd ve hased 41 - -Mertebe-i mücaleset 42 - Mertebe-i iğtinam 43 - mertebe-i sebat ve tereddüd 44 - Mertebe-i iz ve zül 45 - Mertebe-i cidd-ü cehd 46- Mertebe-i sıhhat 47 - Mertebe-i batalet 48 - Mertebe-i mezemmet ve gaybet 49 - Mertebe-i riayet-i ahd 50 - Mertebe-i nef-ü zarar ve kat'ı rahm 51 - Mertebe-i siayet ve nemimet 52 - Mertebe-i incaz-ı hacat 53 : Mertebe-i siyaset 54 - Mertebe-i tamâ, 55 - Mertebe-i taharet. 56 - ıncı bab'da Hazret-i Peygambere Salavat.

Mustafa Çelebi'nin bu eserinde her bap izah edildikten sonra o babla münasebeti olan âyet, hadis, kibar-ı kelâm ve o babla alâkadar hikâyeler zikredilmek suretiyle okuyan tenvir edilmektedir. Bu gün de okunması faydalı ahlâkî güzel bir kitaptır.

7 — دلائل نبوت محمدی و شمائل فتوت احمدی — *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemail-i Fütüvvet-i Ahmedî* :

Celâl zâde'nin bu eseri siyer kitaplarından *Mearic-ün Nübüvvet fi Medaric il Fütüvve* adlı Farsça eserin tercümesidir. Eserin müellifi 954 h 1547 m de vefat eden ve *Molla Miskin* diye meşhur olan Mui-nüddin El Hac Muhammed El Fevahî'dir. Celâl zâde *Maaric ün Nübüvve*'yi Nişancı bulunduğu sırada tercüme etmiş olup burada da kendisine mahsus inşadaki kudret ve sanatını göstermiş ve kitabına *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemail-i Fütüvvet-i Ahmedî* adını vermiştir.⁴⁹

Eser bir mukaddime, dört rükün ve bir hatime üzerinde olup birinci rükün yâni birinci kısım Nur-ı Muhammedî ve bunun bazı Peygamberlere intikali ile İsmail Peygamber'e ve nihayet sahibi olan Hazret-i Muhammed'e intikalini ikinci rükün Cenab-ı Peygamberin tevellüdlerinden bisetlerine yâni peygamber olarak tebliğe memuriyetlerini ve üçüncü rükün vahi, hicret ve miracı ve dördüncü rükün de hicretten vefatlarına kadar olan vekayî ve mucizeleri havidir.

Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî'nin birer nüshası Süleymaniye kütüphanesinde Fatih kitapları arasında 4289 ve Üniversite kitapları Türkçe yazmaları arasında 4110 numaralardadır: tetkik ettiğim Fatih nüshası büyük kıtada 392 varak olup yazısı nesihtir. Mütercim mukaddemesinde hulâsaten şöyle diyor :

⁴⁹ "Nişancı iken مارج النبوه Mearic ün Nübüvve nam vasf-ı resulde bir kitabı, inâşa-i lâtif ve ibda-ı nazifle Farsiden tercüme edip çok hüner harc ve hayli maarif derc etmişlerdir..." *Aşık Çelebi tezkiresi*.

959 h 1552 m senesinde Sultan Süleyman *Edirne*'de bulunuyordu. "Kemine-i şikeste bal kemterine-i zayıf ül ahval Mustafa bin Celâl atebe-i ülyalarında hidmet-i tuğraya iştigalde olup çaker-i kalil ül bidaa bihasebil istitaa mütalea-i kütüb-i tevarih ve siyer ederken ittifaken kühl-i diyar-ı Horasandan... Muinülmiskin.. siyer-i seyyidülmürselinden bâhis bir kitab-ı müstetab telif ve tasnif edip *Mearic ün nübüvve* tesmiye eylemişler... Vekayi ve hikâyat-ı seyyidülmürselin farisi lisan üzere beyan olunmuş. Ekser ahali-i Rum (Türkiye Halkı) ol zeban ile munis olmayıp fevayid-i âm olup herkes hulâsa-i mevcudatın tâ ibtidadan intihaya varınca vuku bulan ahval-i saadet meallerine ıttılâ edip mezkûr kitab-ı müstetab Türkçeye tercüme olunmak daiyesi hatır-ı âtır için helâcan eyledi... Ol kitab-ı müstetab ki deryay-ı meanidir. Beyan olunan vekayide rivayat-ı muhtelifa ibraz olunmuş. Ol rivayetlerin cümlesi zikrolunmayıp birisi ile iktifa olunup tatvilden ictinab olunmağın mehmaemken intihab olundu... Bu sefer-i saadetmeab nazar-ı kabulleri ile kâmyab olan erbâb-ı kerem ve ashab-ı lutf ve niamden mültemes ve memuldür ki meclis-i kerime ve mahfel-i azimelerinde okundukça hâmi-i din-i mübin olan Pâdişah-ı müslüminin cenab-ı rahim ve gafurdan mağfiret ve gufranları saniyen câmi-i siyer merhum Muin-i Miskin'in tezayüd-i mağfiretleri için salisen mütercim ül kelâm ezaf-ül enam Mustafa bin Çelâl'in Afv-ı seyyiat ve aşamı bâbında fatiha ihsan edip kendu ecirleri bağını âbad eyliyeler.."

8 — هدية المؤمنين *Hediyet ül Müminin* :

Celâl zâde Mustafa Çelebi'nin risale şeklinde bir takım münasip hikâyelerle, tevhidi, Peygamber sevgisini, ciharyar-ı güzîn (Ebu Bekiz, Ömer, Osman, Ali) evsafını, iyi ahlâkı Allaha kalben bağlılığı ve en sonunda da hafid-i peygamberi İmam Hasan ve İmam Hüseyin haklarındaki hürmeti beyan etmiş olup kısmen mensur ve kısmen manzumdur. 26 varak olan bu eserin nesih hatla yazılmış bir nüshası Üniversite kitapları Türkçe yazmaları arasında 7204 numarada bulunmaktadır. Risalenin en sonunda "*Nişanî hâkrah-ı Mustafadır*" mısraı vardır.

9 — جواهر الاخبار في خصال الاخيار *Cevahir ül Ahbar fi Hasail-il Ahyar* :

Arap edip ve müelliflerinden Ebi Hafs Saracüddin Ömer bin İbrahim El-Ensarî'nin Yusuf Peygamber kıssasına dair

olan زهر الکام Zehr ül kimam fi kıssat-ı Yusuf aleyhisselatüvesselâm adındaki on yedi meclis üzerine tertip edilen eserinin tercümesidir⁵⁰. Nefis bir nüshası Nûr-ıosmaniye kitapları arasında 2356 numaradardır. Bu tercümeyi yaşı yetmişi geçtikten sonra tekaüd hayatında yapmış olduğunu hülâsaten şöyle anlatıyor :

“Erbâb-ı ilmi kemalin bendesi ashab-ı fazl ü efdalin çaker-i efkendesî... lakabda *Niyanî* ez’af ül enam Mustafa bin Celâl ibtidai neşet-i Ömr-i Divanî ve ol neşvü nema-i zindegâniden müddet-i hayat-ı müstear sal-i seb’inden tecavüz eyledi. Fuzelay-ı menakib şiar-ı mütebahhirinin telif ve tasnif ettikleri kitapları mütalea ile sarf-ı ahd ve zaman bezl-i takat-ı tuvan eyledi. Çihl salden ziyade kıdve-i selâtin-i rub-ı meskûn olan sūdde-i samî-i cenab-ı osmaniyana vasıta-i ak-lâm-ı adalet irtisam ile hidmetkâr hassaten zaman-ı *Selim Han*’ide ve sūdde-i âli mekân-ı Süleymanide halle dallahü mülkehu yirmi yıl miktarı kâtib-i esrar hakayik şî’ar olup mesalih-i mühimmat ifasına mehmaemken daire-i itidalde pişever oldu, yirmi dört miktarı dahi inşâ-i menâşir-i hakanî ve uğray-ı âlem ârây-ı kiti sitanî hidematına mübaşir ve râi olup sadhezar şükür zulme inkiyad ve iktidar gösterilmedi... fakir-i kesirût taksir hücum-ı evan-ı şeyhuhat-i aklam ile meşagil ve mühimmat-ı saltanat ifasına adem-i iktidar yüz göstermeğin feragat olundu. Bu uzlet zamanında boş durmayıp bir eser telif etmek arzu olundu. İttifak lisan-ı arapta telif olunmuş bir kitab-ı fâhir ki ele getirilip meğer kur’an-ı azimde ahsen ül kısas olan kıssa-i Yusuf-ı Sıddık imiş; arab belîğlerinden Ebu Hafs Ömer bin İbrahim El-Ensarî telif, Üslub-ı garib üzere tasnif eylemiş; زهر الکام Zehr ül kimam isimiyle müsemma bir bağ-ı râna ve bir ravza-i cennettir ki elsine-i enamda ol kıssa-i pür hisse ekser tarz-ı nazm ile müveşşah ve arastedir, Türki dilde nesir ile meşhur olmadığı icilden ol kitab-ı celilüşşan arabiden türki dil ile tercüme olunmağa cüret olundu ve *Cevahir ül ahbar ve Hassail ül ahyar* ile tesmiye olundu.

Cevahir il Ahbar tercümesi on yedi meclis (kısım) üzerinde tertib olunup her meclisin sonu manzumdur. Celâl zâde bu tercümeyi Sultan Süleyman’ın oğlu Şehzade Selim “İkinci Selim” namına tercüme etmiştir. Tercümenin son yaprağında Kanunî Sultan

⁵⁰ *Cevahir ül Ahbar*’ın Arapça metni olan *Zehrülkima*’nın bir nüshası Nur-i osmaniye kütüphanesindedir.

Süleyman'ın mührü vardır. Saray kitapları arasından çıkarılarak (üçüncü Osman zamanında) Nur-iosmaniye kütüphanesine verilmiştir. Eserin yazısı güzel nesih, cilt ve kabı fevkalâde sanatlıdır ve üçyüz elli sahife kadardır. Tercümenin diğer bir nüshası *tercüme-i Zehr ül kimam* ismi altında Üniversite kitapları Türkçe yazmaları arasında 787 numaradadır. Tercümenin sonunda şu tarih manzumesi vardır:

*Avn-i hak ve himmet-i hayrülenam
Zahir oldu Hamdülillah ey hümam
Evvel-i fast-ı rabi idi zaman
Erişip yirmi üçte mâh-ı sıyam
Ahir-ı asr îdi ruz-ı müstetab
Eylemişti arz-ı çehre mihri şam
İttifaka feyz edip Fazl-ulah
Bu kitaba geldi hüsn-i ihtitam
Çekmedin dil zahmet ü renc-i hisab
Bi taab tarih ola hasbelmeram
Bu dua makbul olup ol dem hemin
Erdi tab'a feyz-i hayy-ılayenam
Hatif-i Gaybi dedi tarihini
Kıssa-i Yusuf bugün oldu tamam*

Bu tarih manzumesine göre tercüme 972 senesi ramazanının yirmi üçüncü günü ikindi zamanı (asr-ı sani) tamam olmuştur ki 24 Nisan 1565 senesine rastlamaktadır.

10 — *Kanunnâme* :

Celâl zade'nin nişancılığı zamanında tedvin edilen kanunları havi olup bir nüshası Süleymaniye kütüphanesinde Aşir efendi kitapları arasında 1004 numarada bulunmaktadır. Yaya, müsellemler, yürük, voynuk kanunlarıyla çeltik kanunu ve muütefferik iki yüze yakın yeni veya muaddel kanunları havidir. Nişancının eski ve yeni kanunları şerh ve tadil suretiyle tedvin ettiği kanunlara *kanun-ı cedid* denilmektedir. Celâl zâdenin tertib eylediği kanunlara âid madde veya fasıllar kütüphanelerimizdeki kanunnâmelerde Koca Nişancı

veya Celâl zâde diye zikredilmektedir. Bunlardan Celâl Zâde'ye âid bir kanunname de Ayasofya kütüphanesinde 2894 numaradadır⁵¹

11—*Tarih -i Kale-i İstanbul ve Mâbed-i Ayasofya?* (*Tuhfet ül Mülûk*):

Farisiden tercüme edilmiş küçük bir eser olup İstanbul belediyesi kütüphanesinde Muallim Cevdet kitaplarının yazmaları arasında küçük tasnifli kısımda 138 numaralı mecmuanın içindedir. Eserin münderecatı şunlardır: Mukaddime Sultan Süleyman'ı medh-ü sena, huruf-ı hece tertibli bir kasideden bir ahababının Farsca olarak vermiş olduğu bu risale tercümesi ve sonra Padişah Ustunyano (Justinien)'in vakıası, Ayasofya'nın binası, Ayasofya'nın binası hakkında İmparatorun rüya görmesi, Ayasofya'nın kubbesi ve ziyeti, Baba Cafer'in medhi, İmparatorun Ayasofya camii mimarına gazap etmesi.

Eserin fasılları arasında manzum parçalar vardır. Bu gördüğümüz nüsha 1165 h 1752 m tarihinde istinsah edilmiştir. Bu eserin hiç bir yerinde Celâl zâde'ye dair bir kayıt görmediğimden şüpheliyim; çünkü tercümedeki manzumelerden ikisinin makta beyitlerinde *Senayi* mahlası geçiyor; aynı zamanda eser İstanbul kalesinden bahsetmiyerek doğrudan doğruya *Ayasofya*'dan bahsetmektedir. Osmanlı müelliflerinin bahsettiği Celâl zâde'nin eseri bu eser olmamalıdır.

12 — *Mensur Şehnâme* :

Osmanlı müelliflerinde başka bir eserden naklen Celâl zâde'nin böyle bir eseri olduğu zikrediliyorsa da henüz görülmemiştir⁵².

⁵¹ *Hammer tarihi (Ata Bey tercümesi) c 6 s 155 de*: Müteaddid nizamât Eğri Abdi Çelebi zâde Mehmed Çelebi ile büyük nişancı Mustafa'nın eser-i tahriri olarak o zamana (onaltıncı asır ortalarına) kadar neşrolunan nizamların bir mecellede cemi de bunların himmetiyle vuku bulmuştur. Birincisi Mehmed Sanî'nin Kanunnâsini ve ikincisi Selim-i evvel zamanında tanzim olunan Kanunnâme-i maliyi cem eylemiştir demektedir. İse de Eğri Abdizâde Celâl zâde'den sonra nişancı olduğundan anın Fatih Sultan Mehmed kanunnâmesini tanzim etmesi mevzu-ı bahis olamaz. Hammer, Nişancı Mehmed Paşa'nın sadaretinde Fatih'in kanunnâmesini tedvin etmiş olan Lesys zâde Mehmed Çelebi ile Eğri Abdi Zâde'yi karıştırmıştır. Bundan başka Kanunî devrindeki kanunların tedvinini ise evvelâ Celâl zâde ve sonra da on sene kadar nişancı olan Eğri Abdi zâde Mehmed Çelebi'ye âittir.

⁵² “...Keseret-i kuyud ve vüfur-ı umurdan ruhsat ve fırsat müyesser olmamağın fenn-i nazma müdavemet ve mümâreset edememişlerdir. Bu baisten eş'âr-ı dîr nisarlara vaktüha sâdir olup nedret üzere vaki olmuştur...” *Lâtîfi tezkiresi s 337. Aşık Çelebi de* “ol zamanedek münşâ inşa ettikleri malûm ama, eş'arla şiarların iş'ar etmezlerdi” diyor :

13 — منشآت Münşeat :

Celâl zâde Mustafa Çelebi'nin münşeatı havi bir mecmuası olacağı şüphesiz ise de böyle toplu bir halde münşeatına tesadüf etmedim.

14 — دیوانجه Divançe :

Mustafa Çelebi'nin bazı mecmua ve şüera tezkirelerinde nişanî mahlasıyla manzumeleri vardır; fakat kendisinin bir divanı olduğuna dair bir kayıt yoktur. Eserlerinde parça parça manzume ve mesnevileri görülüyor. Her halde bir divançe teşkil edecek kadar manzumesi olduğu şüphesizdir.

Celâl zâdenin manzumeleri :

Mustafa Çelebi'nin Türkçe, Arapça ve Farsça'da kudreti ve lisana hâkimiyeti ile zamanının mustalah ve münşiyane Türkçesinde ön safı işgal etmiş olduğu eserleriyle -bilhassa Tabakat ül Memalik ile- sabittir. Kendisi de şair olup nişancılıkta bulunmasından dolayı Nişanî mahlasıyla bazı manzumeleri varsa da henüz bir divan veya divançesi görülmemiştir. Fakat asıl kudreti nesir vâdisinde olup şiir vâdisinde şöhret bulmamış ve çok şiir de yazmamıştır⁵³. Kendisi çok cömerd ve ihsanı bol olduğundan yazdığı manzumelerine meclisine devam eden şairler nazireler kaleme almışlarsa da⁵⁴ bu, Celâl zâde'nin şiirdeki kudretinden ziyade kendisinden caize almak için yapılmış olacaktır⁵⁴.

Tabakat ül Memalik'in bazı yerlerinde bilmünasebe bazı nazımları ve şüera tezkirelerinde heman birbirinin aynı bir kaç gazeli görülmekte olup şairden ziyade nasirdir. Manzumelerinden bazıları:

⁵³ “..Ammâ ol vakitten beru matlaları ve gazelleri el sine-i efvâhda cay-gir ve mahlasları Nişanlığıyla zahir olup şiirle şöhret pezir oldu. Celâl zâdenin kevkeb redifli bir manzumesinin son beyti:

Rakibiyle alışmaz yıldızı cana Nişaninin

Yüzü mâhûm kamer yanında arzetmez hüner kevkeb

olan bir gazeline Aşkî, Baki, Saliki nazireler söyledikleri gibi :

Leblerin yadına cânâ şehd-ü şekerbâr şiir

Dişlerin nazmiyle olur lülü-i şehvar şiir

matlalı bir gazeline de bazı şairler ve biraderi Salih Çelebi nazireler kaleme almışlardır. (*Sehi, Aşık Çelebi tezkireleri ile Pervane bin Abdullah'ın nazireler mecmuası.*

⁵⁴ Mustafa Çelebi de, Sultan Süleyman'a bir kaside takdim ederek yirmi yük (iki milyon) akçe caize ile taltif olunmuştur (*Sicilli Osmanî*).

*Bahar erdi safa kesbedecek demdir çemenlerde
 Hususa sâlına yanınca serv sîm tenlerde
 Zebun olma nedendir gam, şarap iç devr-i gülşende
 Kavi himmet gerektir bu cihan içre erenlerde
 Sarılur bir gül endama çeker pehluye mehrûyi
 Ne haletler, nezaketler komuş hak pîreherlerde
 Fırakınla Nişânî bendenin hâli mükedderdir
 Visalin vâdetmişin behey âfet geçenlerde*

*

*Fenn-i aşka başladım dikkatle gördüm nice bab
 Metni derd, faslı hicran ile dolmuş bir kitab
 Ey nişânî ahar irşad eyledi üstad-ı aşk
 Hal olunmaz mesele mâşuka râcidir cevab*

*

*Cebini mahveden mâh-ı münirin pertevin
 Rûşen eyle nûr-ı ruhsarınla gel gönlüm evin*

*

*Meded yârim benim ağyar besler
 Figan ol gül elinden hâr besler
 Esirge bu dil-i zârı kapunda
 Ki sahib hayr olan bîmar besler
 Nişânî eşk-i hûnin hemdemimdir
 Kişi gurbette bir gambhâr besler*

Tabakat-ül Memalik'teki manzumelerinden bir kaç beyit :

*Tab'ı şeh âyinedir safvet nûma
 Çehre-i ikbal ü devlet gösterir
 Her ne dem baksa nigâh etse ana
 Kesr-i düşmean feth-i mülket gösterir
 Cünd-i mansuri muzaffer olmaga
 Rey-i nasr ü rûy-i nusret gösterir
 Bir müşir-i adl rehberdir kim ol
 Su-i mihr ü râh-ı şefkat gösterir*

Celâl zâde Mustafa Çelebi'nin, Mahmud adında bir oğlu olduğunu babasının bazı eserlerini güzel olan talik yazısıyla

istinsah etmesinden öğreniyoruz. Mahmud Çelebi'nin divan-ı hümayun kâtipliğinde bulunduğu anlaşılıyorsa da daha sonra ne gibi hizmetlerde bulunduğu malûm değildir. Babasının Selimnamesini 998 safer 1580 m de istinsah ettiğine göre vefatı bu tarihten sonradır⁵⁵. Mahmud Çelebi şairdir. Kanunî Sultan Süleymân'ın yaptırmış olduğu Süleymaniye camiine aşağıdaki manzum tarihi söylemiştir⁵⁶.

*Hân-ı âzam Hazret-i Sultan Süleymân-ı zaman
Zat-ı pâki cümle-i şahan içinde namdar
Adli ile mülket-i islâmı âbâd eyledi
Hayr ile nâm-ı şerifi bulmak için iştihar
Hasbetenlillah edip hakkın rızasını taleb
Can-ü dilden eyledi hayrata bezl-i iktidar
Mevkiinde yaptı bir cami ki bünyad olmaya
Alem-i fânide emsali ilâ yevm il kıyam
Gün urulmuşdu esası saad-ı saatte ânın
Lacerem itmama iriştî, biavn-i girdigâr
Didi Mahmud bendesi tâzim ile tarihini
Cami-i sultan-ı âdil pâdişâh-ı kâmkâr*

965

* * *

Yazımızın ilk kısımlarında nişancıların berat (menşur) ve rüuslara tuğra çekmelerinden başka arazi tahrir defterlerinde yapılacak değişikliklerin divan-ı hümayunda vezirlerin huzurlariyle bizzat nişancının kalemîyle yapıldığından bahsetmiştik. Celâl zâde'nin tahrir defterinde yapılan değişiklikler dolayısıyla derkenarını aşağıda gösterdiğim gibi defterden naklen o kımın fotoğrafisini de koydum⁵⁷.

⁵⁵ Mustafa Çelebi'nin mezarı haziresinin karşısındaki diğer bir kabristanda Mahmud bin Mustafa adlı bir mezar varsa da tarihi tutmayor.

⁵⁶ *Tabakat-ül Memalik (Millet kütüphanesi) Hekimoğlu Ali Paşa kitapları numara 779.* Mahmud Çelebi'nin bu tarih manzumesi *Tabakat-ül Memalik*'in bütün nüshalarının sonunda vardır.

⁵⁷ *Başvekalet arşivi 996 numaralı Aydın livası mufassal defteri.*

Kariye-i قریه بالحق حولی

Devlet Han	Balçık havlı	Pir Ali
Veled-i Ramazan	Hamza	Birader-i o
nim (58)	Veled-i o	m (60)
İlyas	k (59)	Turgut
Veled-i o	Câmi Birader-i	Birader -i o
m	Yunus	nim c(61)
	Muhassıl	
	Tabi-i İzmir	
İsa Birade-i		Yunüs Veled-i
Devlethan		İlyas
nim		nim
Halil Veled-i o		Hüseyin Veled-io
c		m
Yahşi Veled-i	Cafer	Veli Veled-i
Turasan	Veled-i o	Tur Ali
c	m	c
Pirî Veled-i o	Sülüman	Tur Ali
k	Birader-i O	Veled-i Hızır
Mustafa	m	m
Veled-i Bali	Tur Hoca	Habib
c	Veled-i Mustafa	Birader-i o
Seyyid Ali	k	k
Veled -i o	Şeyh Vled-ı	Mecit
m	Üveys	Veled-i o
Aydın Veled-i	nim	m
Bayramlı	Abdullah	Mübarek Mutakk-ı
nim	Mutakk-ı Elvan	İlyas
	k(62)	k

⁵⁸ نیم Nim yarım demek olup burada yarım çifti olana işaretir.

⁵⁹ ك K işareti Bennak بئناك demek olup ekinli bennak ve cebe bennak olarak iki kızımdır. Ekinli bennak yarım çifti olan evli köylüye ve cebe bennak de çifti ve hiç bir yeri olmayan köylüye denilirdi.

⁶⁰ م M mücerred demek olup âkil ve baliğ olup babasının yanında kesb-ü kâra muktedir olana denilirdi.

⁶¹ چ Ç işareti çifte sahip olan reayaya yani köylüye denilirdi.

⁶² Abdullah mütakk-ı Elvan demek Elvan'ın azadlı kölesi olan Abdullah demektir. Kezâ Mübarek mütakk-ı İlyas da İlyas'ın azad edilmiş kölesi Mübarek'tir.

Aydın ltvası mufassal tahrir defterinde bu köy havas-ıhümâyuna yâni devlet hazinesine âid iken *İstanbul*'da *Şehzade Camii* yapıldıktan sonra burası Havâss-ı hümâyundan çıkarılarak camie vakıf olarak verilmiş; bunun üzerine Aydın livası tahrir defteri, Defterhaneden getirilerek divanda mevcut vezirlerin huzurlariyle 957 Rebülâhır (1550) Nisan da şerh verilmek suretiyle bizzat Celâl zâde'nin kalemiyle aşağıdaki tashihi yapılmıştır.

“İşbu karye-i Balçık havli? merhum ve magfurun leh Şehzade Sultan Mehmed tâbe serahın mahrusa-i *İstanbul*'da vaki olan cami-i şerifelerine vakıf olup vakfiye-i şerifte mastur ve mukayyed olamağın defter-i cedid-i hakaniye sebt olunmak buyrulmağın bi marifet-i mefahir ül vüzera il kiram Hazret-i Rüstem Paşa ve Hazret-i Ahmed Paşa ve Hazret-i İbrahim Paşa ve Hazret-i Haydar Paşa edamullahü taala meâlihîm kaydolundu. Tahriren fi evasıt-ı Rebius sâni sene 957

Harrehu Ez'afül ibadullahil melik-el-müteal
Mustafa bin Celâl Tevkiî

عفی عنها

Celâl zâdenin diğer bir kayıd tashihi⁶³.
Mezrea-i

Telin vakf-ı zaviye-i Hazret-i Cafer Tayyar. hasılı
1620

İşbu bin altı yüz yirmi akçe yazar mezrea mukaddema pâdişah-ı âlempenah haledallahu teâla hazretleri caniplerinden Cafer Tayyar hazretleri zaviyesine vakfolunup 934 senesi dergâh-ı mualladan vakıfname inayet olunmuş imiş. Sabıka vilâyet-i Diyarbekir müceddeden yazılıp defter olundukta mezbûr mezraa sehiv ile defteri cedid-i hakaniye yazılmayıp kaldığını Diyarbekir Beylerbeğisi atebe-i ulyaya arz ettiği icilden defter-i cedide kaydolunmak buyrulmağın bimarifet-i mefahir ül vüzera il izam Hazret-i Rüstem Paşa ve Hazret-i Mehmed Paşa ve Hazret-i Husrev Paşa edamullahü taala maalihim sebt olundu. Tahriren fi evahir-i şehri-i safer ül muzaffer sene 949

Harrerehû Ezaf ül ibadullah el melik elmüteal
Mustafa bin Celâl üt Tuğraiî

⁶³ Başvekâlet arşivi 585 numaralı tahrir defteri

Bunlardan başka Celâl zâdenin meşruhatını havi diğer iki vesikanın da fotoğrafisi makalenin sonuna konulmuştur.

CELÂL ZÂDE SALİH ÇELEBİ

Celâl Zâde Mustafa Çelebi'nin yaşça küçük biraderidir. *Tuhfet ül Hattatin*'de doğumu 890 h 1485 m tarihinde gösterilmekte ise de ⁶⁴ doğru değildir. Diğer muhtelif rivayetlerden⁶⁵ en doğrusu kendisinin divan-ı mukaddemesindeki kaydına göre doğumunun takriben 899 h 1493 m olduğu anlaşıyor⁶⁶.

Salih Çelebi, babasının *Volçitrin* kadısı bulunduğu sırada orada doğmuştur⁶⁷. Mutad medrese tahsilinden sonra *İstanbul*'da İbn Kemal Ahmed Şemseddin'in dersine devam etti. Meşhur hattat Şeyh Hamdullah'tan yazı meşk ettiği için yazısı güzeldi⁶⁸. Bir taraftan ders okuyup bir taraftan da hocası İbn Kemal'in bazı eserlerini beyaza çekirdi⁶⁹. Bu sırada yâni 926 h 1520 m de Sultan Süleyman hükümdar olmuştu. Kanun üzere Pâdişah hocalarının cülûsu münasibetiyle danışmendlerine mülâzimet vermeleri sebebiyle İbn Kemal'i terk ederek Pâdişah hocası Hayrettin Efendi'ye Danışmend kaydolundu ⁷⁰ ve aynı senede mülâzemeti nail olarak

⁶⁴ *Tuhfetülhattatın (Müstakim zâde) s. 229.*

⁶⁵ *Atayî, Şakayık zeylinde (s. 48)* yaşının seksene yakın olarak vefat ettiğini yazıyor. Diğer bir eserde de 910 h 1504 m de doğduğu kaydolunuyor. Aşık Çelebi tezkiresiyle Atayî'de altmış yaşında iken evlenerek (*halef-i Salih ide celle Celâl*) mısraındaki tarih üzere 956 h 1549 m de bir oğlunun doğduğu zikredildiğine göre doğum tarihi 895 h 1490 m oluyor.

⁶⁶ Divanının mukaddemesinde 969 safer 1561 Ekimde müderrislikten çekilmesini "ol zaman ki evvel-i evân-ı şebabtan şitab eden ömür kafilesi menzil-i heftada yetmişti." diye beyan ettiğine nazaran 899 h 1493 m de doğmuş oluyor.

⁶⁷ Tezkire sahibi Aşık Çelebi Salih Çelebi hakkında :

Ülemâ-i fuzelâ-ı fukhadandır ol

Şuarâ-i bulega-i fusahadandır ol

dedikten sonra "uzamâ-i ulemanın ercümendi Celâl zâde Salih Çelebi Efendinin mevlidi fakir müvlidi Rumelinde Volçitrin olduğunu beyan etmektedir. Topkapı sarayı kütüphanesi nüshasıyla benim kütüphanemdeki nüshada bu kayıt atlanmış ise de diğerlerinde mevcuttur.

⁶⁸ *Tuhfet ül Hattatin s 229.*

⁶⁹ "Kemal Paşa zâde merhumun makbul danışmendi ve enisi ve müellefat ve tvarihi beyaz edici ve kâtib nüvisi" idi. *Aşık Çelebi.*

⁷⁰ Kınıalı zâde Hasan Çelebi, İnb-i Kemal gibi allame bir üstadı terk ederek pâdişah hocasından mülâzım olmasını tenkid ve Salih efendiyi muahaze

yirmi beş akçe yevmiye ile *Edirne*'de Saraciye müderrisliğine tâyin edildi. Salih Çelebi, burada müderris bulunduğu sırada Kanunî Sultan Süleyman'ın *Belgrad*, *Rodos* ve *Budin* seferlerini yazarak takdim etmiş ve vezir-iâzam İbrahim Paşa'nın Mısır'a hareketi esnasında -her halde o tarihte İbrahim Paşa'nın tezkirecisi olan biraderi Mustafa Çelebi vasıtasıyla- takdim ettiği bir manzumesi makbul olarak⁷¹ 930 h 1524 m de otuz akçe yevmiye ile İstanbul'da Murad Paşa medresesi müderrisi olup sonra yevmiyesine beş akçe zam edildi.

Salih Çelebi'nin bu müderrislikte on seneden ziyade kaldığı anlaşıyor. 942 h 1535 m de kırk akçe yevmiye ile Divanyolundaki eski Ali Paşa (Hadım Ali paşa) müderrisliğine tâyin ve medresesi dahil itibar olunarak yevmiyesi elli akçe oldu. Bu tarihlerde vezir-i-âzam bulunan Ayas Paşa'nın Salih Çelebi hakkındaki teveccühü ve ilm-ü faziletine îtimadı dolayısıyla 943 h 1536 m de sahn-ı seman müderrisliğine tâyin edildi⁷². Burada müderris bulunduğu sırada Sultan Süleyman'ın emriyle *Firuz Şah* hikâyesini kısa zamanda sekiz büyük cild halinde Farsçadan Türkçeye çevirdi⁷³. Bu hizmeti

ederek şöyle diyor: "... Merhum Sultan Süleyman Han ferman fermây-ı cihan oldukça hocaları Hayrettin efendi kavabil-i zamaneyi cem edip mülâzim vermeğe âzim oldukça mezbur dahi şifte-i zaharîf-i dünya olup manend-ı tekrek ol sema-i fazl ve ulâyı terk edip nıtâk-ı hukuk yerine kemer-i ukukı miyan-ı dil ü canına berk eyledi ve rifatte iken tenezzül ve izzette iken tezellül etti" demektedir.

⁷¹ Vezir-iâzam İbrahim Paşa Mısır'a giderken Salih Çelebi'nin takdim ettiği manzume.

*Hazret-i Pâşây-ı Âli menzilet Âlicenab
Hak Teâla izzetiyle daima şâd eyliye
Asker-i manusur-ı şâhile geçip deryaları
Şeh Süleymân-ı zaman devrinde bir âd eyleye
Zulm ile vîran olan iklimi mâmur etmege
Vârup islâm ehlini her gamdan âzâd eyleye
Hâtîf-i gaybi dedi tarihin ilham eyleyip
Âsaf-ı devran-ı âdil Mısır âbâd aleye*

Kınalızâde tezkiresinde son beytin birinci mısraı (*Hâtîf-i kudsi dedi tarihin ilham eyleyip*) tarzındadır.

⁷² Salih Çelebi'nin divanında Ayas Paşa hakkında üç kasidesi vardır.

⁷³ ...Ayas Paşa devri oldukça fazl-ü kemallerine külli itikad edip sahn'a getürdüler; Pâdişah-ı merhum dahi *Firuzşah* hikâyetin ana tercüme etmek buyurdular; kitab-ı mezkûr sekiz dokuz cilt vardır, az zamanda itmam ettiler, elhak ol makule kitap-ı kebir ve kelim-ı kesir ondan eyu tercüme olunmaz, hem vazihür ve hem fasihtir, Türkidir; amma Acem dilberleri gibi bir girişme ve Arap işvegirleri gibi melihtir. ..." *Aşık Çelebi tezkiresi*. Yine tezkire sahibi Kınalızâde Fizruzşah kısasını sekiz kalın cilt halinde Türkçeye çevirdiğini yazıyor.

takdir. olunarak 949 h 1542 m de terfian *Edirne*'de Sultan Bayezid müderrisi oldu ve 951 h 1544 m de arzu etmediği halde terfian Haleb kadılığı verildi; o sene şevvalinin üçünde (15 Aralık) *Haleb*'e geldi⁷⁴; fakat ancak elli beş gün kaldı⁷⁵ ve sonra buradan alınarak Mısır Beylerbeyisi Hadım Davud Paşa'nın ahvalini ve Mısır evkafını tahkik ve teftiş etmek üzere *Mısır*'a gönderildi (28 Zilkade 28 ve 11 Şubat 1545).

Salih Çelebi *Mısır teftişini* muvaffakiyetle yaparak *İstanbul*'a döndü ve 953 h 1546 m de tekrar Halep kadılığına tâyin edildi ise de kabul etmedi ve seksen akçe yevmiye ile *İstanbul*'da Sultan Bayezid medresesi müderrisliği verildi; fakat aynı tarihte *Şam* kadısı ve ertesi sene de *Mısır* kadısı oldu; *Mısır*'da üç sene kaldı; 957 h 1550 m de seksen akçe yevmiye ile teküd olup ⁷⁶ sonra yevmiyesi yüz akçeye çıkarıldı.

Salih Çelebi bu tekaütlüğü zamanında *Eyyüb*'ta biraderi Mustafa Çelebi'nin konak ve bahçesi yanında bir hane ve bahçe alarak⁷⁷ uzleti ihtiyar etti; sohbetine gelenlerle ve talebeleriyle mu-

⁷⁴ Salih Çelebi kadılık ile Halab'e gelince *Şeyh İzzüddin Halebî* aşağıdaki Arapça tarihi söylemiştir :

بشارك يا شهباء لقد نلت الارب	و اتى الهنا في صالح نم الطلب
بالعلم والحلم غدت اوصافه	اخو السخا ابن التقى عالى النسب
بالجن قد جاءت لنا اوقاته	يا سائلى تاريخه قاضى حلب

İzzüddin'in tarihi manzumesini okuyan Nevî zâde Atayî ikinci mısraın:

و اتى الهنا في صالح عالى النسب

ve dördüncü mısraın : ابن التقى ابو السخا اخوالادب

denilse daha munasip olacağını beyan etmektedir. (*Şakayık zeyli Atayî s 48* .

⁷⁵ Dürr ül haleb fi tarih-i âyan-ı Haleb (*Nur-ıosmaniye kütüphanesi 3293*).

⁷⁶ Salih Çelebi kadılıktan çekilmesinin sebebini *Cevami ül Hikâyat* mukaddemesinde şöyle anlatıyor:

“Diyar-ı araptan *Mısır* ve *Şam* ve *Haleb* kazalarına istilâ esnasında cadde-i şer-i kavimden bir kadem taşra basmadım; ne kimsenin bir habbe malına tamâ ettim ve ne hilâf-ı şer’i bir kazıyye hüküm eyledim; lâkin ol diyarlarda olan zaleme ile imtizac, gök yere inip gökten çıkmak gibi asir oldu; ne anlar beni zulme uydurabildi ne ben anları âdille. Akibet anlar zulmiyle galib ve ben âdille mağlup oldum; tahayyür âleminde bir zaman teffekkür daldım... Sinin-i hicretin 957 tarihi esnalarında ve cümle hava ve hevesleri bertaraf edip dünya manâsıbı sevdalarından el çektim... *İstanbul* civarında Ebi Eyyüb Ensarî Radiyallahü anhül Bâri kasabasında tekaüd edip hemin halktan dameni” çektim.

⁷⁷ Tekâüd olunca “Eyyüb-ı Ensari civarında karındaşları *Nişancı* ihdas ettiği cami kurbinde ev ve bahçe ihdas ettiler. Vahdet ve uzlet niyetin edip tereddüd-i ekâbirde tereddüd üzere olup erbâb-ı caha amed ü şüd ayağın kesip akdâm-ı ikdamla küyi ünsullaha gidenler isrine gittiler” *Aşık Çelebi tezkiresi*.

sahabe ve münazara ile tatlı bir ömür sürdü, eser telifini de bırakmadı. Sultan Süleyman'ın şehzadesi Bayezid'in emriyle Cemalüddin Mehmed Avfî'nin büyük Selçuk Devleti veziri Nizam ül Mülk adına Farsca olarak yazdığı *جوامع الحکایات و لوامع الروایات* *Cevami-ul Hikâyat ve Levâmi ur rivayat* adlı tarih ve ahlâka dair olan eserini büyük bir başarı ile Türkçeye çevirdi⁷⁸. Muvaffakiyetini takdir eden Şehzade Bayezid : “*murad ve meramı ne ise arz etsin*” demesi üzerine hiç bir memuriyet isteği olmayan Salih Çelebi, iradeyi red etmiyerek talebeleriyle bir arada bulunmak ve tettebbuat ve telifata devam etmek arzusuyla *Eyyüb* müderrisliğini rica etmesi üzerine şehzadenin arziyle yevmiye yüz akçe ile -ki tekaütlüğünde de aynı yevmiyeyi alıyordu- 966 safer 1558 Kasım'ada *Eyyüb* medresesine müderris oldu.

Salih Çelebi, bu müderrislikte üç senekaldı, gözlerine perde indidiğinden 969 safer 1561 Ekim'de bu müderrislikten afvını istirham ettiğinden yevmiye yüz akçe ile tekaütlüğe döndü ve yerine Ümmi Veledzâde -Ali bin Abdülâziz tâyin olundu. Divanın mukaddemesindeki beyanına göre bu tarihte yetmiş yaşında bulunuyordu⁷⁹.

Celâl zâde 973 Rebiulevvel ve 1565 Eylül veya Ekimde yetmiş üç veya yetmiş dört yaşında vefat ederek *Eyyüb* nişancısında biraderi Mustafa Çelebi'nin yaptırmış olduğu camiin haziresinde yol kenarına defnedildi⁸⁰. Kabir taşındaki manzum kitabe biraderi

⁷⁸ “Sultan Bayezid (bin Süleyman) *Cevami ul Hikâyat* kitabının tercümesini emretti. “anda birveçhile arz-i kemal ve izhar-ı sihr-i helâl etmiştir ki naziri muhaldır; aslâ müsvedde etmedin ser-i kaleminden ancileyin kitâb-ı uzmâyı mukaffa ve müseccâ ve musennâ tercüme edip metin mebâni ve rengin meani üzere bir cildin kendü hattiyle yazıp bir cildin âhara yazdırdı. Bu bir sehl-i mümtenidir; şehzade haylı pesend etti. “*Aşık Çelebi tezkiresi*. Kınalızâde bu tercüme dolayısıyla Salih Çelebi'nin Halep kadılığına tayinini söylüyorsa da yanlıştır.

⁷⁹ Gözlerine perde inip müderrislikten afvını havi takdim etmiş olduğu ar-rihaline aşağıdaki rubaiyi rabt etmiştir:

Ey şeh-ı encum haşem sultan-ı gerdun iktidar
Pâdişah-ı zerre perver sâye-i perverdîgâr
Dinle benden arz-ıhalimdir yüce dergâhna
Gök yüzünden âftâba yer yüzünden zerre var

⁸⁰ Hafız Hüseyin Ayvansarayî vefiyat mecmuasında “*Eyyüb'da Sivasi (Abdülmecid) Efendi Hazretlerinin bahçesi kurbinde biraderinin camiine karib*

Mustafa Çelebi'nin'dir. Kabrinin baş taşında : لا اله الا الله
 محمد رسول الله - ربى الله - ونبى محمد - ودين الاسلام
 Muhammed Resulullah - Rabbi Allah - ve Nebi Muhammed - ve
 din-el islâm.

Ayak taşında :

*Dâr-ı dünya menzil-i fânî imiş
 Hep geçer mir-ü vezir ü pâdişah
 İrseger takdir-i hayy-ı lâyemut
 Saçılır toprağa tohm-ı izz-ü câh
 Avn-i hak ile biraderi ferid
 Fazl-ü irfan ü ulum âna sipah
 Azm-i tarf-ı âhiret kıldı bu dem
 Rahmet-i hakdan teâla lutf hâh
 Rihleti sâlini malûm etmege
 İstedi haktan Nişan-ı pür gûnah
 Dedi hâtif bu dua târihtir
 Kabr-i Salih cennet ola şâ İlah*

973

Salih Çelebi yüksek ilmî vukufu, nesir ve nazım vâdisindeki kudreti, bilhassa fıkıhtaki ihtisası ⁸¹ ve ahlâkî fazileti, dürüst ve hakşinaslığı ile kendisini tanıtmış, zamanı uleması arasınada mevki sahibi olmuş aşağıda görüleceği üzere telif ve tercüme suretiyle mütedaddid eserler vücuda getirmiştir. Kendisi *Mısır*, *Şam* ve *Haleb* kadılıklarında bulunduğu sırada mütegalibe ve zaleminin haksız muamelelerini görüp bu yüzden yapılan haksızlıklara mâni olamamaktan mütevellid yeisle kadılık mesleğini terk etmiş ve bundan sonra pek sevdiği mü-

peyda eylediği bahçede sakin iken vefat ederek bahçesine defnedildiğini ve yine aynı zat Hadikat ül Cevami isimli eserinde de (C. I. s 296) "Biraderine karib hanesinden ifraz olunan mahalde medfun olduğunu beyan ediyorsa da yanlış olup her iki biraderin kabirleri de caimiin yanındadır.

⁸¹ *Hammer (Ata Bey tercümesi c 6 s 151)* Kanunî Sultan Süleyman zamanının mütebahhir fukahası olarak zikretmiş olduğu on âlim arasında Salih Çelebi'yi de zikretmiştir. O devirdeki diğer dokuz fıkıh mütehasısı İbni Kemal, Ebussud, Halebî İbrahim, Taşköprülüzâde, Hafız Acem, Musluhuddin Lâri, Birgivi Mehmed, Hayrüddin ve Mustafa Sürurî efendilerdir.

derrislik ve tettebbuat ile meşgul olma yoluna tutmuş ve yolu açık olduğu halde daha yüksek mevleviyetlere yükselmeği hatrına bile getirmemiştir.

Salih Çelebi kendi tahsil ve tettebbuundan bahsederken :

“Tabiatta her ilme kabiliyet âsarı zâhir ve her fen tahsiline istidad envarı bâhir idi; küllî ulumdan her kangisine cüz-i ilitifat olunsâ def’i zihinde hasıl ve her ne cüz-i marifet canibine ki tağlibi-i hadeke edilse nefis ana mâil görünürdü... Elli yıldan ziyade bu yolda gûşîş ettim... Husûsâ aaleb-i evkatımı... ulum-ı dakika-i belagate, meâni ve bedî ve beyan ilimleri nahvine sarf eyledim ki kur’an-ı azimin îcazına ve dekayik-i ilm-i tefsire vukuf, bu üç ilim tahsiline meşgûf idi.⁸²

Salih Çelebi, elli yaşını geçtiği halde evlenmemiş ve kölelerinden birisini evlâd edinmişti ve herkes bu çocuğu onun hakikî oğlu zannederdi.⁸³ Mehazlarımıza göre -herhalde Mısır kadılığı esnasında- validesi tarafından verilen bir cariye ile evlenerek bundan İshak adında bir oğlu olmuş ise de⁸⁴ bu çocuğun on yaşını mütecevaz olarak vefat etmesi Celâl Zâde’yi çok müteessir etmiş ve bu teessür saikasıyla manzum olarak kısa bir zamanda *Leyla ve Mecnun* hikâyesini kaleme almıştır⁸⁵.

Salih Çelebi halim, temiz kalbli, vefakâr ve biraderi gibi fevkalâde cömerd idi. Gerek kadılığı zamanında ve gerek tekaüd bulunduğu zaman yoksullara, akrabasından olanlara ve civarındaki muhtaçlara yedirir, içirir, elbise ve para vermek suretiyle yardım eder, Fukara babalığı yaparlardı. Her gece sofrasında ahabpları ve talebelerinden misafirleri bulunurdu.

Salih Çelebi kadılığında dürüst hareketi, irtikâbı olmaması ve şer’an müstahik olmadan hiç kimseyi azl ve tecziye etmemesi, fukarayı himaye etmesi gibi güzel hallerini Arab tarihleri yazmak-

⁸² Cevami ul Hikâyat mukaddemesinden.

⁸³ “لا كلة حلت بالحل فصيرته كالمحبوب وكان له مملوك تبناه و صار يقول هو ولدى” در الحبيب في تاريخ حلب (Nur-iosmaniye kütüphanesi nüshası numara 3292).

⁸⁴ Aşık Çelebi’nin kaydından İshak adı verilen bir oğlu olduğu anlaşılıyor. Şakayık zeyli Atayı ise İshak ve İsmail adlarında iki oğlunun dünyaya geldiğini beyan ediyor (s 48) Aşık Çelebi’nin kendisiyle tanışıp görüştüğüne göre onun mütalesasını tercih etmek lâzımdır.

⁸⁵ Leylâ ve Mecnun hikâyesini kırk iki günde tamamlamıştır. Şu halde bu manzumesini 962 h 1555 m de yazmış olduğu tahmin olunur.

tadırlar⁸⁶. *Haleb*'te kadı bulunduğu sırada ora halkının kahveyi şarab içenlerin âdetleri üzere birbirlerine devr ederek içmelerini menetmiştir.

Tezkire sahibi Âşık Çelebi, ahabplarından olan Salih Çelebi'nin muidi Çorlulu Hatmî Çelebi vasıtasıyla Celâl Zâde ile görüşmüş ve fazl-ü kemali hakkında senasında bulunmuştur⁸⁷. Salih Çelebi'nin Sâlih ve *Salahî* mahlasıyla şiirlerini havi divanı vardır; nesir vâdisindeki kalemi şiirlerinden üstündür⁸⁸. Nesirde bazan münşiyane ve bazan da -Mısır tarihi mukaddemesinde olduğu gibi- bugün de seve seve okunacak surette sâde kalem kullanmıştır. Hüsni hattı gençliğinde Amasyalı Şeyh Hamdullah'dan yazmıştır.

Salih Çelebi'nin eserleri:

1 — *Belgrad Fetihnâmesi* 2 - *Rodos Fetihnâmesi* 3 - *Tarih-i Budin* 4 - *Tarih-i Sultan Süleyman* 5 - *Fîruzşâh menakıbı tercümesi* 6 - *Tarih-i Mısır* 7 - *Kitab ül Muhtasar fî ahval il beşer* 8 - *Cevami ul Hikâyat ve Levami ur Rivayat* 9 - *Leyla ve Mecnun manzumesi* 10 - *Dürer-i Nesayih* 11 - *Miftah şerhi ş haşiyesi* 12 - *Mevakıf şerhi hâşiyesi* 13 - *Vikaye şerhi hâşiyesi* 14 - *Islah ul izah hâşiyesi* 15 - *Tagyir üt tenkih adlı esere talikatı*. 16 - *Münşeat* 17 - *Divan*.

1 — *Belgrad Fetihnâmesi* :

Salih Çelebi'nin 1521'deki Belgrad seferinden bahseden bir eseri olduğunu kendisini yakinden tanıyan ve meclisine devam eden Âşık Çelebi ve daha sonra tezkire yazan -ihtimal ki Âşık Çelebi'den naklen- Kınalı zâde Hasan Çelebi beyan etmekte iseler de görmedim.

2 — *Rodos Fetihnâmesi* :

Âşık Çelebi ile Kınalı zâde Hasan Çelebi tezkirelerinde Salih Çelebi'nin böyle eseri olduğu zikredilmektedir. Bunun bir

⁸⁶ «... و ساع بعضی من يستحق المسامحة في بعض رسوم الحكمه وتحاشا عن اخذ الرشوة والى على نفسه لا يعزل عن وظيفة صاحبها الى بطريق شرعى فظهر له سخاء و شيع نفس و رعاية الفقرا لقلة مصرفه (Nuriösmaniye nüshası 3292) حلب در الحبيب في تاريخ حبیب عديم الزوجه والولد... »

⁸⁷ *Âşık Çelebi tezkiresi*.

⁸⁸ *Lâtîfî tezkîresi (matbû nüsha? s 218)*. Kınalı zâde şunları yazıyor: “Eğerçi edası ruşen ve vazih tarif ve tavsife lâyük ve Salih eşarı vardır; lâkin inşası eş'ar-ı dîlküşasından racih idüğü manend-i fevayih-i ud ve menâiyih-i Cud zahir ve layihdır” *Salih Çelebi maddesi* Tarih-i haleb müellifi “kahvenin devren içilmesini menettiği gün yanında idim, devirle içermisiniz diye bana da sordu, ben de evet dedim diyor.

nüshasının Viyana Millî kütüphanesinde 993 numarada bulunmakta olduğunu Prof. Babinger Osmalı tarihçilerine dair olan eserinde (s 101) ve A. Sırrı Levend gazavatnamede zikrediyorlarsa da görmedim⁸⁹. Âşık Çelebi'nin yazdığı üzere herhalde böyle eseri olacaktır.

3 — *Tarih-i Feth-i Budün*

Salih Çelebi'nin kendi el yazısıyle kaleme almış olduğu nüsha Topkapı sarayında Revan kitapları arasında 1280 numaradadır. Bunun ikinci bir nüshası *Tarih-i Öngürüs* adı ile yine Topkapı sarayında Üçüncü Ahmed kitapları 3096 numarada ve üçüncü bir nüshası da *Muhaçnâme* adıyla Üniversite kütüphanesinde 1285 numaradadır. Eser münşiyane ise de üslûbu güzeldir. Bir mukaddemeden sonra otuz dastane ayrılmıştır. Bu dastanların yirmi dördü Sultan Süleyman'ın *İstanbul*'dan hareketi, *Macaristan*'a geçmesi ve muharebeden sonra muzafferin *Budin*'e girmesini ve *İstanbul*'a avdetini beyan ediyor. Bundan sonra yazılan beş dastan ise *Anadolu*'da Alevî isyanı üzerine Vezir-iâzam İbrahim Paşa'nın o tarafa giderek isyanı bastırması ve otuzuncu dastan da Sultan Süleyman'ın *Vize* tarafına avlanmağa gitmesini zikreder.

Salih Çelebi'nin Budin tarihinin sonunda koyduğu yirmi beşinci dastandan otuzuncu dastana kadar olan kısım, *Tarih-i Sultan Süleyman* diye ayrıca bir eser telâkki edilmiş olmalıdır; filhakika bu sonraki dastanların *Budin* fethiyle hiçbir münasebeti yoktur. En son dastan ise Sultan Süleyman'ın *Vize*'ye ava gitmesidir.

4 — *Tarih-i Sultan Süleyman* :

Bu isimde bir eseri henüz görülmemiştir. Bunun yukarıda zikredilen tarihleri olması muhtemel olduğu gibi biraderi Mustafa Çelebi'nin *Tabakat ül-memalik* adlı eserinin bunun olduğunun zan edilmesinden ileri gelmiş olmalıdır.

5 — *Firuz Şah Menakibi tercümesi* :

Salih Çelebi'nin tercüme-i hali kısmında görüldüğü üzere 943 h 1536 m de *sahn-ı seman* müderrisi olduktan bir müddet sonra Sultan Süleyman'ın emriyle Firuz Şah hikâyesini tercümeye başlamış ve sekiz cild üzerine Farscadan Türkçeye çevirmiştir; Kâtib

⁸⁹ Die Geschitsschreiber der Osmanen und ihre Werke (Ord. Prof.) von Franz Babinger 1927 s 101 (Flugel Katalogu II, 216).

Çelebi, tercümenin Yavuz Sultan Selim'in emriyle yapıldığını beyan ediyorsa da isimde yanılmıştır. Salih Çelebi her cildin sonunda o cildi hangi tarihte ve kaç ayda tamamladığını göstermiştir.⁹⁰ Nitekim mütercim Topkapı sarayı Revan köşkü kitapları arasında bulunan 1485 numaralı dördüncü cildin sonunda : "Bu mecelle Türkçeye iki ayda tercüme olundu. Mütercim fakir Salih bin Celâl'in müsveddesidir ve Dar üs Saltanat ül Kahire-i *İstanbul*'da (tercüme) edildi emr-i pâdişah-ı âlempenah ile. Ebedî ömürleri ve devletleri paydar olsun âmin ya muin. Tarih-i hicretin dokuz yüz kırk altı senesinde tamam oldu sene 946" demektedir. Bu elimizdeki dördüncü cildin 951 (1544) senesinde Salih Çelebi'nin müsveddesinden naklolunduğuna dair kitabın sonunda "Tarih-i hicretin 951 inde müsveddesinden yazıldı sene 951" kaydı görülüyor.

Firuznâme tercümesinin tamamı bir arada bulunmayıp muhtelif ciltleri muhtelif kütüphanelerdedir. Üniversite kütüphanesinde baş kısmın ciltleri noksan olarak 1165 ilâ 1169 numaralarda beş cildi vardır. Belediye kütüphanesinde Muallim Cevdet kitapları yazmaları arasında da yine baş kısımları noksan 35 a ilâ 37 a numaralarda da üç cildi görülüyor.

6 — *Tarih-i Mısır-ı Cedid* :

Bazı İstanbul kütüphanelerinde nüshaları vardır⁷¹. Salih Çelebi 951 h 1544 de *Edirne*'de Sultan Bayezid medresesi müderrisi bulunurken *Haleb* mevleviyetine tâyin ve oradan *Mısır*'a gönderildiğini tatlı bir üslûp ile şöyle anlatıyor :

"Bu fakir-i bî mecal Salih bin Celâl bunun gibi pâdişah-ı âlicâhın zaman-ı ferhunda fâlinde ki hezar ihsanı ile mümtaz ve akran ve emsalim içinde serefraz olmuştum. Tarih-i mezkûrda *Edirne*-de Sultan Bayezid medresesinde müderristim; hemîşe celisim kitab ve enisim ders ve hitabdı; mesâil-i müşkile-i ulumda tahkik ve mebahis-i mûdıla-ı hadd-ü rûsumda tetkik ederdim. Âlemde bir hoş halim ve ferağ-ı bâlim var idi; hatırımdan dünya hevesleri dûr ve cihan arzuları mehcur idi; hemîşe kârım uzlet kâşanelerinde ihtifa ve ka-

⁹⁰ Osmanlı müelliflerinde dördüncü cildin sonunda görülen iki ayda tercümesinin bittiği kaydı bütün eserin iki ayda bittiği zannını vermiştir. Halbuki iki ayda tercümesi tamamlanan Menakıbın dördüncü cildir. Diğer ciltlerde tabii daha sonra tercüme edilmiştir. Zaten sekiz veya dokuz büyük vcilt olan eserin tercümesi değil yalnız okunması bile iki aydan ziyade sürer.

naat köşelerinde inziva idi. Dünya için ehline tenezzül ve tereddüd matbuum ve cah için çaha düşmek maksudum değil idi. Sahn-ı dünyada sürur gibi azadelik ve uğrun köşelerinde benefşe gibi üf-tadelik severdim; kendi halime şakir ve fakr-ü fakıma sabır idim. Lâkin kendüme bu huzuru pâyardar ve berkarar olur sanurdum. Nagâh az geçmeden gördüm, hâh nâhâh sürurum şurura ve huburum fütura mübeddel oldu. Emr-i pâdişahla bel takdir-i hükmüilâh ile darüleman-ı *Edirne*'den çıktım. Diyâr-ı Araptan Medine-i *Haleb*'e andan Dar ül Kahire-i *Mısır*'a azm itdüm.

“*Edirne*'den *Mısır*'a üç ay peyapey sefer ettim; bu yolda hezar zahmet ve bîşümar meşekkat çektim... Mesalik ve menazil ve me-abir ve merahilde hezar âsar-ı kadime gördüm ki her birin bir zamanda bir bülheves âbad etmiş, kendi gitmiş yerinde nişanını komuş, ad etmiş. Bunlardan bir zaman taaccübe kaldım ve deryây-ı fikre dalıp anlardan nice ibret aldım. Fenây-ı ömrün fenasını, dünyay-ı dehrin anâsını yâd edip derundan feryad ettim; baktıkça refikler (eski eserleri gezdirenler) her birinin binalarını zikrederler ben ise bennâlarını (Mimarlarını) zikrettim. Anların gözü ol âsar-ı kadime ve emakin-i haliyede benim gönlüm onları yapan ve yaptıran izâm-ı remime (çürümüş kemiklerde) ve ecsam-ı baliyede....

“Bu üslûbla diyâr-ı rum (Anadolu) ve Araptan ve arazi-i *Şam* ve *Halep*'ten.. Dâr ül Kahire-i *Mısır*'a erişerek gördüm. *Mısır*, (ü-mm-i) dünyadır dediklerini musaddak bir sivâd-ı cihan peymadır. Sergüzeştin bî gaye ve hikâyetin bî nihaye anladım, derun-ü bîrun-ı acayib asarla dolu ve garaib-i âhbarla memlû gördüm... Bunlardan hezaran hezar hisse ve ibret aldım ve nice zaman taaccüplerinde kaldım; gönlüme bu sevda düştü ki ahbar-ı mülk-i *Mısır* ve anın üzerine mürur eden asrı ve benî âdemden, evvel buna kim kudum

⁹¹ Salih Çelebi'nin *Mısır tarihi* nüshaları Ünivesite kütüphanesinde 4134, 4404, 9361, 2588, 1524, 778 numaralarda ve Topkapı sarayı Revan köşkü kitapları 1405, Süleymaniye kütüphanesi Esad Efendi kitapları 2176 ve aynı kütüphanede Damad İbrahim Paşa kitapları numara 920, yine o kütüphanede Halet Efendi kitaplarının ilâve kısmında 190 numaralarda vardır. Bazı Avrupa kütüphanelerinde de nüshaları bulunuyor. (bakınız *Franz Babinger Osmanlı tarihçileri s 100*) Halet Efendi nüshasının sonunda : “Ahval-i *Mısır*'dan beyanı ihtiyar olunan ahbar burada tamam oldu ve bu müsveddede mütercim fakir Salih bin Celal elinden tarih-i hicretin... dokuz yüz elli üçünde zilkade ayında tamam oldu. Ketebehül fakir Salih bin Celâl عني عهما “kaydı bu nüshanın bizzat Salih Çelebi'nin el yazısıyla yazıldığını göstermektedir.

etmiş ve imaretine cümleden akdem ikdam eden kimdi? ve sonradan dahi bu arza, Feraine ve Amâlikadan ve kayasire ve ekâsireden kimler hükmetmişler? ve bu mülke ne asıl pâdişahlar gelip gitmişlerdir. . . .

“Kütüb-i tevarih-i bulup alettafsil malûm idindim; selef-i ulema tevarih-i Mısır’a dair yazdıkları kitaplardan elime girenleri gözden geçirdim; cümleden eşbeh ve ecmelini ve ekmel ve mufasssalını ulema-i şafiyyeden Mevlanâ Şeyh Ta kiyy üddin Ahmed bin Ali’nin ki *Ibn-i Makrizi* demekle maruftur, كتاب المواعظ والاعتبار بذكر الخطط والآثار *Kitap ül Mevaiz vel itibar bi zikril Hittat vel âsar* adlı kitabını buldum ki hakka bu babta sahib yed-i beyza ve bazuy-ı tüvana göstermiştir. Anın içinden der hoşeleri çin eder gibi mühim olan ferayid fevaidini bennan-ı kalem ile dirdüm; silk-i araptan çıkarıp türki eda rişterlerine dizdüm.

Bundan gayrı كتاب المختصر في اخبار البشر *Kitab-ül- muhtasar fi Ahbar il Beşer* adlı kitab-ki kütüb-i tevarihten on üç mutavvel ve mufasssal kütüb’i muhtasareden ihtisar olunmuştur; Mısır’a müteallik bulduğum ahval ve ahbarı ve ulema-i müteahhirin-i Mısır’dan Suyuti’nin حسن المحاضرة في احوال كوكب الروضه *Kevkeb-ür Ravza* ve Hüsn-ül muhazara fi ahval-i Mısır-ıl Kahire demekle mersum kitaplarından ve sair Mısır ahvalinde ulemâ-i selef ve halef yazdıkları bazı resayilde gördüğüm havadis ve âsarı dahi ana zam ve ilhak edip cümlesinin hasılını cami bu bir kaç kürraris (fasikül) de nice nevadir-i ahbar yazdum”.

Celâl zâde Salih Çelebi Mısır tarihini 953 Zilkade ve 1547 Ocakta *İstanbul’a* geldiği zaman tamam etmiştir. Benim tetkik ettiğim müteaddid nüshalardan Esat Efendi kitapları arasındaki nüsha nesih hatla yazılmış olup güzel ve okunaklıdır.

Eserin başlangıcında tevhid, naat, çiharyar-ı güzün menakibi ve pâdişaha duayı havi kısımdan sonra ibtidadan 953 hicret senesine kadar Mısır ahvali, Fezail ve mehasin-i Mısır, vilâyet-ı mısırda olan tulsımlar ve bazı acaip şeyler, tufandan evvel Mısır hükümdarları, tufandan sonraki Mısır hükümdarları, Mısır diyarı ümerası, Çerkes Memlûkleri, define ve hazineler, Mısır mâbedleri, fezail-i Nil, İdüşşehid, Nil’in feyezanı, Mısır’ın sultanması, ehram, Ebülhevel’ler, dağlar, Mısır’ın maruf beldelerinden, İskenderiye ve diğer Mısır beldeleri ve buradaki tarihî eserler. Kahire’nin banisi ve şehrin büyümesi. Kahire’nin Fatımî

halifelerinden Müstansirbillah zamanında Emir-ül-Cüyûş Bedr-ül-Cemali zamanındaki îmarı.

Celâl zâde'nin bu Mısır tarihi İspanyolcaya da tercüme edilmiştir.⁹²

7 — *Kitab ül Muhtasar fi Ahbar-il Beşer ?*

Osmanlı müelliflerinde (c 2 s 279) Salih Çelebi'nin bu isimde bir eseri olduğu gösteriliyor ise de doğru değildir. Yukarıda Mısır tarihinin mukaddemesinde söylediği gibi eserini yazarken Makrizi'nin Hitatından istifade ettiği gibi *Eyubiyye* ailesinden Hama hükümdarı Melik Müeyyed İsmail'in *Kitab ül Muhtasar fi Ahval-ilbeşer* isimli eseriyle Abdurrahman Suybutî'nin *Kevekb ür Ravza* ve *Hüsn ül Muhadara fi ahbar-ı Mısır-el Kahire* adlı tarihinden istifade etmiş olduğunu söylemek istemiştir. Yoksa bu isimde bir eseri veya tercümesi olduğu henüz görülmemiştir.

8 — *Leyla ve Mecnun manzumesi :*

Salih Çelebi uzun yıllar bekâr yaşamış, ihtiyarlığında evlenerek İshak adında bir oğlu olmuştur. Bu çocuğun on yaşını geçkin olarak vefat etmesinden dolayı evlâd acısı kendisini fevkalâde müteessir ettiğinden bu teessürle 962 h Leylâ ve Mecnun hikâyesini kısa zamanda manzum olarak kaleme almıştır.

Baş tarafında tevhid, neat-ı şerif ve ashab-ı kirama sena ile başlıyor. Mesnevi tarzındadır. Naat-ı şeriften:

*Ne resul ol ki fahr-ı âlem
Dürr-i yekdane-i benî âdem
Gerçi mülk-i arabtan etti zuhur
Şeş cihat-ı zemini tuttu, o nur
Din-i islâmı kim âyan etti
Küfür namını bînişan etti.
Oldı âhir zamanda ol yüzü gül
Hâtem ül enbiya ve hatm-i rüsül
Hak kelâmın ki aşikâr etti
Okuyup halka dür nisar etti
Zâhir oldı şeyir-i islâm
Verdi kanun-ı şerî âna nizam*

⁹² Franz Babinger'in *Osmanlı tarihçileri* s 101.

*Daveti âm olup kamu halka
İrdi âğazı garb ile şarka*

Pek suzişli parçaları ihtiva eden manzumesinin “*Ağaz-ı kıssa-i pür gussa-i Mecnun ve Leylâ*” kısmına şöyle başlıyor :

*Fars dilinde ibtida üstad
Söze bu resm ile urur bünyad
Var idi dir meğer ol ilde
Arab içre olan kabâilde
Âmir adlu kabileden bir er
Haylı dâânâ idi ve ehl-i hüner
Hasebiyle nesebiyle kâmil idi
Gün gibi lutfı halka şâmil idi.
Âd-u san ehli idi gayette
Mülk-ü maliyle ol vilâyette*

Salih Çelebi bir kıta ile Leylâ ve Mecnun kıssasını kırk iki günde ve 962 tarihinde nazmettiğini söylüyor⁹³. Elimizdeki nüsha Salih Çelebi'nin sağlığında 969 h 1561 de ihtimal ki aslından istinsah edilmiştir⁹⁴. Salih Çelebi bir de Hamse kaleme almak istemişse de henüz görülmediğine göre belki kuvvede kalmıştır.

Elimizdeki Leylâ ve Mecnun nüshası Nur-ı osmaniye kütüphanesindeki divanının sonunda bulunmaktadır. Yazısı pek nefis talik hatla yazılmış olan nüshanın cildi de pek güzel olup saraydan çıkmıştır. Ve 3846 numarada kulunmaktadır.

9 — در نصایح *Dürer-i Nesayih* :

Celâl zâde altmış ile yetmiş yaş arasında gözlerine gelen zaaf dolayısıyla inzivaya çekilmiş ve bu sırada nefsin sulaine cevab ve başkalarına nasihat yollu *Dürer-i Nesayih* adını verdiği seksen beyitli

⁹³ Leylâ ve Mecnun hikâyesinin sonunda :

*Dür-i mensurı bu kıssa bahrinin
Kırk iki günde olundu nazm hep
Sâna tarihin verir bunun haber
Ayn-ı nazm-ı fa ve sin lam-ı leb*

⁹⁴ En nihayetle :

« تمام شد کتاب لیلا و مجنون من کلام اعلم العلماء و افصح الفصحا صالح چلی المشهور
بجلال زاده بتاريخ سنه تسع وستين و تسعمایه علی يد اضعف الکاتبین عبد الواحدی غفره و ذنوبه
kaydiyle istinsah tarihi ve Abdülvahid adında bir kâtip tarafından
yazıldığı görülüyor.

manzume kaleme almış ve dostlarından birisi ekserisi tamiye ve muammayı havi olan bu manzumenin yine kendisi tarafından şehrini rica etmesi üzerine her bir beyti ayrı ayrı şerh etmek suretiyle bu eseri vücuda getirmiştir. *Dürer-i Nesayih* divanının sonunda ve bundan başka ayrıca Üniversite kütüphanesinde 3046 ve 3094 numaralarda bulunmaktadır ⁹⁵. *Dürer-i Nesayih*-in birinci beyti :

*Kismet-i rûz-ı ezel sana belâdır diken
Kaçma belâdan sakın sen bu belâyı beğen*

Son beyit :

*Dinle sözün Salih'in tecrübe kıl kim sahîh
Hads-ü-cinsiyledir söylediği her sühan
Dürer-i nesayihdürür bahr-ı cihan içre bu
Müfterlün failün müfteilün failün.*

10 — جوامع الحکایات و لوامع الروایات *Cevami ul Hikâyat ve Levami -ur- Rivayat* tercümesi :

Bazı İstanbul kütüphanelerinde nüshaları bulunan ⁹⁶ *Cevami -ul-hikâyat ve Levami -ur- Rivayat* tercümesinin aslı Farsca olup Cemalü d-

⁹⁵ Güzel talik ile yazılmış olan 3094 numaralı nüsha yirmi varak olup mukaddemesinde şöyle diyor :

"Bu varaklar tabakların dest-i zebanile sadef-i sineden çıkardığı leal ile mâli eden Salih bin Celâl eydür; çün sinin-i ömr-i güzerandan sinnim hesabı mabeynes sittin ve sebine yetmişti. Şebab halleri yel gibi şitab ve şib alâmetleri ateş gibi iltihab etmişti. Nâgâh emr-il-lah ile hezar bela ve mihnete ve عا ana ve meşakkate giriftar oldum ki cümleden es'ab ve etabı ihtilâl-i mizac la kuvve-i basıraya gelen zaaf-u kemaldir. Bari bu belalar ibtilasıyla hemîşe dilgir ve عا ana'lar istilâsiyle hemvare tîre zamir olıcak sual-i nefsin cevabında ve gayrın nush ve pendi bâbında ki Dürer-i Nesayih ile mevsum olan Cevahir-i Ebyat nazm ettim. Bu esnada ehl-i dâniş arasında meşhur olıcak anlardan bir dilnûvaz-ı suhan perdaz her ne kadar Türki ise bu ebyatın binası lâtif ve icaz üzere olmağın bunlardan az beyit vardır ki anda tamiye ve elgaz olmaya. Ebkâr-ı maanisi yüzünden keşf-i hicap ve ref'i nikaba tamam ihtiyaç vardır. Mensur ibariyle şerh ve beyan ile âyân lutf-ı nâzımdan emr-i bedî değildir, Dedüğü bahisten mes'ulünün kabulünde matlâdan maktaa varınca her beytin bu veçhile şerhine ağaz olundu".

⁹⁶ Görülen nüshalar Hekimoğlu Ali Paşa kitapları 603, Topkapı sarayı Revan köşkü 1085 Millet kütüphanesi Reşid Efendi kitapları 723 ve Nur-ı İosmaniye kütüphanesi 3232 ve 3274 numaralarda bulunmaktadır. Sultan Süleyman'ın mührünü havi olup saraydan çıkmış ve musahib Mustafa Paşa muhalledatından alınmış bir cild Husrev Paşa kitapları arasında 499 numarada bulunmaktadır.

din Mehmed Avfî'nin eseridir. Avfî bunu Vezir Nizamülmülk namına telif etmiştir. Müteaddid tercümeleri olan Cevami ül hikâyatın bu tercümesi de Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu şehzade Bayezid'in emriyle Salih Çelebi tarafından yapılmıştır⁹⁷. Salih Çelebi'nin tercümesine esas olan nüsha Hekimoğlu Ali Paşa kitapları arasında 609 numarada bulunan nüshadır; Salih Çelebi kendi el yazısıyla olan *Cevami ul Hikayat*'ın ikinci cildi de yine aynı kütüphanede 603 numarada bulunmaktadır. Salih Çelebi'nin el yazısıyla olan birinci cild henüz görülmemiştir. İkinci cilt ise onbirinci baktan başlamaktadır. Eser muhtelif mevzulara göre hikâyeleri havidir.

Salih Çelebi, *cevami ul hikâvat*'ın ikinci cildini 19 cemaziyelâhır 964 ve 19 Nisan 1557 de Eyyub'daki evinde tamamlamış olduğunu bu cildin sonunda beyan etmiştir⁹⁸. Bu cild büyük kıtada olup Topkapı sarayı Revan köşkü kitapları arasında bulunan Üçüncü cilt ise 965 Muharrem ve 1557 Ekim'de tamamlamıştır⁹⁹. Nuri-osmaniye nüshaları ayrı ayrı birer cilt halindedir.

Cevami ul Hikâyat aslı gibi dört kısım üzerine tercüme edilmiş olup her bir kısım yirmi beş baba ayrılmıştır. Birinci kısım Allahı, Peygamberleri, keramat-ı evliyayı, Arab ve Acem pâdişahlarını, hülefay-ı raşidini, adaleti, pâdişahlara müteallik ahvali, pâdişahların siyasetlerini, tevki ve hükümlerini (fermanlarını) firaset ve kıyaset ehli kimseleri, rey ve tedbirlerin faidesini, vezirlerin ahvalini, bahadırılığı, âlim, zahid, vaiz ve kadıları, zemin ve zamana muvafık nükte ve güzel sözleri, pâdişah nedimlerinin lâtifelerini, tabipleri, ilâçları, muabbirlerin lâtif tâbirlerini, şairelerin rengin sözlerini, sâzende ve gûyendelerin lâtifelerini, seri ul intikal olanlara, vezirlere dair sözleri ve münasib hikâyeleri havidir.

⁹⁷ *Cevami ul Hikâyat*, İkinci Murad'ın emriyle hocası İbn-i Arabşah ve İkinci Bayezid'in oğlu Şehzade Mehmed'in emriyle şair Necati taraflarından da Türkçeye çevrilmiştir. İbn Arabşah tercümesi Ayasofya kütüphanesinde 3167 numaradadır.

⁹⁸ Salih Çelebi, kendisinin kalemiyle olan Hekimoğlu Ali Paşa nüshasının sonunda :

تم كتابة وترجمة على يد العبد الفقير صالح من جلال الحفیر عفی عنهما فی اليوم التاسع عشر من شهر آخر الجمادین من شهر سنة اربع و ستین و تسعمایه بقصبة ای ایوب الانصارى رضی الله عنه kaydıyla ikinci cilt tercümenin bittiği sene ve ayı göstermektedir.

⁹⁹ Topkapı sarayı Revan köşkü kitapları arasında 1086 numaralı nüshada da :

"Cevami ul Hikâyat ve Levami ur Rivayat kitabının Türkçe tercümesi tamam oldu.Tarih-i hicretin 965 inci yılının Muharremül haramın evayilinde Kostantinye şehri civarında Ebu Eyüp Ensari kasabasında" tamamlanmış beyan ediliyor.:

İkinci kısımda haya, meskenet ve tevazû, himmet, edeb, rahm, şefekat, tevekkül, sahavet, kerem, bahadırılık, sabır, şükür, cürmün afvına ve saireye dair hikâyeler.

Üçüncü kısım, Halkın fena huylarına dair olup bu da yirmi baba ayrılmıştır; hased, hırs, tamâ, yalan, hasislik vesaire hakkında münasib hikâyeler.

Dördüncü kısım ise acayib ve garayib denilerek bunda da pâdişahlara hizmetin faidesi, pâdişahların sanat ve hüner sahiplerine ih-sanları; beynelhavf ver reca vaziyeti, duaların tesirini, fal açmak, eşyanın havas ve tesiri, yollar, memleketler, tılsımlar, kuşlar, yırtıcı hayvanlara ve saire dair kıssa ve hikâyeler.

Cevami ul hikâyat'ın 644 varak olan Millet kütüphanesi Reşid Efendi kitapları nüshasının sonunda

*Mefhar-ı evlâd-ı Osmân-ı kiram
Sâhib-i vâla ü in'âm-ı mezid
Layik-i tac-ı serir-i saltanat
Yâni Şâhzâde Siultan Bayezid*

kıtası vardır¹⁰⁰.

II — *Miftah şerhi hâşiyesi* :

Seyyid şerif Cürcanî'nin belagatten *Miftah ul ulum* şerhine¹⁰¹ Celâl zâdenin haşiyesi olup adı *ناقد الرأي في قواعد الفنون* Nakid ür reyeyin fi Kavaid il fenneyn'dir. Bir nüshası Süleymaniye kütüphanesinde Damad İbrahim Paşa kitapları arasında 894 numarada bulunmakta olup Arabçadır.

¹⁰⁰ Salih Çelebi Cevami ul Hikâyat mukaddemesinde şöyle diyor :

"Mütekaid olup... bu fırsatı ganimet bilip şeb-ü ruz evkat-ı ibadetten fazıl olan evkatımı tasnif-i kütüb ve resail ve telif-i ulum-ı evahır ve evail işgaline sarf-ı eylemeye azimet ettim... nagâh hazret-i Şehzade-i Civanbaht... Bayezid ibn-i Sultan Süleyman atabe-i aliyyelerinden *Cevami ul Hikâyat ve Levami ur Rivayat* ismiyle mevsüm Parsi dilde kütüb-i tevarihten mufasssal ve mutavvel bir kitabı mükemmel vasil oldu; Pariiden Türkçeye tercüme olunmasına ferman olunmuş... ferman-ı hümayunları hüsn-i kabul ile telâkki olundu ve bî ihmal ve bî imhal tercümesine şurû olup bu hidemat edası canımıza minnet bilindi".

¹⁰¹ *Miftah ul ulum* 626 h 1229 m senesinde vefat eden Allame Siracüddin Sekkaki'nin belagatten muazzam bir eseri olup bir çok şerh, haşiyeler yazılmıştır. Salih Çelebi bu haşiyelerden Cürcanî'nin şerhine haşiye yazmıştır.

12 — مواقف *Mevakıf şerhi hâşiyesi* :

Seyyid Şerif Cürcanî'nin kelâmdan Mevakıf şerhine hâşiyeye yazmıştır arapcadır.

13 — وقایه *Vikaye şerhine hâşiyesi* :

Burhan üş şeria Mahmud bin Sadr-üş şerianın fıkıhtan Hidâye meselelerine dair *Vikaye* adlı eserinin şerhlerinden birisine hâşiyesi, olup arabcadır.

14 — اصلاح الايضاح *Islâh ul İzah hâşiyesi* :

Salih Çelebi'nin hocası İbn Kemal Ahmed Şemseddin' in fıkıhtan *Islâh-ul Vikaye el müsemma bilizah* adlı eserine bir hâşiyeye yazarak (*Hâşiyeye alel-ıslâh ve el izah*) adını vermiştir. Bu hâşiyenin bir nüshası Süleymaniye kütüphanesinde Damad İbrahim Paşa kitapları arasında 512 numarada bulunmakta olup Arabcadır.

15 — Tagyir üt Tenkih talikası :

Celâl zâde yine üstadı İbni Kemal'in usul-i fıkıhtan *تغییر التفتیح* Tagyir üt Tenkih adlı eserine de talikatı vardır.¹⁰²

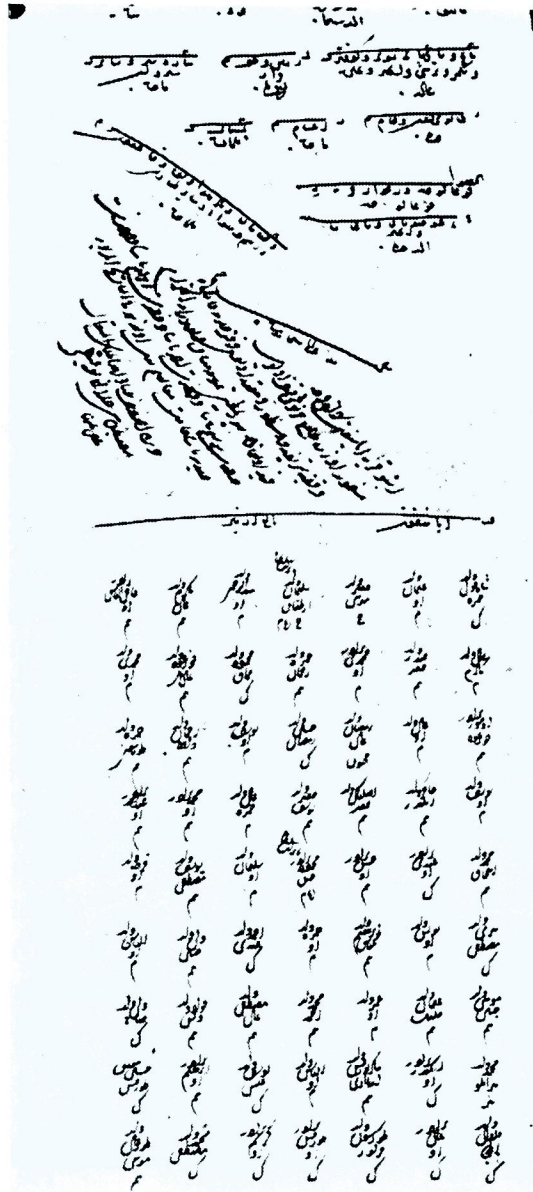
16 — Münşeat :

Salih Çelebi'nin bir müseati olduğu Osmanlı Müelliflerinde zikredilmiş ise de (C, 3, S 279) görmedim. Mamafih bir çok eser ve nazım kaleme almış olan Celalzâdenin müseati olduğunda şüphe yoktur. Merhum Bursalı Tahir bey gördüğü bir çok eserleri nerelerde gördüğünü eserinde yazmadığından ben de aramama rağmen tesadüf etmedim.

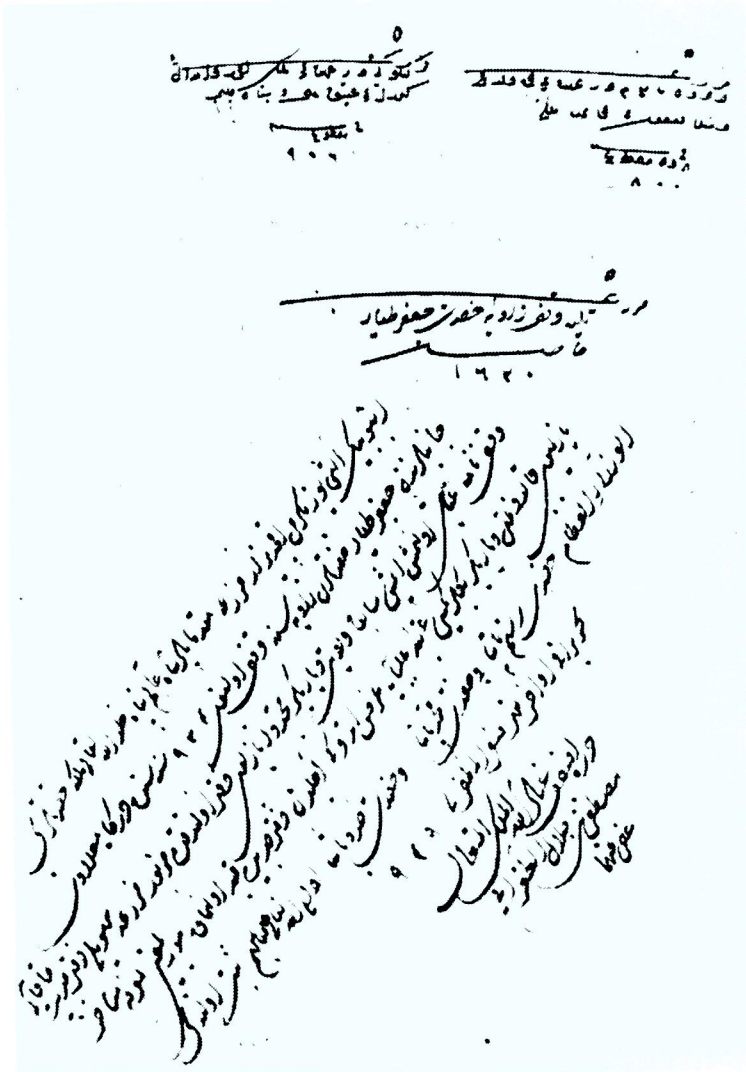
17 — Divan :

Salih Çelebi üç lisanda şairdir. Kendisinin son zamanlarında gözlerine perde geldikten sonra hatırında kalan manzumelerini okuyarak yazdırmıştır. Divanının tezhibli ve güzel talik ile yazılmış saraydan çıkmış bir nüshası Nur-ıosmaniye kütüphanesinde 3846 numarada bulunmaktadır. Durmadan çalışan bu büyük âlim zaaf-ı basra mübtelâ olunca okuyup yazamadığından müteessiren bu acıklı halini divanın mukaddemesinde şöyle anlatıyor :

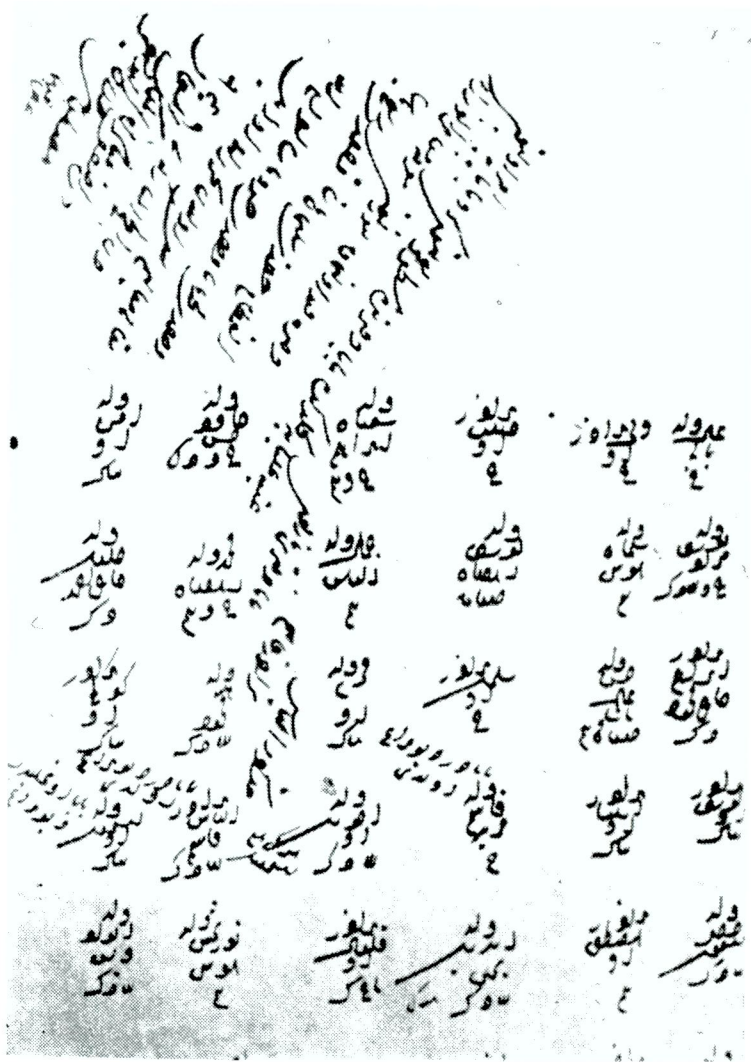
¹⁰² *Keşfüz zünun (Maarif Vekâleti neşrinyatından c I s 199 ve Osmanlı müellifleri c 2 s 279.*



Res. 2 -- 996 No. lu tahrir defterinde Celâl Zâde'nin el yazısıyle tashihi



Res. 3 --- Celâl Zâde Mustafa Çelebi'nin kendi el yazısıyle 585 No. lu
Konya tahrir defterinde tashihi



Res. 4 — Celâl Zâde'nin 51 No. lu Bolu tahrir defterindeki bir tashihi



Res. 5 — İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesinde 562 No. da bulunan
Selimnâme'nin birinci sahifesi

جنابن ایلدوب مظهر کناهه	نشان اتدی مبارک جسم آه
شهر پاشا صا قما دی بلودن	عدو کیسی چکوب عسکر دعان
سپه اولدت دعایه ذات پاک	مشرق ایلدی تیغخت خاک
قرین رحمت حق اوله روحی	
بهشتی ای بولدر ایلر فتوحی	
مرحوم فردوس اشیانک وفائی تاریخی در	
روحی سلطان سلیمک یا الله	غرق رحمت قلب حق قانع
کیم وفا یتنه افکد تاریخ در	اهل ایمان روحی ایلر فانی
بو غزوات بخت آیات حضرت سلیم خانی و جهاد نصرت غایای طریقی تحریر و تحقیق تاریخ هجرت طغوز یوز طغان مکرنا لک شهزادند ماه صفر ختم الله الحیر و الظفر اوچ کونجه کوننده مؤلف کار بره غت رهنه طوقی چیلو لک غفر الله ذنوبه و ستر عیوبه فرزند دلا محمد مستند کاندن بنایت الله الملک العلم اختتام بولدی رحمت اولی کریم جانکر نظر شریفی متعلق اولر قدر دعا خیر بر باد اول اواده دعایه ایله ۲	

Bu elest bezminin mest-i bigeranı ve bu sekranlar cem'inin bî serrv-ü sâmam.

Yoğiken bâde hârın akl-u hûşi
Ezel meyhanesinin bâde nuşi

Sâlih el maruf bicelâl zâde Zadullahü taalâ zâde ider (eydür). Ol zaman ki evvel-i evân-ı şebabdan şıtab eden ömür kafilesi menzil-i heftade yetmişti; bu miyanda hezar meşekkat ve belâ ve renc-ü anâ tahsil ettiğim ulumı tekmil eyledim ve âlemde şuru ettiğim cüz'î ve küllî ulum-ı maariften az nesne kaldı ki ana âlim ve ârif olmayım" bu tahsilin dünyevî iyiliklerini ve faide ve semeratını gördüm "halime münasib nice âli manasiba vali oldum; nihayet avahir-i ömürde, ettiğim keseret-i mütaleat ve tahrirat ile zaaf-ı basar âriz oldu. Çeşm hadikasından hadeke-i abdarın nur ve tâbı eksilmeğe ... yüz tuttu ve bu câm-ı musaffanın ruyi dondu şöyle ki kâğıd-ı beyaz kâfurisi üzerinde sevad-ı hatt-ı müşkini mur ayağı veya örümcek ağı gibi seçerdim; ulum-ı şetta'dan musannefatım evrakı beyaz olmadın müsvadat içinde kaldı; güya âb-ı hayat zulmatta ve aynı-ı âfitab gayn içinde nihan oldu. . . Min bâd leyl-ü nehar beytül ahzanımda yargarım gam-u efkârdı; şöyle ki hanede mescuna ve viranede mecnuna döndüm; muttasıl kendümle söyleşür ve kelâm-ı nefis ile eğlenürdüm; gâh yiğitlik âleminin şeydalıkların anardım ve gâh pirlik zamanının nâ peydarlıkların. gâh bî ihtiyar ağlar, gâh sine cerahatin merhem-i sabr ile bağlardım: haliya hassa-i basar süstlüğü ve ten nâ dürüstlüğü ve dil hastalığı ve hatır şikesteliği zamanındaki şeb-ü ruz efkârla eğlenürin; anların bazıları hatırıma düştü; bu perişan evrakım yazdırdım tâ sahife-i rüzgâr üzere bu mecmua-i eş'ar benden sonra ehl-i uşşaka yadigâr kala."

Divan malûm tarzda münacat tevhid, nât ile başlıyor. Sonra pâdişaha, İbrahim ve Ayas Paşalara ve hocası İbni Kemal'e söylenen kasideler ¹⁰³ ve anı müteakib gazeller geliyor. Salih Çele-

¹⁰³ İbn-i Kemal hakkında söylediği kasideden üç beyit :

İlm-i dinin şimdikim sensin imam-ı âzamı
İçtihadındır eden müşkillerin şer'in beyan
Aldı gitti Rumdan her mülেকে nâmun saba
Mışk bârın bağladı sankim hatadan kârban
Âkibet bilmiş olursun âftâb-ı şer-ü din
Nam-ı Mahmudın ezel Ahmed komuş bir kârdan

bi'nin manzumeleri aşikane, rindane ve şuhanedir. Bir naat-ı şerifinden :

*Acep hayrette kaldım ben, hidayet Yâ Resulallah
Ne tahsil-i metâl-ib var ne tâat yâ Resulallah
Halayık cümle yer yer hep huzur-ı hakka vardıkta
Kerem kıl Sâlihi etme melâmet yâ Resulallah*

Divanından bazı beyitler :

*Hâlin üzere kâkülün bükümleri neyler dedim
Dedi bu dâm ile çok canlar şikâr etsem gerek*

*

*Nakş-ı hüsn-ı yari ko tahsin anun üstadına
Saliha bakidir ol nakş-ü nigâr elden gider*

*

*İhtiyari düşmedim mihrine ol mehparenin
Ruhleri [آل] âl eyledi geçdi bana gisusı bend*

*

*Felekten geçdi efganım der-i dildare irmez mi?
Kemend-i ah irişmez ne yüce Astandır bu!*

*

Divanında ve şüara tezkirelerinde görülen son demlerinde söylediği şimdengeru redifli meşhur gazeli :

*Âhir oldu ömür çun geçti heva şimdengeru
Nideyin el verdiğin dünya bana şimdengeru
Pirlik hengâmı geldi gitti eyyam-ı şebab ¹⁰⁴
Su gibi dil tıflı akamaz her yana şimdengeru
Tair-i kudsiydi dil andı tecerrüd âlemin¹⁰⁵.
Cîfe-i dünya gamı düşmez ana şimdengeru
Ben cihan sevdalarından çektim el ey müddei
Serbeser kavgay-ı dehri al sana şimdengeru
Bir gün ağâh olmadın düş gibi geçti mâ meza
Saliha halin n olur bari ana şimdengeru*

¹⁰⁴ Bu mısra tezkierelerde “Pirlik hengâmıdır iriştı eyyam-ı sükûn” tarzındadır.

¹⁰⁵ Divanında bu mısra “Tâhir-i kudsidi nefis andı tecerrüd âlemin” ve Atayi’de de “Tair-i kudsi-i ruh andı tecerrüd âlemin” olarak yazılmıştır.

Gerek divanının mukaddemesinden ve gerek Atayî'nin kayıtlarından anlaşıldığına göre mevcut eserlerinden başka müsvedde halinde kalıp beyaza çekilmeyen eserleri de varsa da gözlerine arız olan illet sebebiyle bunlar meydana gelememiştir. Salih Çelebi'nin Şakayik-i Osmaniye tarzındaki Osmanlı ulemasının bazı menkibelerini havi bir eser hazırlamakta iken vefatı vuku bulduğunu Atayî yazı yor¹⁰⁶.

Mustafa ve Salih Çelebilerin kardeşleri olan Ataullah Çelebi'nin değerli bir zat olduğunu *Kühül ahbar* da Âli yazıyorlarsa da¹⁰⁷ tercümeihali bulamadık. Salih Çelebi kıymetli talebeler yetiştirmiştir. Bursalı Rahmi, Üsküplü Riyazî, *Çorlulu Hatmî* bunlardandır¹⁰⁸.

¹⁰⁶ *Şakayik zeyli Atayî s 49.*

¹⁰⁷ Âli, Nişani mahlaslı Celâl zâde Mustafa Çelebi'nin tercüme-i halinde (basılmamış *Kühül ahbar* C 2 s. 167) "Üç biraderdi, üçü de maarif ve letayifte birbirlerine hemser idi. Biri mevaliden Salih Efendi idi ki şiir ve inşada bir namdar hünerver idi; biri dahi Ataullah Bey idi ki Atâyî mahlası ile zümre-i şuaraya ser defter idi..." dediği halde eserindeki şuara kısmında bahsetmemiştir.

¹⁰⁸ Celâl zâdeleri yazarken eserlerinin tetkikinden başka aşağıdaki eserlerden istifade edilmiştir :

Şakayik-i Numaniye tercümesi (Mecdî) *Şakayik Zeyli Atayî, Kühül ahbar* (Âli) basılmamış ciltler, *Peçevi tarihi*, Hammer (*Ata Bey tercümesi*) *Feridun Bey Münşeati*, *Keşfüzzünun* (Kâtib Çelebi) *İzah ül Meknun* (*Keşfüzzünun zeyli*- İsmail Paşa) Osmanlı müellifleri (Bursalı Tarhîr Bey) *Eyyub Rehberi* (İsmail Hakkı Uzunçarşılı) *Hadika-ül Cevami* (Hafız Hüseyin Ayvansarayî) yine aynı zatın *Vefiyet mecmuası*, *Tuhfet ül Hattatin ve Mecelletün Nieab* (Müstakim zâde) *Sehi Bey*, *Aşık Çelebi Lâtîfî*, *Kınalızade Hasan Çelebi*, *Riyaz-ı, Beyani*, *Kaf zâdetekireleri*, *Sefinet ür Rüesa* (*Resmî Ahmed Efendi*) *Dürrül Habeb fi Tarih-i Ayan-ı Haleb* Nur-ıosmaniye 3292 (Mehmed bin İbrahim Halebî) *Tarih-i Silsile-i Ulema* (Süleymaniye kütüphanesi Esad Efendi kitapları 2142) *Sicill-i Osmani* (Mehmed Süreyya) Celâl zâdeler maddesi (*İslâm Ansikolopedisi - Tayyîp Gökbilgink Ayine-i Zurefa* (Osmanlı Tarih ve Müverrihleri) *Şiir mecmuası* (Topkapı sarayı Bağdad K. kitapları numara 406 (Pervane bin Abdullah) *Gazavatnâmeler ve Mihâl oğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi* (Türk Tarih Kurumu yayınlarından, Ağâh Sırrı Levend) *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi c I s 293, 294.*

Die geschichtsschreiber der Osmanen und ihre werke von Franz Babinger 1927 Leipzig.

Tebliğ :

HATAY VİLÂYETİNDE YENİ ARAŞTIRMALAR

MUZAFFER ŞENYÜREK

1958 yılında Hatay vilâyetinde Mağracık köyü yakınında bulunan bir mağarada Türk Tarih Kurumu adına yaptığım sondajda mağaranın ağız kısmında sarı bir toprak tabakası içinde Üst Lövaluvazo-Musteriyen kültürü temsil eden sileks aletler buldum. Deniz seviyesinin 83 metre üstünde duran bu yeni mağarada Paleolitik kültür tabakasının altında deniz kumu ile karşılaşmıştır. Bu yeni araştırma esnasında aynı zamanda Saylıca ve Batıayaz köyleri yakınında kalker içinde açılmış tabii mağaralar gördüm ve Altındere (Avratlar deresi) yeni Paleolitik nünuneler topladım.

Communication :

NEW RESEARCHES IN THE HATAY PROVINCE

MUZAFFER ŞENYÜREK

In the test excavation, carried out in 1958 under the auspices of the Turkish Historical Society, in a cave near the village of Mağracık in the Hatay province, I found flint tools representing the Upper Levalloiso-Mousterian culture in a layer of yellow earth at the mouth of the cave. In this cave, which is about 83 meters above sea level, marine sand was encountered below the Palaeolithic stratum. During these new researches I have also observed some natural caves formed in limestone in the vicinity of the villages of Saylıca and Batıayaz and collected new Palaeolithic specimens at Altındere (Avratlar deresi).

1957 YILININ İKİNCİ YARISINDA T. T. K. KÜTÜP- HANESİNE GELEN KİTAP VE DERGİLER

- AÇOĞLI'IG DE DARON, ETIENNE : *Histoire Universelle par Etienne Açoğli'ig de Daron. Traduite de l'Arménien et annotée par E. Dulaurier. Première Partie.* Paris. 1883 Ernest Leroux. 204 S. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes. 4° (B-3687).
- AFETİNAN : *İstiklâl Savaşı Dumlupınar Zafer Âbidesi ve tesisleri için proje ve plânlar.* 12 S. 15 Pl. 8° (A. II-165).
- ALFÖLDI, ANDREW : *A conflict of ideas in the Late Roman Empire. The clash between the Senate and Valentinian I. Translated by Harold Mattingly.* Oxford 1952 Clarendon Press. VI + 151 S. 8° (A. II-158).
- ALFÖLDI, ANDREW : *The conversion of Constantine and Pagan Rome. Translated by Harold Mattingly.* Oxford 1948. Clarendon Press. VI + 140 S. 8° (A. II-159°).
- ALİ-ZADE, A. : *The agrarian system in Azerbaijan in the XIII-XIV centuries.* Moscow 1957. 6 S. = Paper for the XXIV International Congress of Orientalists. 4° (B-3669).
- ALLEN, W. E. D. : *Caucasian battlefields. A history of the wars on the Turco-Caucasian border 1828-1921.* Cambridge 1953 University Press. XXI. + 614 S. 8 plans 37 harita. 8° (A. II-220).
- ANDRIOTIS, N. P. : *Dictionnaire Etymologique de Grec moderne.* Athènes 1951. 12 + 312 S. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 24. 8° (A. II-129).
- ANGEL, J. LAWRENCE : *Troy, the human remains.* New Jersey 1951 University of Cincinnati. 40 S. 14 plans. = Supplementary Monograph 1. 4° (B-3239).
- ANHEGGER, DR. ROBERT - DR. HALİL İNALCIK : *Kânünnâme-i sultani ber mucib-i 'örf-i Osmani. II. Mehmed ve II. Bayezid devirlerine ait yasakname ve kanunnameler.* Ankara 1956 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XXIII + 97 S. 38 plans. = Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XI. Seri-No. 5. 8° (A. II-168).
- ARGENTI, PHILIP P. : *Diplomatic archive of Chios 1577-1841.2 cild.* Cambridge 1954 University Press.. 8° (A. II-263).
- ARMAOĞLU, DR. FAHİR : *Amerikan-Japon münasebetlerinin on yılı. 1931-1941.* Ankara 1957 Ajans-Türk Matbaası. IX + 244 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 74-56. 8° (A. II-211).
- ATABİNEN, REŞİD SAFFET : *Esquisse d'une histoire rationnelle d'Attila dans les Gaules.* İstanbul Çituri Biraderleri. 31 S. 8° (A. II-170).
- Atti del Congresso Interntaionale Roma 4-11 Settembre 1955.* Roma 1957 Tipografica Cas-taldi. 879 S. = Comitato Internazionale di Scienze Storiche. 8° (A. I - 160).
- AWDIJEW, W. I. : *Der wirtschaftliche und kulturelle gegenseitige Einfluss Aegyptens und seiner Nachbarländer im 2.-1. Jahrtausend vor unserer Zeitrechnung.* Moskau 1957. 8 S. = Vortrag auf dem XXIV. Internationalen Orientalistenkongress. 4° (B-3677).

- AX, DR. PETER : *Die Gnathostomulida, eine rätselhafte Wurmgruppe aus dem Meeressand*. Wiesbaden 1956 Franz Steiner. 32 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1956, Nr. 8. 8° (A. I-9951).
- AYALON, DAVID : *L'esclavage du Mamelouk*. Jerusalem 1951. V + 67 S. = Oriental Notes and Studies published by the Israel Oriental Society No. 1. 8° (A. II-223).
- AZZAVİ, ABBAS : *Abdulgaffar el Ahras mecmuası. Neşreden Abbas Azzavî*. Bağdat 1949. 142 S. 8° (A. I-8685).
- AZZAVİ, ABBAS : *El Kâkâîya fi't'tarih*. Bağdat 1949. 146 S. 8° (A. I-8684).
- AZZAVİ, ABBAS : *Tarih ül-Yezidiyye*. Bağdad 1354 (1935). 229 S. 8° (A. I-8683).
- BABINGER, FRANZ : *Mehmed's II. Heirat mit Sitt-Chatun (1449). Der Islam XXIX, 2 (1949)'dan ayırbaşım*. Berlin 1949 De Gruyter. S. 217-235. (A. I-8312).
- BABINGER, FRANZ : *Das Rätsel um die Goldbeute von Byzanz (1453). ZDMG 107 No. 3 (1957)'den ayırbaşım*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner. S. 539-550. 8° (A. II-337).
- BABINGER, FRANZ : *Sultanische Urkunden zur Geschichte der osmanischen Wirtschaft und Staatsverwaltung am Ausgang der Herrschaft Mehmed's II., des Eroberers. I. Theil: Das Qanunname-i sultani ber mudscheb-i 'örf-i 'osmani (Handschrift ancien fonds turc 39 der Bibliothéque Nationale zu Paris)*. München 1956 Verlag Oldenbourg. XIV, 306 S. = Südosteuropäische Arbeiten 49. (A. II-185).
- BAKER, W. P. + *The English Village*. London 1953 Oxford University Press. 224 S. = The Home University Library of Modern Knowledge 224. 8° (A. II-335).
- BALABUSHEVICH, V.V. : *Some problems of Soviet Indology*. Moscow 1957. 4. S. = Paper for the XXIV. International Congress of Orientalists. 4° (B-3678).
- BARAKATULLAH, PROF. MUHAMMED : *The Khilafet*. London 1924 Luzac. IV + 97 S. I planş. 8. (A. II-230).
- BARKER, SIR ERNEST : *Political thought in England 1848 to 1914. 2. ed.* London 1954 Oxford University Press. 232 S. = The Home University Library of Modern Knowledge 104. 8° (A. II-349).
- BARTHOLD, V. V. : *Four studies on the history of Central Asia. Translated from the Russian by V. and T. Minorsky. Vol. I*. Leiden 1956 Brill. XVI. + 184 S. 8. (A. II-166).
- BAUMONT, MAURICE : *La faillite de la paix (1918-1939). 3. ed. 2 cild.* Paris 1951 Presses Universitaires de France. = Peuples et Civilisations, Histoire Générale. 8°. (A. II-201).
- BELAYEV, V. I. : *The Leningrad manuscript of the history of the Abbasid caliphate by Al-Suli*. Moscow 1957 6. S. = Paper for the XXIV International Congress of Orientalists. 4° (B-3671).
- BELENIZKIJ, A. M. : *Neue Denkmäler der vorislamischen monumentalen sogdischen Kunst*. Moskau 1957. 7 S. = Vortrag auf dem XXIV Internationalen Orientalistenkongress. 4° (B-3672).
- BENUS, F. LEE : *Europe since 1914 in its world setting 8. ed.* New York 1954 Appleton-Century Crafts. XX, 833 S. + 117 S. 8° (A. II-141).

- BENZ, ERNST : *Franz von Baader und Kotzebue. Das Russlandbild der Restaurationszeit.* Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 41 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1957. Nr. 2. 8° (A. II-216).
- BERKES, HÜSAMETTİN : *Ankara Arnağanı. A souvenir from Ankara. Rudyard Kipling, Abraham Lincoln, Winston Churchill, Benjamin Franklin, Alexis Carrel'den inglizce asıllarile birlikte seçme yazılar.* Ankara Akba Kitabevi. 16 S. 8° (A. II-193).
- BERVE, HELMUT : *Dion.* Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 141 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1956 Nr. 10. 8° (A. I-9952.)
- BITTEL, KURT : *Eine prähistorische Vase aus Mysien.* Charites'den ayıbasım. 1955. S. 9-11 + XVI planş. 8° (A. II-213).
- BITTEL, KURT : *Zur Chronologie der anatolischen Frühkulturen.* Reinecke-Festschrift'den ayıbasım. Mainz 1950. S. 13-25. 4° (B-3243).
- BLEGEN, CARL W. - JOHN L. CASKEY - MARION RASSON. *Troy.* 3 cild. New Jersey 1950/53 Prienceton University Press. 4° (B-3239).
- BODLEIAN LIBRARY : *English Illumination of the 13. and 14. centuries.* Oxford 1954 Bodleian Library. 10 S. + 11 planş. = Bodleian Picture Books No. 10. 8° (A.II-155).
- BODLEIAN LIBRARY : *English Romanesque illuminations.* Oxford 1951 University Press. 12 S. + 25 resim. = Bodleian Picture Book No. 1. 8° (A. II-242).
- BODLEIAN LIBRARY : *Gold-tooled bookbindings.* Oxford 1951 University Press. 7 S. + 24 resim. = Bodleian Picture Books No. 2. 8° (A. II-241).
- BODLEIAN LIBRARY : *The Kennicott Bible.* Oxford 1957 University press. 10 S. + 11 planş. = Bodleian Picture Book No. 11. 8° (A. II-154).
- BODLEIAN LIBRARY : *Mughal miniatures of the earlier periods.* Oxford University Press. 8 S. + 24 resim. = Bodleian Picture Book No. 9. 8° (A.I-9388).
- BODLEIAN LIBRARY : *Portraits of the sixteenth and early seventeenth centuries.* Oxford 1952 University Press. 7 S. + 23 resim. = Bodleian Picture Books No. 6. 8° (A. II-237).
- BODLEIAN LIBRARY : *Scenes from the life of Christ in English manuscripts.* Oxford 1951 University Press. 6 S. + 24 resim. Bodleian Picture Book No. 5. 8° (A. II-238).
- BODLEIAN LIBRARY : *Zoological illustrations.* Oxford 1951 Univesrsity Press. 8 S. + 24 resim. = Bodleian Picture Book No. 4. 8° (A. II-239).
- EL-BOKHARI : *Les traditions islamiques. Traduit de l'Arabe avec notes et index par O. Houdas et W. Marçais. Vol. 2 et 3.* Paris 1906/8. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes IV^e Serie -Tome V+VI. 4° (B-3698).
- BRAGINSKI., J. : *Zum Studium des Schaffens Kamol Hudshandis.* Moskau 1957. 7 S. = Vortrag auf dem XIV. Internationalen Orientalistenkongress. 4° (B-3668).
- BRAUN, M. - A. M. SCHNEIDER : *Bericht über die Eroberung Konstantinopels nach der Nikou-Chronik übersetzt und erläutert.* 35 S. 8° (A. II-161).

- BROOM, LEONARD - JOHN I. KITSUME : *The managed casualty. The Japanese-American family in World War II*. Berkeley 1956 University of California Press. VI, 226 S. = University of California Publications in Culture and Society vol. 6. 8° (A. I-7726).
- BRUHNS, LEO : *Die Kunst der Stadt Rom. Ihre Geschichte von den frühesten Anfängen bis in die Zeit der Romantik*. 2 cilt. Wien 1951 Anton Schroll. 4° (B-3713.).
- BUHARI, MIR ABDUL KERIM : *Histoire de l'Asie Centrale*. Publiée, traduite et annotée par Charles Schefer. 2 cilt. Paris Ernest Leroux. = Publications de l'Ecole des Orientales Vivantes vol. I. 4° (B-3699).
- CLARK, G. N. : *Science and social welfare in the age of Newton*. 2.ed. Oxford 1949 Clarendon Press. 159 S. 8° (A. II-292).
- COLLINS, F. HOWARD : *Author's and printer's dictionary*. 10. bs. Oxford University Press. XV + 442 S. 8° (A. II-337).
- CONTENAU, DR. G. : *La divination chez les Assyriens et les Babyloniens*. Paris 1940 Payot. 379 S. + 8 planş. 8° (A.I-8599).
- CORDIER, HENRI : *Un coin de Paris. L'Ecole des Langues Orientales Vivantes*. Paris 1913 1913 Ernest Leroux. 81 S. 8° (A. II-195).
- DALLEGGIO, EUGÈNE : *Les Philhellènes et la guerre de l'indépendance. Letters inédites de J. Orlando et A. Louriotis*. Athènes 1949. 241 S. = Collection de l'Institut Française d'Athènes 19. 8° (A. II-133).
- DAVIDSON, WILLIAM L. : *Political thought in England. The Utilitarians from Bentham to J. S. Mill*. London 1950 Oxford University Press. 182 S. = The Library of Modern Knowledge 106. 8° (A. II-348).
- DAVISON, RODERIC H. : *The Armenian crisis, 1912-1914. American Historical Review vol. LIII, No. 3 (1948)'den ayırbasım*. S. 481-505. 8° (A. II-147).
- DAVISON, RODERIC H. : *Turkish attitudes concerning Christian Muslim equality in the nineteenth century. American Historical Review LIX, 4 (1954)'den ayırbasım* 844-864. 8° (A. II-150).
- DAVISON, RODERIC H. : *Turkish diplomacy from Mudros to Lausanne. The Diplomats 1919-1939'dan ayırbasım*. Princeton 1953 Princeton University Press. S. 172-209. 8° (A. II-148).
- DE CHAMPANGY, LE CTE : *Les Cèzars*. 4 voi. Paris Bray et Retaux. 8° (A-II-385).
- DE DEMIDOFF, ANATOLI : *Voyage dans la Russie Meridionale et la Crimée par la Hongrie la Valachie et la Moldavie executé en 1837 par Mr. Anatole de Dèmidoïff édition illustree de soixante-quatre dessins par Raffet*. Paris 1840 Ernest Bourdine VII, 624 S. 23 planş. 4° (B-3711).
- DE Vlieger, A. : *Kitâb al qadr. Matériaux par servir a l'étude de la doctrine de la prédés-tination dans la theologie Musulmane*. Leiden 1903 Brill. XI + 213 S. (A. II-233)
- DERENBERG, HARTWIG : *Les manuscrits Arabes de l'original derrits d'après les notes de Hartwig Derenbourg. Revues et complétées par le H.-P.-J. Renand*. Cilt 2, fas. 2+3 ve cilt 3. Paris 1928/41 Paul Geuthner. = Publications de l'Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes VIe Serie vol. III. V, VI. 4° (B-3707).
- DERENBOURG, HARTWIG : *Oumâra du Yemen sa vie et son oeuvre*. 2. cilt. Paris 1902/09 Ernest Leroux. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes VIe Série-vol. XI. 4° (B-3701).

- DERENBOURG, HARTWIG: *Ousama Ibn-Moukidh. Un Emir Syrien au premier siecles des croisades (1095-1188) Première partie, 2. fascicule- Vie d'Ousama*. Paris 1893 Ernest Leroux. S. 203- 730. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes 2. Serie - Vol. XII. 4° (B-3697).
- DIAKONOFF, M. : *A comparative survey of the Hurrian and Urartean languages*. Moscow 1957. 39 S. = Paper for the XXIV International Congress of Orientalists. 4° (B-3675).
- DIGNAN, FRANK W. : *Güzel yazmak sanatı ve büroda ölçülü çalışma metodları. Tercüme ve telif eden Hüsameddin Berkes*. İstanbul 1948 Marifet Basımevi. 179 S. 8° (A. II-192).
- DİLÇİN, DEHİRİ : *Arap alfabesine göre Divanu Lugat-it-Türk dizini. Hazırlayan Dehri Dilçin*. Ankara 1957 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 450 S. = Türk Dil Kurumu Yayınlarından Sayı 170. 8° (A. II-151).
- DINSE DR. PAUL : *Katalog der Bibliothek der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. Versuch einer Systematik der geographischen Literatur*. Berlin 1903 Siegfried Mittler. XXVII + 925 S. 4° (B-3209).
- DOOMAN, L. I. : *On the social and economic system of China in Western Han Period (III. century B. C. to I century A. D.)* Moscow 1957. 12 S. = Paper for the XXIV International Congress of Orientalists. 4° (B-3676).
- EBERHARD, PROF. DR. W. : *Eski devirlerden zamanımıza kadar Uzak Doğu Tarihi*. Ankara 1957 Türk Tarih Kurumu Basımevi. IX+374 S. 15 resim. = T. T. K. Yayınlarından XIII. Seri, No. 20 Dünya Tarihi. 8° (A. II-151).
- L'ECOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES : *Centenaire de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes 1795-1895. Recueil de memoires publié par les Professeurs de l'Ecole*. Paris 1895 Imprimerie Nationale. 474 S. 9 planş. 4° (B-3688).
- L'ECOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES : *Recueil de Memoires Orientaux. Textes et traductions publiées par les professeurs de l'Ecole speciale des Langues Orientales Vivantes*. Paris. 1905 Imprimerie Nationale. 495 S. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes, V^e Serie-Vol. V. 4° (B-3685).
- ELDER, EARL EDGER: *A commentary on the Creed of Islam. Sad al-Din al-Taftazani on the Creed of Nazim al-Din al-Nasafi. Translated with introduction and notes by Early Edgar Elder*. New York 1950 Columbia University Press. XXXIV, 187 S. (A. II-225).
- EMGE, CARL AUGUST : *Diesseits und jenseits des Ernstes*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 52 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur, Jahrgang 1956, Nr. 4. 8° (A. I-9950).
- ETHÉ, HERMANN : *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office. Cilt 1*. Oxford 1903 India Office. XXIII+1631 S. + 3 S. 4° (B-13183).
- ETTINGHAUSEN, RICHARD : *Studies in Muslim Iconography. -The unicorn*. Washington 1950 Lord Baltimore Press. XII+209 S. 48 pl. = Smithsonian Institution, Freer Gallery of Art, Occasional Papers I, 3. 8° (A. II-207).
- FISHER, SIR GODFREY : *Barbary legend. War, trade and piracy in North Africa 1415-1830*. Oxford 1957 Clarendon Press. XII + 349 S. 2 pl. 8° (A.II-264).

- FLEMING, HOWARD A. : *Canada's Arctic outlet. A history of the Hudson Bay Railway.* Berkeley 1957 University of California Press. 129 S. I harita. = University of California Publication in History. 8° (A. II-294).
- FOWLER, H. W. : *A dictionary of modern English usage.* Oxford 1957 Clarendon Press. VIII + 742 S. 8° (A. II-270).
- FOWLER, H. W.-F. G. FOWLER : *The concise Oxford dictionary of current English 4. ed. Revised by E. McIntosh.* Oxford 1956 Clarendon Press. XVI + 1936 S. 8° (A. II-269).
- FRANKE, HERBERT : *Orientalisches aus Münchener Bibliotheken und Sammlungen.* Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 87 S. + 49 pl. 8° (A. II-188).
- FRYE, RICHARD N. : *Iran.* London 1954 George Allen & Unwin. 126 S. 8° (A. II-204).
- FYZEE, ASAF A. A. : *A shi'ite creed. A translation Risālatu'l-I'tiqādāt of Muhammed b. 'Ali Ibn Bābawayhi al-Qummi known as Shaykh Saduq.* London 1942 Oxford University Press. XIII + 144 S. = Islamic Research Association Series No. 9. 8° (A. II-219).
- GAFUROV, B. G. : *The rise and fall of Samanides.* Moscow 1957. 6 S. = Paper for the XXIV International Congress of Orientalists. 4° (B-3665).
- GARDET, LOUIS : *La cite Musulmane vie sociale et politique.* Paris 1954 Librairie Philosophique J. Vrin. 2 cild. = Etudes Musulmanes. 8° (A. II-252).
- GHAZALİ : *Ihya 'ouloûm ed-din ou vivification des sciences de la foi. Analyse et index par G. -H. Bousquet.* Paris 1955 Max Besson. 466 S. = Publications de l'Institut d'Etudes Orientales de la Faculte des Lettres d'Alger No. XV. 8° (A. II-232).
- GIBB, H. A. R. : *Mohammedanism. A historical survey. 2. ed.* London 1953 Oxford University Press. IX + 206 S. = The Home University Library of Modern Knowledge 197. 8° (A. II-334).
- GLANVILLE, S. R. K. : *The legacy of Egypt.* Oxford 1953, Clarendon Press. XX + 424 S. 34 pl. 8° (A. II-250).
- GLAZEBROOK, G. P. De T. : *A short history of Canada.* Oxford 1950 Clarendon Press. 238 S. I harita. 8° (A. II-157).
- GOOCH, G. P. : *Political thought in England. Bacon to Halifax.* London 1955 Oxford University Press. 202 S. = The Home University Library of Modern Knowledge 96. 8° (A. II-2346).
- GRÉGORIADIS, N. : *L'art de la guerre d'Homère à Alexandre le Grand.* Athènes 1951. 79 S. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 55 8° (A. II-122).
- GUBER, A. A. : *Zur Frage der Besonderheiten bei der Formierung von Klasse im kolonialen Indonesien.* Moscow 1957. 10 S. = Vortrag auf dem XXIV International Orientalistenkongress. (B-3667).
- HADJINICOLAOU-MARAVA : *Recherches sur la vie des esclaves dans le Monde Byzantin.* Athènes 1950. 134 S. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 45. 8° (A. II-121).

- HARTL, DR. DIMITRI : *Die Pseudosympetalie von Correa speciosa (Putaceae) und Oxalis tubiflora (Rutaceae) und Oxalis tubiflora (Oxalidaceae)*. Wiesbaden 1957 1957 Franz Steiner. 13 S. = Akademine der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1957 Nr. 2. 8° (A. II-214).
- HATT, GUDMUND : *Norre Fjand. An early iron-age village site in West Gutland. 2. cild.* Kobenhavn 1957 Ejnar Munksgaard. 382 S. 21 pl. = Arkaeol. Kunst-hist. Skr. Dan. Vid. Slk. 2, No. 2 (1957). 4° (B-3663).
- HAY, W. R. : *Two years in Kurdistan. Experiences of a political officer 1918-1920*. London 1921 Sidegerick and Jackson Ltd. XI. + 383 S. 15 pl. hr. 8° (A. II-354.)
- HELLER, BERNARD : *Bibliographie des Oeuvres de Ignace Goldziher. Avec une introduction biographique de M. Louis Massignon*. Paris. 1927 Imprimerie Nationale. XVII + 99 S. = Publications de l'Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes VI° Seri-vol. I. 4° (B-3690).
- HERRMANN, ALBERT : *Die alten Seidenstrassen zwischen China und Syrien. Beiträge zur alten Geographie Asiens von Albert Hermann*. Berlin 1910 Weindmannsche Buch-handlung. VIII + 130 S. 1 harita. 8° (A. II-206).
- Historical Atlas of the Muslim Peoples*. Amsterdam 1957 Djambatan. x + 40 S. 4° (B-3662).
- HOLZMEISTER, CLEMENS : *Bilder aus Anatolien. Höhlen und Hane in Kappadokien*. Clemens und Gudrun Holzmeister und Rudolf Fahrner. Wien 1955 Österreichische Staatsdruckerei. 40 S. 134 resim. 4° (B-3715).
- HORWILL, H. W. : *A dictionary of modern American usage. 2. ed*, Oxford 1954 Clarendon Press. XXXI + 360 S. 8° (A. II-291).
- HOSKINS, HALFORD L. : *The Middle East. Problem area in world affairs*. New York 1956 Macmillan Co. VIII + 311 S. 8° (A. II-222).
- HOUDAS, O. - M. DELAFOSSE : *Documents Arabes relatifs a l'histoire du Soudan. Tarih el-Fettach fi akhbâr el-bouldan oua-l-djouyouch oua-akâbir en-nâs par Mahmuod Kâti ben el hâdj el-Motaouakkel kâti*. 2 cild. Paris 1913 Ernest Leroux. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes Ve Serie-Vol. IX, X. 4° (B-3704).
- HUART, CLEMENT : *Le livre de Gerchâsp. Poeme Persan d' Asadî Junior de Tôûs*. Paris 1926 Paul Geuthner. VIII + 218 S. = Publications de l'Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes II° Serie-Vol II. 4° (B-3694).
- HÜRRİYET PARTİSİ : *Daha iyi bir idare cihazı için. Hürriyet partisinin amme idaresi meseleleri hakkındaki görüşleri, teşkilât meseleleri, memur dâvası*. Ankara 1957 Ayyıldız Matbaası. = Hürriyet Partisi Yayınları 4. 8 S. 8° (A. II-182).
- HÜRRİYET PARTİSİ : *Hürriyet ve refah yolu. Hürriyet Partisinin 5 yıllık iktisadî gelişme plânı. Hürriyet Partisi Araştırma ve Yayın Komitesi*. Ankara 1957 Ayyıldız Matbaası. 43 S. = Hürriyet Partisi Yayınları 2. 8° (A. II-180).
- HÜRRİYET PARTİSİ : *Hürriyet Partisi ne diyor?* Ankara 1957 Ayyıldız. 14 S. = Hürriyet Partisi Yayınları No. 6. 8° (A. II-183).
- HÜRRİYET PARTİSİ : *İleriye atılış. Hürriyet Partisi Birinci Umumî Kongresi. Umumî İdare Heyeti faaliyet raporu ve kongre kararları*. Ankara 1957 Ayyıldız Matbaası. 32 S. = Hürriyet Partisi Yayınları 3. 8° (A. II-179).

- HÜRRİYET PARTİSİ MECLİS GRUBU : *Görüşümüz 1957*. Ankara 1957 Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şkt. VI+306 S. 8° (A. II-181).
- İRAK BÜYÜK ELÇİLİĞİ - KÜLTÜR ATAŞELİĞİ : *Byugünkü Irak*. Ankara 1957 T. T. K. Basımevi. VII+44 S. 8° (A. II-117).
- IMBAULT-HUART, CAMILLO : *Recueil de documents sur l'Asie Centrale*. Paris 1881 Ernest Leroux. XI+225 S. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes vol. XVI. 4° (B-3691).
- İNALCIK, HALİL : *V. Beynelminel Onomastik İlimler Kongresi (Salamanca 12-15 Nisan)*. Belleten XX, 78 (1956), S. 223-236'dan ayırbaşım. 8° (A. II-118).
- İNAN, ABDÜLKADİR : *Ebulgazi Bahadır Han ve Türkçesi. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten) 1957'den ayırbaşım*. Ankara 1957 T. T. K. Basımevi. S. 29-39. 8° (A. II-190).
- İNAN, ABDÜLKADİR : *Türk etnolojisini ilgilendiren birkaç terim-kelime üzerine. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten) 1956'dan ayırbaşım*. Ankara 1956 T. T. K. Basımevi. S. 179-195. 8° (A. II-189).
- INTERNATIONAL BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT : *The economy of Turkey. An analysis and recommendations for a development program. 2. bs.* Baltimore 1952 John Hopkins Press. XXV+27 S. 8° (A. II-153).
- JABLONOWSKI, HORST : *Westrussland zwischen Wilna und Moskau*. Leiden 1955 Brill. 167 S. I planş. = Studien zur Geschichte Osteuropas II. 8° (A. II-231).
- JONES, J. WALTER : *The law and legal theory of the Greeks. An introduction*. Oxford 1956 Clarendon Press. X+327 S. 8° (A. II-68).
- KALLÉRIS, JEAN N. : *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique I. c.* Athènes 1954. XXVI + 328 S. I harita. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 81. 8° (A. II-124).
- KIMMING, DR. JOSEF : *Allergie und ihre Bedeutung für die neuzeitliche Medizin. Rede gehalten anlässlich der Feier des 38. Jahrestages der Universität Hamburg am 15. Mai 1957*. Hamburg 1957 Selbstverlag der Universität Hamburg. 32 S. = Hamburger Universitätsreden 22. 8° (A. II-164).
- KINROSS, LORD : *Within the Taurus. A journey in Asiatic Turkey*. London 1954 John Murray. XI + 192 S. 15 planş 1 harita. 8° (A. II-205).
- KIRK, GEORGE : *Survey of International affairs. The Middle East 1945-1950*. London 1954 Oxford University Press. VIII + 338 S. I planş. 8° (A. II-224).
- KOMROFF, MANUEL : *The travels of Marco Polo. Revised from Marsden's translation edited with an introduction*. New York. 1926 Random House. XXXIV + 351 S. "The Modern Library of the World's Best Book". 8° (A. II-261).
- KOPF, L. - BODENHEIMER, PROF. F. S. : *The natural history section from a 9th century "Book of useful Knowledge."* *The uyun al-al-akhbar of Ibn Qutayba. Translated by L. Kopf edited by F. S. Bodenheimer and L. Kopf*. Leiden 1949 Brill. VIII+87 S. = Collection de Travaux de l'Académie Internationale d'Histoire des Sciences No. 4. 8° (A. II-234).
- KOSACK, HERMANN : *Reden und kleinere Aufsätze von Oskar Loerke*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 79 S. = Akadéme der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur, Jahrgang 1956, Nr. 5. 8° (A. I-9950).

- Koslow, P. K. : *Die Mongolei, Amdo und die tote Stadt Chara-choto*. Leipzig 1955 Brockhaus Verlag. 424 S. 47 resim I harita. 8° (A. II-143).
- KRAHE, HANS : *Vorgeschichtliche Sprachbeziehungen von den baltischen Ostseeländern bis zu dem Gebiet um den Nerteil der Adria*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner 21 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1957 Nr. 3. 8° (A. II-216).
- KUTSCHBACH, A. : *Der Brandherd Europas. 50 Jahre Balkan-Erinnerungen*. Leipzig 1929 Haberland. XI+455 S. 15 pl. 8° (A. II-359).
- LACOSTE RAYMOND : *La Russie Soviétique et la question d'Orient. La poussée Soviétique vers les Mers Chaudes Méditerranée et Golfe Persique*. Paris 1946 Editions Internationales. 238 S. 5 harita. 8° (A. II-218).
- LAMBTON, ANN K. S. : *Landlord and peasant in Persia. A study of land tenure and land revenue administration*. London: 1953 Oxford University Press. XXXI+359 S. I harita. 8° (A. II-333).
- LAMBTON, A. K. S. : *Persia. Proceedings of the Iran Society vol. II part 5'den ayrışım*. London 1953 The Iran Society. 22. S. 8° (A. II-224).
- LASKI, HAROLD J. : *Political thought in England. Locke to Bentham*. London 1955 Oxford University Press. 214. S. = The Home University. Library of Modern Knowledge 121. 8° (A. II-347).
- LAUFFER, DR. SIEGFRIED : *Die Bergwerksklaven von Laureion. 2. Theil : Gesellschaftliche Verhältnisse, Aufstände*. Wiesbaden 1957. Franz Steiner. 150 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1956 Nr. 11. 8° (A. I-9952).
- LEGGETT, WILLIAM F. : *The story of silk*. New York 1947 XVI+361 S. 8° (A. II-245).
- Legrain, Leon : *Luristan bronzes in the University Museum*. Philadelphia (c. 1934). 20 S. 25 planş. = Catalogue Supplement No. 1 of the Museum Journal. 4° (B-3660).
- LEGRAND, EMILE : *Bibliographie Ionienne description raisonné des ouvrages publiés par les Grecs des Sept-Iles ou concernant ces îles du quinzième siècle à l'année 1900. 2 cilt.* Paris 1910 Ernest Leraux. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes V^e Série, vol. VI. 4° (B-3700).
- LEGRAND, EMILE : *Description des Iles de l'Archipel par Christophe Buondelmonti*. Paris. 1897 Ernest Leraux. XL + 258 S. 36 harita 16 planş. 4° (B-3693).
- LEGRAND, EMILE : *Ephémérides dans ou chronique de la guerre de quatre aus (1936-1739) par Constantin Dapoutés*. Paris 1888 Ernest Leroux. LXXXIV + 176 S. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes XX. 4° (B-3692).
- LÉVI-PROVENÇAL : *Les manuscrits Arabes de Rabat*. Paris 1921 Ernest Leroux. XI+306 S. + 74 S. XII pl. = Publications de l'Intsitut des Hautes-Etudes Marocaines, Tome VIII. 8° (A. I-8439).
- LEWIS, ARCHIBALD R. : *Naval power and trade in the Mediterranean A. D. 500-1100*. Princeton 1951 University Press. XII + 271 S. 8° (A. II-247).
- LEWY, ERNST : *Versuch einer Charakteristik des Arabischen. Mit Exkursen zur Sprachtheorie*. Berlin 1953 Akademie-Verlag. 27 S. = Sitzungsberichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jahrgang 1952, Nr. 3. 8° (A. II-208).

- LIBRARY OF THE INDIA OFFICE. *Catalogue of the Arabic manuscripts in the Library of the India Office.. cilt 2. No. 1-4.* London 1930/40. Cambridge University Press/Oxford University Press. 342 S. 4° (B-3709).
- LIDELL, HENRY GEORGE - ROBERT SCOTT: *A Greek - English lexicon compiled by Henry George Lidell and Robert Scott. A new edition revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick Mckenzie.* Oxford 1953 Clarendon Press. XLIII + 2111 S. 4° (3727).
- LLOYD, SETON - JAMES MELLAART: *Beycesultan excavations. First preliminary report. Anatolian Studies. Vol. V (1955)'den ayribasım.* S. 39-92. (B-3656).
- LOCKHART, LAWRENCE: *The navy of Nadir Shah. Proceedings of the Iran Society vol. I, Part I'den ayribasım.* London The Iranian Society. 18 S. 8° (A. II-222).
- LOMATOS, D. S.: *Religion populaire à Céphalonie. Traduit du Grec moderne par Jean Malbert.* Athènes 1950. 223 S. 6 pl. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 46. 8° (A. II-127).
- LOMHOLT, ASGER: *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs publikationer 1917-1956. Med samlet prislste 1742-1956.* Kobenhavn 1957 I Kommission hos Ejnar Munksgaard. 98 S. 8° (A. II-194).
- LONGRIGG, STEPHEN HEMSLEY: *Oil in the Middle East.* London 1955 Oxford University Press. XI + 365 S. 8° (A. II-343).
- LOT-FALCK, EVELINE: *Les rites de chasse chez les peuples Sibériens. 3. ed.* Paris 1953 Gallimard. 235 S. 8° (AII-142).
- MARCO POLO: *The description of the world. Translated and annotated by. A. C. Moule and Paul Pelliot. 2 cilt.* London 1938 Routledge. 131 S. I resim. 4° (B-3178).
- MATOUS, LUBOR: *Bedrich Hrozny. Leben und Forschungswerk eines Tschechischen Orientalisten. Übersetzt aus dem Tschechischen von F. Kirschner.* Prag 1949 Orbis 43 S. 8° (A. II-299)
- MATTON, RAYMOND: *Villes et paysages de Grèce. La Crète antique.* Athènes 1955. 120 S. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 87. 8° (A. II-120).
- MATTON, RAYMOND: *Villes et paysage de Grèce. La Crète ou cours des siècles.* Athènes 1957. 315 S. 56 pl. 5 harita = Collection de l'Institut Français d'Athènes 88. 8°. (A. II-125).
- MATTON, RAYMOND: *Villes et paysages de Grèce Rhodes.* Athènes 1954. 150 + 63 S. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 62. 8° (A. II-128).
- MAYER, LUIGI: *Intresting views in Turkey, selected from the original drawings taken for Sir Robert Ainslie with descriptions historical and illustrative.* London 1819 Bensby. 28 S. 16 resim. 4 (B-3712).
- MEER, P. VAN DER: *The chronology of ancient Western Asia and Egypt. 2 bs.* Leiden 1955 Brill. VIII + 95 S. 4 levha. 4° (B-I 3708).
- Mélanges offerts à Octave et Melpo a l'Occasion du 25° anniversaire de leur arrivée en Grèce. 2 cilt.* Athènes 1956. 8° (A. II-130).
- MELIKICHVILI, G. A.: *Etudes de l'épigraphie Ourartoune et certaines questions de l'histoire d'Ourarton.* Moscou 1957. 10 S. = Rapport présenté au XXVI Congrès International des Orientalists. 4° (B-3674).

- MENGES, KARL HEINRICH : *Das Cayatajische in der persischen Darstellung von Mirza Mahdi Xan*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner 117 S. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1956 Nr. 9. 8° (A. I-9952).
- MEYMEN ABDULAZİZ : *İklid ül-hizâne or index of titles of works referred to or quoted by Abdulkadir el- Bağdadi in his hizanet'ül-edeb*. Pencap 1927 University of Pencab. 17, 130 S. 8° (A. I-8624).
- MILLER, E.-C. SATHAS : *Chronique de Chypre. Texte Grec*. Paris 1882 Ernest Leroux. 431 S. I planş. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes II° Série-vol II. 4° (B-3695).
- MINORSKY, V. : *Etudes géographiques et historiques sur la Perse (IV)*. Acta Orientalia vol. XII.'den ayıbasım. S. 105-117. 8° (A. II-146).
- MINORSKY, V. : *Mongol place-names in Mukri Kurdistan (Mongolica 4) BSOAS XIX*, 1'den ayıbasım. S. 58-81. (A. II-145).
- MINORSKY, V. : *La Perse au Moyen Age. Academia Nazionale dei Simej. XII Convegno "Volta", Tema Oriente e Occidente nel Medioevo'dan ayıbasım*. S. 411-427. 8° (A. II-144).
- MINORSKY, V. : *Sharaf al-zaman Tahir Marvazi on China, the Turks and India. Arabic text (circa A. D. 1120) with an English translation and commentary by V. Minorsky*. London 1942 Royal Asiatic Society. 170 S. + 53 S. 8° (A. II-229).
- MINORSKY, V. : *Shaykh Bali-Efendi on the Safavids. BSOAS XX (1957)'den ayıbasım*. London 1957 Luzac. S. 437-450 8° (A.II-350).
- MINORSKY, V. : *Tezkiret'ul-muluk. A manual of Safavid administration (circa 1137/1725). Persin text in fascimile (B.M.Or. 9496). Translated and explained by V. Minorsky*. London 1943 Luzac. XI+218 S. 130 S. 4° (B-3177).
- MINOVI, MÜCTEBA : *Vis and Ramin. A romance of ancient Iran originally written in Pahlavi and rendered into Persian verse by Fakhroddin Gorgani C. 1054 A. D. edited for the Ministry of Education by Majtaba Minovi*. Tahran 1935 Beraukhim. 526. 8° (A. I-8573).
- MIRKHOND : *Histoire des Sultans du Kharezm. Texte Persan, accompagné de notes historiques, géographiques et philologiques*. Paris 1842 Didot Freres. 134 S. = Chrestomathies Orientales. 8° (A. II-197).
- MIRKHOND : *Vie de Djenghiz-Khan. Texte Persan*. Paris 1841 Didot Freres. 174 S. = Chrestomathies Orientales. 8° (A. II-196).
- MIRZOYEV, A. M. : "About the author of the "Shahanshah-Nama". Moscow 1957. 13 S. = Paper for the XXIV. International Congress of Orientalists. 4° (B-3679).
- MOHAMMED EN-NESAVI : *Historie du sultan Djelal ed-din Mankobirti, prince du Kharezm. Par Mohammed en-Nesavi. Traduit de l'Arabe par O. Houdas*. Paris 1895 Ernest Leroux. X+484 S. + 7 S. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes III° Serie-vol. X.4° (B-3689).
- MORRIS, CHRISTOPHER : *Political thought in England. Tyndale to Hooker*. London 1953 Oxford University Press. X + 220 S. = The Home University Library of Modern Knowledge 225. 8° (A. II-345).

- MÜLLER-BOCHAT, DR. EBERHARD : *Lope de Vega und die italienische Dichtung*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 158 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1956, Nr. 12. 8° (A. I-9952).
- MÜLLER-KARPE, HERMANN : *Münchener Urnenfelder. Ein Katalog*. Kallmung 1957 Michael Lassleben. 79 S. 56 pl. I harita. 8° (A. II-303).
- NEFIS AHMED : *Muslim contribution to geography*. Lahore 1947 Muhammed Eşref. IX+180 S. 4 harita. 8° (A. II-248).
- NERŞAHİ, MUHAMMED : *Description topographique et historique de Boukhara par Muhammed Nersahi suivie de textes relatifs a la Transoxiane. Texte persan publié par Charles Schefer*. Paris 1892 Ernest Leroux. IV + 292 S. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes III^e Serie-vol. XIII. 4° (B-3703).
- NEUDECK, G. : *Geschichte der Technik*. Stuttgart 1923 Walter Seifert. VIII+490 S. 8° (A. II-244).
- NEUROTH-SCHMITT, DR. GISELA : *Der Einfluss des arteriellen und venösen Druckes auf die Gleichgewichtskurven des isolierten, spontan schlagenden Froschherzens unter auxotonischen Bedingungen*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 24 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1956, Nr. 10. 8° (A. I-9951).
- NICOLAI, NICOLO DE : *Le navigationi et viaggi, fatti nella Turchia*. Venetia 1580 Francesco Ziletti. XXV+192 S. 4° (B-3142).
- NIZAM-ÜL-MÜLK : *Siasset Nameh. Traite gouvernement composé pour le Sultan Melikchah. Par le Vizir Nizam oul-Moulk. Edité et traduit par Charles Schefer*. 3 cilt. Paris 1891/97 Ernest Leroux. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes III^e Serie-vol. VII. 4° (B-3706).
- NOSSACK, HANS ERICH : *Über den Einsatz*. Wiesbaden 1956 Franz Steiner. 19 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur, Jahrgang 1956, Nr. 3. 8° (A. I-9950).
- Notizie introduttive e sussidi bibliografici*. Milano 1948 Carlo Marzoratti 517 S. = Problemi ed Orientamenti critici di Lingua e di Letteratura Italiana. 8° (A. I-8361).
- Nouveaux mélanges orientaux. Mémoires textes et traductions publiés par les professeurs de l'Ecole speciale des langues Orientales Vivantes. A l'occasion du septième congrès international des orientalistes reuni a Vienne (Septembre 1886)*. Paris 1886 Imprimerie Nationale. XIV + 599 S. + IV S. = Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes II^e Serie-vol. XIX. 4° (B-3696).
- OLDEROGGE, D. A. : *Osman Dan Fodios. Aufstand und seine Bedeutung*. Moskau 1957. 5 S. = Vortrag auf dem XXIV. Internationalen Orientalistenkongress. 4° (B-3664).
- X. *Milletlerarası Bizans tetkikleri kongresi tebliğleri. Actes du x. Congres international d'etudes Byzantines. (Istanbul 15-21. IX. 1955)*. Istanbul 1957 İstanbul Matbaası. 344 S. 45 planş. = X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tertip Komitesi Neşriyatı. 8° (A. II-266).
- ORANSAY, GÜLTEKİN : *Das Tonsystem der Türkei - Türkischen Kunstmusik. Die Musikforschung x, 2'den ayrışım*. Basel 1957 Bärenreiter. S. 251-264. 8° (A. II-187).

- ORIENTAL INSTITUTE OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO : *The Assyrian dictionary*. vol. 5, 6. Chicago 1956 Oriental Institut. 4 (B-3659).
- OSMAN EMİN : *Muhammed 'Abduh*. Translated from the Arabic by Charles Wendell. Washington 1953. Edwards Brothers. VI+103 S. = American Council of Learned Societies, Near Eastern Translation Program Nr. 4. 8° (A. II-251).
- OTTEN, HEINRICH : *Bibliotheken im Alten Orient*. *Das Altertum* 1, 2 (1955) 'den ayribasım. 14 S. 8° (A. II-177).
- ÖMER HAYYAM : *Nevruz Name*. A treatise on the origin, history and ceremonies of the Persian New - Year festival. Persian text based on the unique Berlin manuscript. Edited with preface, notes and a glossary by Mujtaba Minovi. Tahran 1933 Kaveh. 138 S. 8° (A. I-8490).
- PALMER, E. H. : *The Koran (Qur'an)*. Translated by E. H. Palmer with an introduction by R. A. Nicholson. Oxford 1954 Oxford University Press. XIX+551 S. 8° (A. II-340).
- PAVET DE COURTEILLE, A : *Tezkereh-i Evliâ*. *Le mémorial des saints*. Traduit sur les manuscrit Ouïgour de la Bibliothèque Nationale. 2 cilt. Paris 1889 = Collection Orientale-Tome XVI, 2. Serie Tome II. 4° (C-381).
- PÉTROPOULOS, DIMITRIOS : *La comparaison dans la Chanson populaire Grecque*. Athènes 1954. 168 S. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 86. 8° (A. II-134).
- PFANNENSTIEL, MAX - LOTHAR FORCAT : *Das Quartär der Levante. Teil IV-Der Kalktuff von Bursa*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner 39 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch - Naturwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1957 Nr. 3. 8° (A. II-214).
- PIGULEVSKAJA, N. V. : *Die Sammlung der Syrischen Rechtsurkunden des Ischobocht und der Matikan*. Moskau. 1957. 7 S. = Vortrag auf dem XXIV. Internationalen Orientalistenkongress. 4° (B-3680).
- PIOTROVSKIY : *Fortschritte der Forschung des Urartu-Reich*. Moskau 1957. 11 S. = Vortrag auf dem XXIV. Internationalen Orientalistenkongress. 4° (B-3673).
- PITTIONI, RICHARD : *Die Bedeutung der Radiokarbonaten für die Urgeschichte*. *Anzeiger d. phil.-hist Klasse der Öster. Ak. d. Wis., Jahrg. 1957, Nr. 16'dan ayribasım*. Wien 1957 Rohrer. S. 233-248. 8° (A. II-356).
- POTIEMKIE, VLADIMIR : *Histoire de la Diplomatie*. 3 cilt. Paris 1947/ 53. Libraire de Médecis. 8° (A. II-202).
- Proceedings of the 23. International Congress of Orientalists*. Cambridge 21 st- 28 th August 1954. Edited by Denis Sinor. London 1954 Royal Asiatic Society. 421 S. 8° (A. II-267).
- QUATREMÈRE, M. : *Chrestomathie en Turk oriental contenant plusieurs ouvrages de l'Emir Ali-Schir, des extraits des memoires du Sultan Baber, du traité du Bakhtiar-Nameh*. Paris 1841 Didot Freres. 114 S. = Chrestomathie Orientales. 8° (A. II-198).
- QUATREMÈRE, M. : *Histoire des Sultans Mamlouks de l'Egypte, écrite en Arabe par Takied-din- Ahmed-Makrizi*. 2 cild. Paris 1845. 4° (B-3184).
- RAMSAUR, ERNEST EDMONDSON : *The young Turks. Prelude to the revolution of 1908*. New Jersey 1957 Princeton University Press. XII+180 S. = Princeton Oriental Studies, Social Science 2. 8° (A. II-186).

- RASHDALL, HASTINGS : *The University of Europe in the Middle Ages by the late Hastings Rashdall. A new edition in three volumes edited by F. M. Powicke and A. B. Emden.* Oxford 1951 Oxford University Press. 8° (A. II-267).
- RAŞİD-AL-DİN : *Extraits de l'histoire des Mongols de Raschid-eldin. Texte Persan.* Paris 1847 Imprimerie Royale. 137 S. 8° (A. II-200).
- RAŞİD-AL-DİN : *Extrait de l'histoire des Mongols de Raschid-eldin publiée par M. Quatremère. (Texte Persan). A l'usage des élèves de l'Ecole Royale et spéciale des Langues Orientales Vivantes.* Paris 1844 Didot Frères. 172 S. 8° (A. II-199).
- Réglements concernés les consulats, la résidence, le commerce et la navigation des Français dans les Echelles du Levant et de Barbarie.* Paris 1812 Imprimerie Imperiale. 234 S.
- RIZA KULİ HAN : *Relation de l'Ambassade au Kharezm (Khiva) de Rıza Qouly Khan. Publié, traduit et annoté par Charles Schefer. Texte Persan.* Paris 1876 Ernest Leroux, 151 S. - Publications de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes vol. III. 4° (B-3705).
- ROEMER, HANS ROBERT : *Staatsschreiben der Timuridenzeit. Das Saraf Name des 'Abdallah Marwarid in kritischer Auswertung. Persischer Text in Faksimile (Hs. Istanbul Universitesi F 87).* Wiesbaden 1952 Frans Steiner. VIII+224 S.+75 S.= Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der Orientalischen Kommission Band III. 8° (A. II-226).
- ROSEDALE, H. G. : *Queen Elizabeth and the Levant Company. A diplomatic and literary episode of the establishment of our trade with Turkey.* London 1904 Henry Frowde. XII+91 S. 12 pl. 2 resim. 4° (B-3108).
- ROMAÏOS, C. A. : *Cultes populaires de la Thrace. Les anasténaria la cérémonie du lundi pur. Traduit du Grec par I. Tissaméno.* Athènes 1949. XVI+213 S. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 18, Cahiers d'Hellénisme. 8° (A. II-126).
- RYPKA, DR. JAN : *Beiträge zur Biographie Charakteristik und Interpretation des Türkischen Dichters Sabit. Erster Teil.* Prag 1924 Rivance. XII+164 S. = Facultas Philosophica Universitatis Carolinae Pragensis VIII. 8° (A. II-304).
- SADEQUE, DR. SYEDAH FATIMA : *Baybars I of Egypt.* London 1956 Oxford University Press. XX+379 S. II harita I planş. 8° (A. II-255).
- SBATH, LE R. P. PAUL - MEYERHOF M. : *Le livre des questions sur l'oeil de Honain Ibn Ishaq.* Le Caire 1948 Imprimerie de l'Institut Français. 147 S.=Memoires présentés a l'Institut d'Egpyte Tome 36. 4° (B-3138).
- SCHACHT, JOSEPH : *The origins of Muhammadan Jurisprudence.* Oxford 1953 Clarendon Press. XII+348 S. 8° (A. II-290).
- SCHINDLER, DR. FRANZ : *Aus der Urheimat unserer Getreidearten. Ökologische Pflanzen-Geographische Studien und Ausblicke.* Wien 1934 Rohrer. 118 S. 8° (A. II-140).
- SCHULZ, FRITZ : *Principles of Roman law. By Fritz Schulz. Translated from a text revised and enlarged by the author by Marguerite Wolff.* Oxford 1956 Clarendon Press. +268 S. 8° (A. II-339).
- SEDILLOT, M. L. P. E. A. : *Prolégomènes des tables Astronomiques d'Oloug-Beg. 2. vol* Paris 1847/53. Typographie de Firmin Didot Freres. 4° (B-3702).
- SÉFÉRIS, GEORGES : *Trois jours dans les Eglises Rupestres de Cappadoce.* Athènes 1953. 48 S. 18 Planş. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 78 A. Cappdoce 8 A. 8° (A. II-132).

- SHADMAN, S. F. : *A review of Anglo-Persian relations, 1798-1815. Proceedings of the Iran Society vol. II part 6'dan ayırbasım.* London The Iranian Society. S. 23-39. 8° (A. II-221).
- SHALABY, AHMED : *History of Muslim education.* Beyrut 1954 Dar al-Kashshaf. XVI + 268 S. 8° (A. II-249).
- SINGER, CHARLES : *Galen. On anatomical procedures De anatomicis administrationibus. Translation of the surviving books with introduction and notes by Charles Singer.* London 1956 Oxford University Press. XXVI + 289 S. 8° (A. II-344).
- SINN, DR. WERNER : *Die Elastizität der Arterien und ihre Bedeutung für die Dynamik des arteriellen Systems.* Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 190 S. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1956, Nr. 11. 8° (A. I-9951).
- SMITH, COLIN L. : *The embassy of Sir William White at Constantinople 1886-1891.* Oxford. 1957 University Press. XI + 183 S. 8° (A. I-265).
- SOTIRION, G. ET M. : *Icones du Mont Sinai. vol. I.* Athènes 1956. 22 S. 238 resim. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 100. 4° (B-3655).
- Stergiuopoulos, Constantin D. : *Les finances Grecques au VI^e siècle.* Athènes 1949. 111 S. = Collection de l'Institut Français d'Athènes 16. 8° (A. II-123).
- SUHRWARDY, H. S. : *Winding up of foreign policy debate.* Karachi 1957 Ferozsons. 24 S. 8° (A. II-135).
- SUHRWARDY, H. S. : *Statement on foreign relations and defence.* Karachi 1957 Ferzozsons. 30 S. 8° (A. II-136).
- SUNOO, HAG - WON (HAROLD) : *A Korean grammar.* Praha 1952 Statui Pedagogické Nakladatelství. 189 S. 8° (A. II-300).
- ŞAFİ, MUHAMMED : *Analytical indices to the Kitab al-Ikd al-Farid of Ahmed Ibn Muhammad Ibn 'Abd Rabbihi (Cairo edition A. H. 1321) 2 vol.* Calcutta 1935/37 University of the Panjab. 4° (B-3219).
- ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN : *Kuvayi Milliye tarihi: Gerilla.* Ankara 1957 Ayyıldız Matbaası. 224 S. 8° = Türk Kültür Serisi I. 8° (A. II-169).
- TAESCHNER, FRANZ : *Gülschehris Mesnevi auf Achi Evran, den Heiligen von Kırşehir und Patron der türkischen Zünfte.* Wiesbaden 1955 Franz Steiner. VIII + 80 S. + 13 S. = Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes XXXI, 3. 8° (A. II-209).
- TALAS, DOĞ. DR. CAHİT : *Sendika Hürriyeti.* Ankara 1957 Yeni Matbaa. 56 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlarından No. 72-54. 8° (A. II-210).
- TAUER, FELIX : *Histoire de la Campagne du Sultan Suleyman I^{er} contre Belgrad en 1521.* Prag 1924 Rivnace. 82 S. + 121 S. 8° (A. II-305).
- THIESS, FRANK : *Das Werther-Thema in Hamsuns "Mysterien".* Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 19 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur, Jahrgang 1957, Nr. I. 8° (A. II-215).
- TOKSÖZ, DR. CEMİL : *Ephesus. Legends and facts. Translated by Dr. Ahmet E. Uysal, introduction by Emin Kalafat.* İstanbul 1956, Yenilik Basımevi. 111 S. 8° (A. II-191).

- TOPEKHA, P. P. : *Some aspects of the economic background of the Meiji Revolution*. Moscow 1957. 5 S. = Paper for the XXIV International Congress of Orientalists. 4° (B-3570).
- TRIMINGHAM, J. SPENCER : *The Christian approach to Islam in the Sudan*. Oxford 1948 Oxford University Press. 73 S. 8° (A. II-338).
- TUAL, LÉON - ERNEST LEROUX : *Catalogue de la Bibliothèque Orientale de feu M. Charles Schefer*. Paris 1899 Ernest Leroux. 288 S. 4° (B-3213).
- TÜRK DİL KURUMU : *İmla kılavuzu*. 5. bs. Ankara 1957 T. T. K. Basımevi. XXVIII + 202 S. = Türk Dil Kurumu Yayınlarından Sayı 171. 8° (A. II-302).
- TÜRK DİL KURUMU : *XIII. asırdan günümüze kadar kitaplardan toplanmış tanıklariyle tarama sözlüğü*. 4 cild. İstanbul/Ankara 1943/57 Cumhuriyet/Karınca/ T. T. K. Basımevi. = T. D. K. Yayınlarından. 8° (A. II-186).
- TÜRK DİL KURUMU : *VIII. Türk Dil Kurultayı, Program ve gündem*. Ankara 1957 T. T. K. Basımevi. 29 S. = Türk Dil Kurumu.
- TÜRKGELDİ, ALİ FUAT : *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye*. 2. cilt. *Yayına hazırlayan Prof. D. Bekir Sıtkı Baykal*. Ankara 1957 Türk Tarihi Kurumu Basımevi. VI + 451 S. = Türk Tarih Kurumu Yayınlarından Seri VII, No. 27. 8° (A. II-184).
- T. C. BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ : *Türkiye Millî geliri. National income of Turkey 1938, 1948-1956*. Ankara 1957 Ankara Basım ve Ciltevi. 24 S. = T. C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayın No. 374. 4° (B-3714).
- TÜRKİYE TURING VE OTOMOBİL KURUMU : *6 Nisan 1957 Genel Kurulu*. İstanbul 1957 Çituri Biraderler. 24 S. 4° (B-3657).
- TVERITINOVA, A. S. : *The Turkish manuscript of Qoğa Husejn's Chronicle "Beda'i'ül-Weqa'i" (vol. II.) From the collection of the Institute of Oriental Studies (Leningrad Branch), U. S. S.R. Academy of Sciences*. Moscow 1957. 5 S. = Papers for the XXIV International Congress of Orientalists. 4° (B-3666).
- TYAN, EMILE : *Le Califat*. Liban 1954 Saint Paul. XIII + 545 S. = Institutions du Droit Public Musulman. 8° (A. II-212).
- URECHI, GRÉGOIRE : *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIVe siècle jusqu'à l'au 1594 par Grégoire Urechi. Texte Roumain avec traduction Française, notes historiques, tableaux généalogiques glossaire et table par Emile Picot*. 4. ve 5. fasikül. Paris 1885/1886 Ernest Leroux. 4° (B-3686).
- USINGER, FRITZ : *Walt Whitman*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur, Jahrgang 1957 Nr. 2. 8° (A. II-215).
- ÜNVER, PROF. DR. A. SÜHEYL ÜNVER : *Türk yazı çeşitleri. Türk hattatları yazılarından örneklerle birlikte bazı faydeli izahat verilmiştir*. İstanbul 1953 Kemal Matbaası. 44 S. = Yeni Laboratuvar Yayınlarından No. 9. 8° (A. II-139).
- VOGT, JOSEPH : *Struktur der antiken Sklavenkriege*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 57 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1957, Nr. I. 8° (A. II-216).

- VOSSINS, DR. GERHARD : *Experimentelle Untersuchungen über die gezielte Handbewegung des Menschen*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 23 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch - Naturwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1957, Nr. 4. 8° (A. II-214).
- VULLERS, JOHANN AUGUST : *Mirchond's Geschichte der Seldschuken aus dem Persischen zum ersten Mal übersetzt und mit historischen, geographischen und literarischen Anmerkungen erläutert von Dr. Johann August Vullers*. Giessen 1837 Heyer. XIV + 246 S. 1 levha 8° (A. I-8364).
- WATT, W. M. : *Muhammed at Mecca*. Oxford 1953 Clarendon Press. XVI + 192 S. 8° (A. II-288).
- WATT, W. M. : *Muhammad at Medina*. Oxford 1956 Clarendon Press. XIV + 418 S. 8° (A. II-289).
- WEBER, DR. HANS : *Histogenetische Untersuchungen am Sprosskeitel von Espeletia mit einem Überblick über das Scheitelwachstum überhaupt*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner Verlag. 56 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1956 Nr. 9. 8° (A. I-9951).
- WEBERLING, FOCKO : *Morphologische Untersuchungen zur Systematik der Coprifolicaceen*. Wiesbaden 1957 Franz Steiner. 50 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1957 Nr. 1. 8° (A. II-214).
- WENDT, ULRICH : *Die Technik als Kulturmacht in sozialer und in geistiger Beziehung. Eine Studie*. Berlin 1906 Georg Reimer. VIII + 322 S. 8° (A. II-243).
- WILSON, SIR ARNOLD : *The Persian Golf. An historical sketch from the earliest times to the beginning of the twentieth century. With a forward by the Right Hon. L. S. Amery*. London 1954 George Allen & Unwin Ltd. XI + 327 S. 8° (A. II-203).
- ZAMBOTTI, LAVIOSA : *Les origines et la diffusion de la civilisation*. Paris 1949 Payot. 460 S. VII planş. 8° (A. 8600).
- ZEREN, DR. ZEKİ : *İnsan vücudu. Bölge anatomisi terimleri. Türkçe-Latince-Osmanlıca. 8. Türk Dil Kurultayı için hazırlanmıştır. (1-5 Temmuz 1957) Ankara, İstanbul: 1957 Hüsnütabiat Basımevi. 9 S. 8° (A. II-162).*
- ZGUSTA, LADISLAW : *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste. Die ethnischen Verhältnisse, namentlich das Verhältnis der Skythen und Sarmaten im Lichte der Namenforschung*. Praha 1955 Československa Akademie Ved. 468 S. I harita. 8° (A. II-301).
- ZOTENBERG, H. : *Histoire des Rois des Perses par Abou Mansur 'Abd-al-Malik Ibn Isma'il al-Tha'alibi. Texte Arabe publié et traduit par H. Zotenberg*. Paris 1900 Imprimerie Nationale. L + 759 S. 4° (B-3186).

DERGİLER

- Akis X, 165-XI, 190 (1957).
 American Journal of Archaeology LXI, 3, 4 (1957).
 American Journal of Philology LXXVIII, 1-3 (1957).

- American School of Praehistoric Research, Peabody Museum 20 (1956).
 Anatolian Studies VII (1957).
 A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi XII, 1-3 (1957).
 The Antiquarian Journal XXXVIII, 3, 4 (1957).
 Anzeiger, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 93. Jahrg. 1956.
 Archiv für Orientforschung XVIII, 1 (1957).
 Arsberättelse 1956-1957.
 Asia Major VI, 1 (1957).
 Athenaeum XXXV, 1-2 (1957).
 Aylık İstatistik Bülteni 37-39 (1957).
 Azerbaycan VI, 1-9 (1957).
 The Baltic Review 10 (1957).
 Biblica XXXVIII, 2-4 (1957).
 The Bodleian Library Record V, 1, 2, 4 (1954/55); VI, 5 (1956).
 Bulletin Archéologique 1910-1937, 1943-1954.
 Bulletin of the Chinese Association for the Advancement of Science V, 1, 2 (1957).
 Bulletin of the Institute of Historical Research XXX, 82 (1957).
 Bulletin of the School of Oriental and African Studies XIX, 2, 3 (1957).
 Byzantinische Zeitschrift 1, 2 (1957).
 Le Cahiers de Tunisie IV, 15 (1957).
 Cambridge Historical Journal XIII, 2 (1957).
 Central Asiatic Journal III, 1-2.
 Cuadernos de Historia Primitiva IX-X, 1-2 (1954-1955).
 Dawna Kultura 4 (1956).
 Dergi III, 9, 10 (1957).
 Dış Ticaret Aylık İstatistik, Ocak-Mart 1957.
 Dış Ticaret Aylık İstatistik, Özel Ticaret Seri I: Nisan, Mayıs, Haziran (1957).
 Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956.
 Durham University Journal XIX, 1 (1957).
 The Florida Anthropologist IX, 3-4 (1956); X, 1-2 (1957).
 Forum 79 - 91 (1957).
 Germania XXXV, 1-2 (1957).
 Glasnik na Institut za nasionalna istoriya I, 1, 2 (1957).
 Glasnik Vohovnog İslamskog Starjesinstva VIII, 7-9 (1957).
 Godişen Sbornik 8 (1955).
 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi V, 17, 18 (1956).
 Hesperia XXVI, 3 (1957).
 History XLI, 141-143 (1956).
 İdare Dergisi 27, 28 (1957).
 Iraq XIX, 2 (1957).
 Der Islam XXXIII, 1-2 (1957).
 İslam Ansiklopedisi Fas. 73-77.
 Israel Exploration Journal VII, 2, 3 (1957).
 İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi XIV, 1-2 (1956).

- İstanbul Mitteilungen (1957).
 Jahrbuch der Deutschen Akademie der Wissenschaften und der Literatur 1956.
 Journal Asiatique CCXLIV, 3 (1956).
 Journal of Near Eastern Studies XVI, 1-4 (1957).
 Journal of the American Oriental Society LXXVII, 2, 3 (1957).
 Journal of the Pakistan Historical Society V, 3 (1957).
 Journal of the Warburg and Courtauld Institutes XIX, 3-4 (1956).
 Kirjath Sepher XXVIII, 2-4 (1952); XXIX, 1-3 (1953); XXX, 1-4 (1954/55);
 XXXI, 1-4 (1955/56); XXXII, 1-4 (1956/57).
 Man LVII, 117-252 (1957).
 The Metropolitan Museum of Art Bulletin XV, 10; XVI, 1-3 (1957).
 Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien LXXXVI (1956).
 Mitteilungen der Deutsch-Türkischen Gesellschaft E. V. XVIII, 1, 9 (1957).
 Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung LXIV
 (1957).
 Offa 14 (1955).
 Ordu Dergisi LXXV, 179, 180 (1956).
 Oriens X, 1 (1957).
 Orientalia XXVI, 3, 4 (1957).
 Oriente Moderno XXXVII, 6-11 (1957).
 Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XI, 13, 14 (1957).
 Pakistan Postas V, 103-114 (1957).
 Paleologia VI, 1-2 (1957).
 Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology XXXIII, 3 (1956).
 Praktika 1954.
 Przegląd Orientalistyczny 3 (23) (1957).
 Report on Current Research on the Middle East, Spring (1957).
 Revue Danoise 12 (1957).
 Rivista Degli Studi Orientali XXXII, 1, 2 (1957).
 Romanistisches Jahrbuch VII. Band (1955/56).
 Runa VII (1956).
 Saeculum VIII, 1-3 (1957).
 Siyasi İlimlerde Fikir Dünyası II, 19-24 (1957).
 Die Sprache III, 3-4 (1957).
 Starine XLIV (1952); XLV (1955); 46 (1956); 47 (1957).
 Studi Ertruschi XXV (1957).
 Studia Islamica VII (1957).
 Studia Orientalia 21, 22 (1957).
 Toho Gakuho 27 (1927).
 Turski Dokumenti za Makedonskata İstoriya IV (1957).
 Türk Ansiklopedisi 68 (1957).
 Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten (1957).
 Türk Dili Aylık Dergi VII, 71-75 (1957).
 Türk Arkeoloji Dergisi VII, 1-2 (1957).
 Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni VI, 3 (1957).

Türkistan Sesi 1, 7 (1957).

Türkiye Bibliyografyası, yıllık indeksler I-V (1956).

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 185-191 (1957).

University Museum Bulletin XXI, 2 (1957).

Yabancı Dil Eserler Bülteni IV, 2 (1957).

The Yale Review XLVI, 4 (1957); XLVII, 1 (1957).

Yeni Yayınlar II, 5-9 (1957).

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 107, 2 (1957).

Propriétaire : Ord. Prof. ŞEMSEDDİN GÜNALTAŸ, agissant
au nom et pour le compte de la Société d'Histoire Turque.

Gérant responsable : ULUĞ İĞDEMİR

TABLE DES MATIERES

Articles, Etudes :	Page
MELLAART, JAMES : Second Millenium Pottery from the Konya plain and Neighbourhood (with 9 plates and 1 map).— En anglais.	311
ALBEK, AZİZ : Rapport sur les ruines d'Aya Sofya (aveç 53 figures). En turc	347
———— : Traduction française de l'article ci-dessus	350
SAYILI, AYDIN : Islam and the rise of the seventeenth Ceutury Science.— En anglais	353
GÖKBİLGİN, TAYYİB, La Traduction des lettres de Korvin Mathias à Ba- yezid II et le texte turc du traité Hungaro - Ottoman de 1503 (909) (avec 11 photocopies).— En turc	369
———— : Traduction française de l'article ci-dessus.....	382
UZUNÇARŞILI, İ. H. : Deux fortes personnalités du milieu du XVI ^e siècle: Leş Çelebis Celâlzade Mustafa et Sahih.— En turc	391
Communications :	
ŞENYÜREK, MUZAFFER : Nouvelles recherches dans la province de Ha- tay.— En turc.....	443
———— : dito; traduction anglaise.....	443
Bibliographie :	
Livres et Périodiques reçus dans le seconde moitié de 1957 à la Bib- liothèque de la Société d'Histoire Turque	445

Sur la couverture : Rython en terre cuite, représentant un lion, trouvé à la
couche II de la cité des colons à Kültepe (début du 2^e millénaire avant J.-Ch.).

BELLETEN

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XXII

No. 87

Juillet 1958

ANKARA—IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 9 5